

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Odsjek za arheologiju

**Srednjovjekovni spomenici na prostoru donjeg toka rijeke Spreče
(kataloško-topografski prikaz)**

(završni magistarski rad)

Mentor: dr. Edin Bujak, docent

Student: Majda Šutić

Sarajevo, 2022. godine

Sadržaj:

1.Uvod.....	4
2.Historiografski prikaz istraživanja na prostoru Banovića.....	6
2.1.Banovići u arheološkom kontekstu.....	8
2.2. Tulovići.....	10
2.3.Seona i Lozna.....	13
Topografski prikaz.....	13
Rekognosciranje terena.....	14
Gradina.....	15
Nekropole.....	18
Kvrga (Pocijelovo).....	20
3. Historiografski prikaz istraživanja na prostoru Lukavca.....	24
3.1. Lukavac u arheološkom kontekstu.....	25
3.2. Crkvišta.....	26
Crkvište u Bokavićima.....	26
Crkvište u Crvenom Brdu.....	28
3.3. Gradine.....	31
Gradina Stupari.....	32
Gradina Vis Jaruške.....	35
3.4. Nekropole.....	36
Mramor Babice.....	39
Mramor Brijesnica Gornja.....	40
Nekropola stećaka u Dobošnici.....	42
Stećak na seoskom groblju Krtova.....	43
Stećak ispred Centra za kulturu Lukavac.....	44
4.Historiografski prikaz istraživanja na prostoru Gračanice.....	46
4.1. Gračanica u arheološkom kontekstu.....	47
Srednjovjekovni nalazi u Zavičajnoj zbirci Gračanica.....	52
4.2. Srednjovjekovni grad Soko.....	53

4.3. Crkvine.....	57
Crkvina u Stjepan Polju	58
4.4 Nekropole.....	60
Babići.....	62
Škahovica.....	64
Džakule.....	66
Malešići.....	68
Doborovci	71
Duje.....	72
5.Historiografski prikaz istraživanja na području Doboj Istoka	73
5.1. Nekropole.....	74
Stećak u Brijesnici Maloj	74
Nekropola u Klokotnici.....	75
Nekropole u Stanić Rijeci	77
6.Zaključna razmatranja	82
7. Summary.....	84
8. Literatura.....	86
9. Katalog fotografija i topografski prikaz lokaliteta.....	91
10.. Biografija	145

1. Uvod

Geografske karakteristike donjeg sliva rijeke Spreče su takve da se bez sumnje može reći da je arheološki potencijal veliki, a toliko malo se o njemu zna, te su istraživanja velikim dijelom izostala. O potencijalnim lokalitetima svjedoče brojni toponimi: *greblje, gradina, crkvina, mramor, vis* i dr. Od velikog značaja je i usmena predaja, kroz koju imamo i pojmove kaursko groblje, mađarsko groblje ili svatovska groblja, a svi ovi nazivi su karakteristični za nekropole stećaka. Hronološki su to najčešće srednjovjekovne nekropole iz XIV i XV stoljeća. O pojavi i pojmu svatovskih groblja pisao je Vlajko Palavestra u svom radu *Svatovska groblja, problemi istraživanja*, objavljenom 1997. godine u Godišnjaku (Centar za Balkanološka ispitivanja).

Cilj ovog rada je da kroz topografiju prikaže poznate te nove srednjovjekovne lokalitete na prostoru donjeg sliva rijeke Spreče (dio Banovića, Lukavac, Gračanica i Doboj Istok). Na ovim prostorima zabilježeno je tek nekoliko lokaliteta u *Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine*, te u radu Šefika Bešlagića *Stećci-kataloško topografski prikaz*. Skoro čitav rad zasniva se na vlastitim istraživanjima, ali i istraživanjima lokalnih entuzijasta koji su na svoj način dali doprinos baštini ovih krajeva. U skorije vrijeme sve se više posvećuje pažnje pojedinim mjestima, zaseocima te se često pišu monografije u kojima su brojne informacije i o potencijalnim arheološkim lokalitetima, ali i onima koji su odavno uništeni. Ovdje se mogu izdvojiti monografije *Gornja Orahovica-nekada i sada* 2012. godina, *Malešići kod Gračanice-historijska monografija* 2018. godina, autora Omera Hamzića i Edina Šakovića. Zatim naučni skupovi posvećeni pojedinim općinama iz kojih su proizašli zbornici radova kao npr. *Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Lukavac, Banovići i okolina* i sl.

U pisanju rada korištena je i neobjavljena građa Muzeja istočne Bosne, te dokumentacija Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK.

Rad se sastoji od pet poglavlja, zaključka, kataloga kroz koje je opisana historiografija, arheološka istraživanja i srednjovjekovni lokaliteti na pomenutim općinama. Za svaki lokalitet su korištene informacije sa geoportala kako bi se što preciznije objasnio položaj lokaliteta. Deveto poglavlje je katalog fotografija i topografskih podataka za sve pomenute lokalitete u ovom radu.

Kroz čitav ovaj rad i provedeno istraživanje primjetno je koliko se zapravo malo pažnje posvećuje kulturno-historijskom naslijeđu. Brojne nekropole, crkvine, objekti su u potpunosti uništeni. Najveći problem trenutno jeste srednjovjekovni grad Soko koji je u jako ruševnom stanju, a njegova obnova je tek ideja koja će se možda nekada realizirati. Za svaki pomenuti lokalitet potrebno je izvršiti detaljnije rekognosciranje i arheološko istraživanje, i napraviti neki vid zaštite kako bi se spriječilo daljnje propadanje i uništavanje.

Ključne riječi: topografija, rekognosciranje, srednji vijek, stećci, nekropole, crkvišta, gradina, Banovići, Lukavac, Gračanica, Doboj Istok;

2. Historiografski prikaz istraživanja na prostoru Banovića

Banovići orografski pripadaju sjeverozapadnim obroncima Konjuha, dok je njihov prostor ispresjecan riječnim tokovima Turije, Oskove i Željove, te Draganje, Ostružnje i Litve. Vode južnog i jugozapadnog dijela općine idu u sliv Krivaje, dok one na sjevernom i sjeveroistočnom dijelu idu u sliv rijeke Spreče.¹

U arheološkom kontekstu prostor Banovića je jako slabo istražen, a jedina iskopavanja koja su vršena bila su na Tulovićima 1975. godine. S obzirom da su Banovići rudarski kraj, te su stalno podložni širenju rudokopa zaštitna istraživanja i rekognosciranja prijeko su neophodna.²

Prve historiografske podatke o banovićkom području zabilježio je Ćiro Truhelka, krajem 19. stoljeća u svom radu *Stari bosanski natpisi* koji je objavljen u Glasniku Zemaljskog muzeja 1895. godine, gdje se prvi put u naučnoj literaturi pominje natpis sa stećka Božićka Banovića.³

Značajne podatke imamo i kod Ive Pilara koji u svom djelu *O dualizmu u vjeri starih Slavena*, piše o dovištima, gdje navodi da su na mjestima gdje su se održavale dove, i kršćani održavali svoje molitve, što ukazuje na to da su se u ovim krajevima i u predislamskom periodu obavljale grupne molitve.⁴

Posebno je zanimljiva monografija o Banovićima, gdje se pominje župa Dramešin (Drametin). Tu se također navodi da su Banovići u srednjovjekovnom periodu bili banovina, a sjedište bana je bilo u mjestu *Ban-do* gdje je postojala i crkva, te se taj taj prostor u zemljišnjim knjigama naziva *Crkvište*.⁵

¹ Kulenović-Hadžimustafić 2010, 105.

² Omerčević 2010, 16.

³ Truhelka 1895, 570-571.

⁴ Pilar 1931, 536-537.

⁵ Grupa autora 1961, 29-31.

Najviše pažnje se ipak posvetilo stečku Božićka Banovića, te o njemu piše i Marko Vego u *Zborniku srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, te navodi da se stećak može datirati u drugu polovinu 14. stoljeća.⁶

Stećak Božićka Banovića je sljemenjak sa postoljem, orijentiran u pravcu zapad-istok, ukrašen je tordiranim vrpčama na rubovima, te dvostrukom spiralom i rozetom na istočnoj čeonj strani. Na bočnoj strani je natpis u pet redova: *Ovde leži Božićko Banović, na svojoj plemenitoj zemlji i na Dramešini, a postaviše (stećak) Hlapac i ja Bogdan i ja Rajko sa braćom.*⁷

Iste podatke možemo naći i kod Šefika Bešlagića u *Leksikonu stećaka*⁸, te u radovima Milice Baum *Nekoliko interesantnih stećaka sa područja istočne Bosne*⁹ i *Župa Soli*¹⁰. U Arheološkom leksikonu Nada Miletić spominje da je uz muslimansko groblje sačuvan jedan stećak u obliku sarkofaga, bogato ukrašen rozetom i motivima spirala uz natpis, te ga datira u kasni srednji vijek.¹¹

O Dramešinu se isto tako pisalo, pa recimo Adem Handžić u svom radu *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, pominje nahiju Dramešin.¹² U radu *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*, Pavao Anđelić pominje Dramešin i to u sklopu župe Gornje Spreče koja je zauzimala prostor Spreče, Gostilja i Dramešina.¹³

Amaterski istraživač Ambrozije Benković u svom radu *Tuzlanska područja negda i sada*, daje interesantne podatke, i na interesantan način opisuje mjesta koja je obilazio. On daje podatke o Crkvištu u mjestu zvanom Ban-do, također o Crkvištu u mahali Draganji, Crkvinama u Gornjim Jaruškama (crkva Jaružnica), te spominje Crkvinu u Seoni. Po usmenoj predaji on je dao jasnu sliku o naseljenosti sela u Banovićima.¹⁴

⁶ Vego 1970, 60.

⁷ Isto, 61.

⁸ Bešlagić 2004.

⁹ Baum 1958.

¹⁰ Baum 1957, 16.

¹¹ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine tom II, 1988, 105.

¹² Handžić 1975, 30.

¹³ Anđelić 1977, 2.

¹⁴ Benković 1971, 100-104.

2.1. Banovići u arheološkom kontekstu

Kako je već navedeno na ovom prostoru skoro da nisu vršena arheološka istraživanja niti detaljnija rekognosciranja terena, ali svakako ne nedostaje slučajnih arheoloških nalaza koji su svojevremeno našli svoje mjesto i u literaturi. U monografiji *Banovići i okolina*, zabilježeno je da je u Banovićkom kraju, u Litvi i u Banović selu pronađeno nekoliko rimskih novčića koji su datirani u period cara Karakale (211.- 217. god), te cara Gordijana (238.god). Iako tačna lokacija pronalaska novčića nije poznata, pretpostavlja se da su na ove krajeve došli trgovinskim putem.¹⁵

Od velikog značaja je stećak Božićka Banovića gdje se prvi put pominje i župa Dramešin, ali na žalost podataka o ovoj župi skoro i da nema, te se jako malo mogućnosti ostavlja za rekonstrukciju teritorijalnog prostora ove župe. Sa sigurnošću se može konstatovati da je ovo bila srednjovjekovna župa, što svakako potvrđuju i osmanski izvori jer je na ovom prostoru pod istim imenom formirana i nahija.¹⁶ Iako ne postoje pisani tragovi naučnici su se složili da je Dramešin uz Gostilj i Spreču pripadao vjerovatno većem administrativnom prostoru Spreči (ranosrednjovjekova župa).¹⁷

Pored stećka Božićka Banovića koji je svakako simbol grada Banovići, na ovom prostoru rekognoscirane su 4 nekropole sa 13 stećaka.¹⁸

Na lokalitetu Mramor u selu Hrvati nalazi se nekropola sa 9 stećaka. Orijentisani su pravcem istok-zapad, te se nalaze u jako lošem stanju. Na nekropoli su dva amorfnog stećka, stub sa postoljem koji je u dobrom stanju, dva sljemenjak sa postoljem, i jedan sanduk koji je također u dobrom stanju, ovi stećci su izmješteni sa njive Muharema Mumića. Preostala tri stećka su devastirana jer su vjerovatno korišteni kao graditeljski materijal. Ova nekropola prvi put je zabilježena u radu prof.dr Saliha Kulenovića i prof.dr. Edina Hadžimustafića *Stećci na prostoru općine Banovići kao kulturno historijsko naslijeđe*.¹⁹

¹⁵ Grupa autora 1961, 28.

¹⁶ Mutapčić 2010, 27.

¹⁷ Isto 28.

¹⁸ Isto 109.

¹⁹ Isto 110.

U krugu rudnika Banovići nalaze se dva sljemenjaka koji su dislocirani sa lokaliteta Guvno, a oba stećka u dobrom stanju.²⁰

Na lokalitetu Banovići selo nalazi se nekropola u neposrednoj blizini osnovne škole, na lokalnom mezarju. Na nekropoli su dva stećka, od čega je jedan već pomenuti stećak Božićka Banovića. Stećak je orijentisan u pravcu jugo-zapad, djelomično je oštećen. Na jugoistočnoj strani stećka nalazi se natpis na bosančici.²¹ Stećak je također ukrašen tordiranom vrpcom, biljnom stilizacijom-dvostruka spirala sa rozetom. O osobi koja je sahranjena nema podataka, mada kako Bešlagić navodi vjerovatno je bio knez ili župan u srednjovjekovnoj župi Dramešin. Stećak vjerovatno potiče iz XIV stoljeća.²² Drugi stećak sa ovog lokaliteta je u relativno dobrom stanju, djelomično oštećen, ukrašen je također tordiranom vrpcom na rubovima, te dvostrukom spiralom.

Stećak Božićka Banovića (preuzeto sa stranice <https://turizambanovici.ba/>)

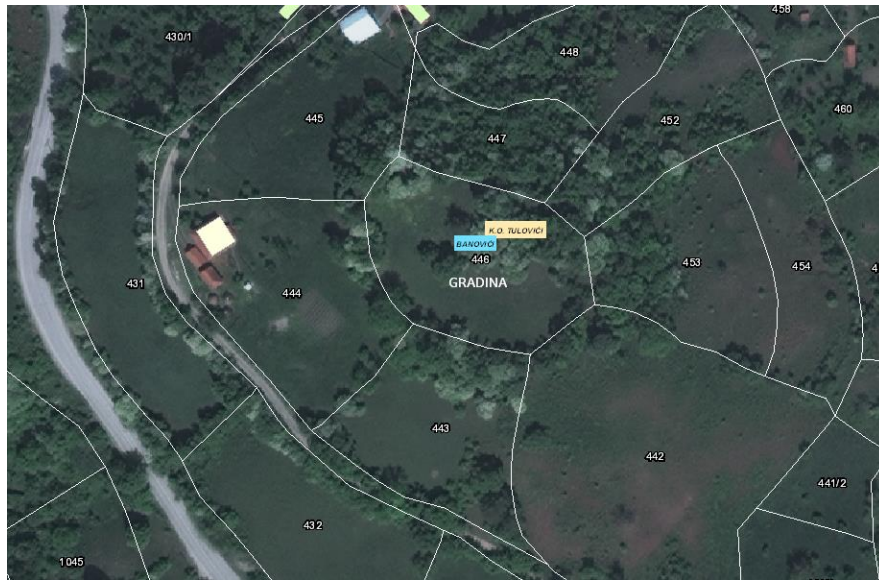
²⁰ Kulenović-Hadžimustafić 2010, 112.

²¹ Isto 113.

²² Bešlagić 2004, 18.

2.2. Tulovići

Jedini arheološki istražen lokalitet na općini Banovići jeste gradina Tulovići, a u pitanju je višeslojni lokalitet, s obzirom da je pronađeni materijal iz različitih vremenskih epoha. Istraživanja na ovom lokalitetu 1975. godina, vodila je Milica Kosorić kustos-arheolog Muzeja istočne Bosne.

Gradina Tulovići k.č 446 (katastar.ba)

Gradina se nalazi u naselju Tulovići, oko 5 km sjeverozapadno od Banovića. Ovaj lokalitet naziva se još i *Tulića grad*. Južno od nje je zaseok Šahbazovići, te je s ove strane gradina pristupačna, dok je na ostalim stranama pad terena dosta oštriji. Sa sjeveroistočne strane Gradine teče potok Draganj, dok je jugozapadno rijeka Turija. Na samom vrhu Gradine nalazi se manji elipsasti plato 50x25 m.²³ Na platou su utvrđeni djelomični ostaci fortifikacija od kamena sa upotrebom krečnog maltera. Niže ovog platoa nalazi se i donji plato koji se postepeno spuštao na sjeveroistočnoj strani, dok se na sjeverozapadu sužava i gubi.²⁴

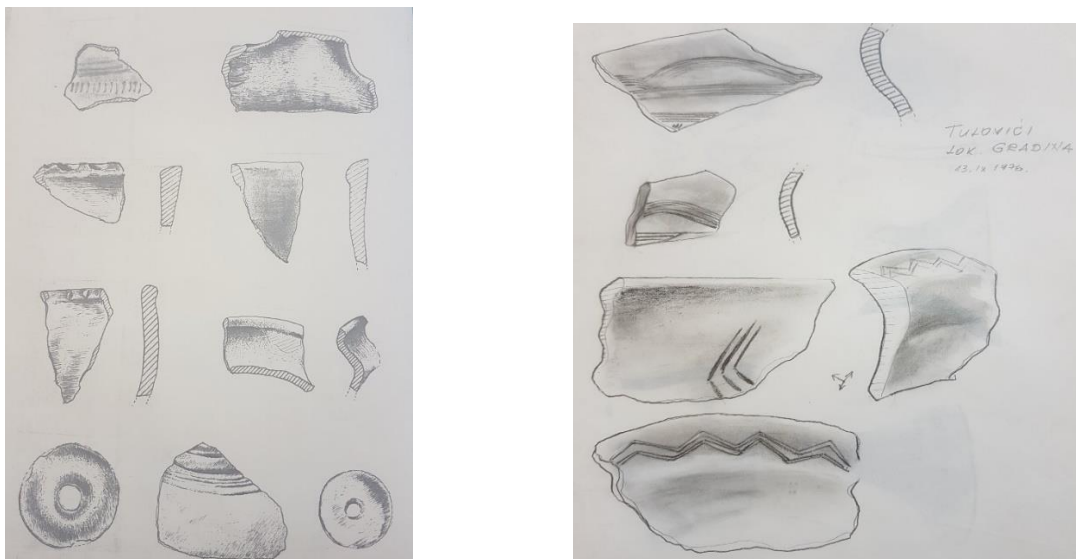
²³ Izveštaj po temi: arheološka istraživanja na području dijela Spreče, 02/2-706-1/73; dr. Milica Kosorić; dokumentacija Muzeja istočne Bosne

²⁴ Kosorić 1980, 110.

Na ovom lokalitetu izvršena su manja sondažna istraživanja, tačnije otvorene su tri sonde. Na sjeverozapadnom dijelu donjeg platoa otvorena je sonda I dimenzija 5x1 m u neposrednoj blizini zida orijentacije I-Z. Skidanjem humusnog sloja na dubini oko 0,20 m, otkriveni su dijelovi obrušenog zida.²⁵ Na dubini od 0,50 m nađeni su dijelovi kamena, dok su u samom sloju otkriveni manji fragmenti atipične keramike.²⁶

Sonda broj II otvorena je na sjevernom dijelu platoa. Na dubini od 0,30 m ispod sloja humusa primjetna je mrkocrvena zemlja u kojoj su pronađeni malobrojni fragmenti srednjovjekovne keramike. U ovoj sondi je pronađen fragment i prahistorijske posude. Na dubini od 0,55 m pojavljuje se kamen.²⁷

Sonda III otvorena je zapadno od sonde I, na udaljenosti od 10 m, gdje je ispod tankog humusnog sloja pronađen kulturni sloj debljine 0,40-0,50 m. U sloju mrke zemlje pronađen su fragmenti kućnog lijepa, dok je pronađeni keramički materijal prahistorijski.²⁸

Prikaz keramičkih ulomaka sa Tulovića (Preuzeto iz dokumentacije Muzeja istočne Bosne)

²⁵ Izvještaj po temi: arheološka istraživanja na području dijela Spreče, 02/2-706-1/73; dr. Milica Kosorić; dokumentacija Muzeja istočne Bosne

²⁶ Kosorić 1980, 110.

²⁷ Isto 111.

²⁸ Isto 111.

Keramički materijal hronološki odgovara periodu kasnog brončanog doba. Ovakav materijal približno odgovara onom sa lokaliteta Pivnica, Vis, Kekića Glavica i Varvara, a neke paralele se nalaze sa posudama sa naselja u Vukniću.²⁹

Kada je o srednjem vijeku riječ za sada imamo minimum podataka koje je Milica Kosorić iznijela parcijalano, s obzirom da cilj istraživanja nije bio utvrđivanje postojanja srednjovjekovne gradine. Ostaci zida od lomljenog kamena sa krečnim malterom po svojim osobinama pripadaju srednjovjekovnom periodu, a tu su i fragmenti keramike koji ukazuju na to da je ova gradina imala kontinuitet života i u srednjem vijeku.³⁰

Za utvrđivanje obima srednjovjekovnog utvrđenja potrebno je izvršiti nova istraživanja. Za sada postoji samo pretpostavka da je srednjovjekovni grad Tulovići bio središte župe Dramešin.³¹

Plato gradine Tulovići (foto. Dženan Brigić)

²⁹ Izvještaj po temi: arheološka istraživanja na području dijela Spreče, 02/2-706-1/73; dr. Milica Kosorić; dokumentacija Muzeja istočne Bosne

³⁰ Omerčević 2010, 11.

³¹ Isto 15.

2.3. Seona i Lozna

Brojni toponimi ovih naselja ukazuju na potencijalne arheološke srednjovjekovne lokalitete, a informacije o njima su minimalne i nepotpune. U Muzeju istočne Bosne nalazi tek par podataka sa rekognosciranja terena. Svakako ne izostaju informacije od amaterskih istraživača, mada ih treba uzeti sa rezervom.

Zaseoci koji danas pripadaju Seoni su: Aljkovići, Behranovići, Borik, Husagići, Ikanovići, Kelempeci, Ložnjakovići, Mrahorovići, Seona i Vinograd; dok Lozni pripadaju: Borik, Borovac, Borovci, Brezik Brijeg, Crkvine, Đurići, Gornjani, Gradina, Jasika, Kesten, Krčevina, Lozna, Pejanovići, Ravne, Rosići i Srednja njiva. Svi ovi zaseoci nekada su pripadali MZ Lozna.

Kako i kada je nastala Seona nema historijskih podataka. Međutim važno je istaknuti da se Seona nalazila na glavnim karavanskim putevima kojima se prevozila so za Vareš i Maglaj. Podatke o Seoni imamo tek od osmanskog perioda. Poznato je da je Seona administrativno pripadala maglajskom okrugu, te da je bila begluk Edhem-bega iz Maglaja.³²

U dokumentaciji Muzeja istočne Bosne (AO Srednji vijek-Banovići) navodi se da je kroz Seonu prolazio srednjovjekovni put, a možda čak i rimski sudeći po njivama Crkvine. Ovaj podatak je dao Ranko Pejić, prof. historije u SŠC Banovići.³³

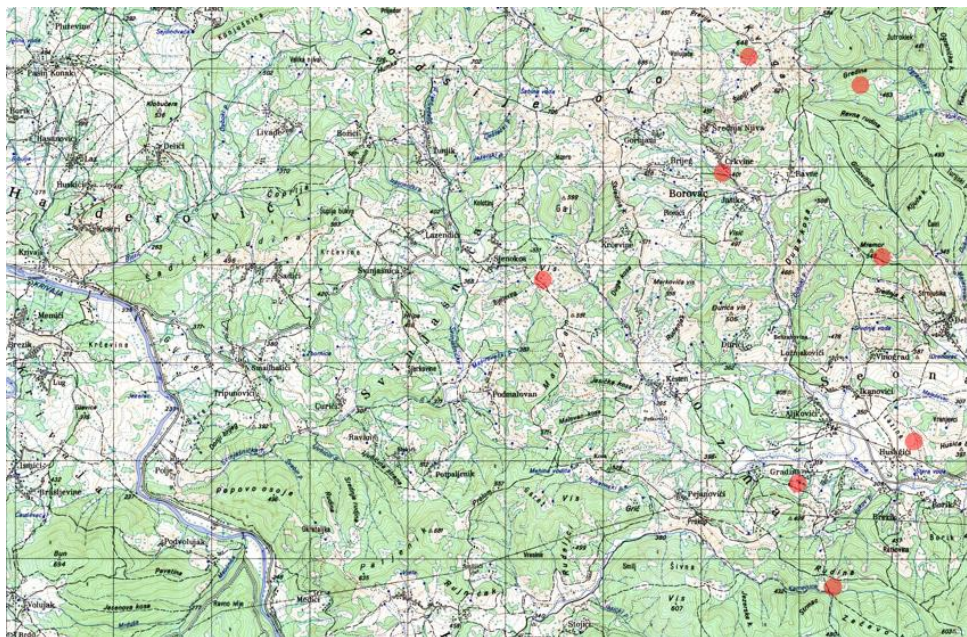
Topografski prikaz

Toponimi koji se javljaju na prostoru Seone i Lozne ukazuju na postojanje arheoloških lokaliteta kako je već navedeno. Neki od toponima koji se javljaju su Mramor, Gradina, Vis, Rudine, Crkvina. O pojedinim lokalitetima postoje određene informacije u dokumentaciji Muzeja istočne

³² Mušanović 2010, 180.

³³ Dokumentacija Muzeja istočne Bosne; AO Srednji vijek Banovići; Obradila Aleksandra Popović, kustos, 27.10.1989. god.

Bosne. Međutim neki od lokaliteta na žalost su nepristupačni zbog minskih polja, dok su neki odavno uništeni, te se kamen sa istih iskoristio kao građevinski materijal.

Topografska karta 1:25000 (topografskakarta.com)

Rekognosciranje terena

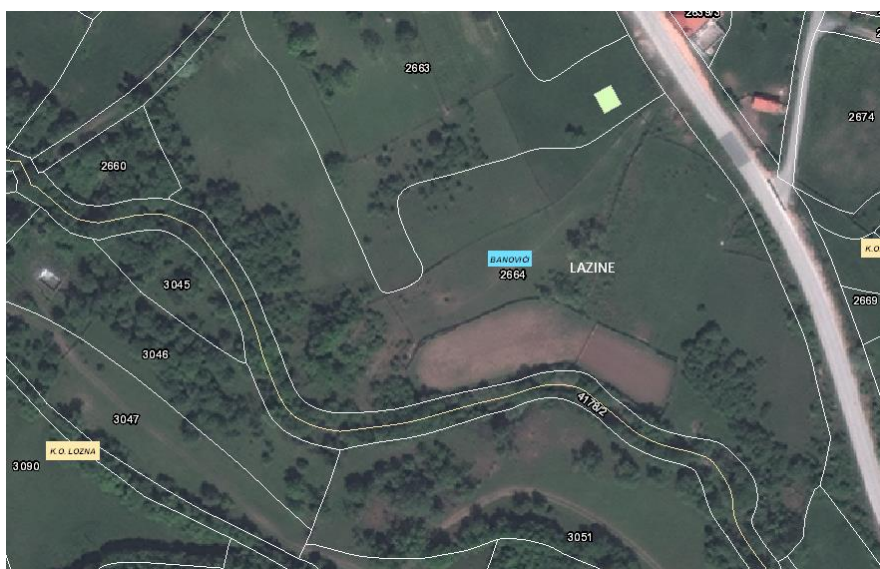
Rekognosciranja na ovom prostoru su vršena 1989. godine, kada je zabilježeno i nekoliko zanimljivih podataka o lokalitetima na prostoru Seone i Lozne. Aleksandra Popović, kustosica Muzeja istočne Bosne zabilježila je podatak da je u zaseoku Kamberovići u Seoni na njivama Lazine nađeno 205 komada dubrovačkog novca.³⁴ Na žalost detaljnijih podataka o kojem novcu se radi nema, također nema informacija da li je ovaj novac i dalje u depou Muzeja ili je izgubljen, s obzirom da su muzejske postavke i sam depo u nekoliko navrata mijenjali lokaciju zbog neuslovnosti objekta u kojem se nalazio.

Mještаниn ovog naselja Bahrudin Husagić³⁵ sjeća se kako je novac pronađen, iako je tada bio dijete. Po njegovim riječima prilikom kopanja kanala za vodu brat i rođak od pomenutog

³⁴ Dokumentacija Muzeja istočne Bosne; AO Srednji vijek-Banovići; obradila Aleksandra Popović, kustos; 27.10.1989. god.

³⁵ Bahrudin Husagić rođen je 1977, godine u Banovićima (selo Seona). Datum uzimanja izjave 14.3.2021. god.

Bahrudina su naišli na neku tkaninu na dubini od 40 cm, u kojoj se nalazio dubrovački novac. Prva pomisao bila je da je novac od bijelog zlata, također se sjeća da je na novcu bio lik starca, te da su novčići bili jako tanki i mogli su se saviti rukom. Pri pronalasku njegov brat i rođak s kojim je kopao kanal su novac podijelili između sebe, međutim neko u selu je prijavio pronalazak tadašnjoj miliciji, te su oni zaplijenili pronađeno i odnijeli u Muzej istočne Bosne. U Muzej je kako je navedeno donešeno 205 komada, ali ih je vjerovatno bilo više jer i sam Bahrudin kaže da su neke podijelili ili ostavili sebi.

Prikaz parcele Lazine k.č.266 (katastar.ba)

Gradina

U zaseoku Kablarevići nalazi se brdo karakterističnog naziva Gradina. Lokalitet je u potpunosti neistražen. U dokumentaciji Muzeja istočne Bosne postoji jedan podatak o ovom lokalitetu, gdje se navodi da se lokalitet Gradina nalazi u selu Seona-Lozna, te da su na pravoslavnom groblju viđeni ostaci zidina.³⁶

Pri obilasku lokaliteta na samom vrhu primjetni su veći blokovi kamena na kojim nema tragova obrade, a pojedini dijelovi asociraju na suhozid. Interesantno je da u neposrednoj blizini

³⁶ Dokumentacija Muzeja istočne Bosne; AO Srednji vijek-Banovići; obradila Aleksandra Popović, kustos; 27.10.1989. god.

nema drugog kamena osim na tom jednom mjestu. U pitanju je najviši vrh Gradine, dok se groblje nalazi par metara niže u pravcu sjever-istok. Na samom vrhu Gradine nalazi se manji plato elipsastog oblika. Već pomenuta ostava dubrovačkog novca udaljena je oko 400-500 metara u pravcu sjever-istok od Gradine.

Prikaz Gradine k.č. 3166; k.č. 3164 (katastar.ba)

Gradina (foto. Majda Šutić 2020.)

Nekropole

O postojanju nekrepola na prostoru Lozne i Seone postoji nekoliko podataka. U novijoj literaturi najviše se pominje nekropola Kvruga koja do sada nije bila rekognoscirana zbog vjerovanja da je sav prostor zagađen minama.

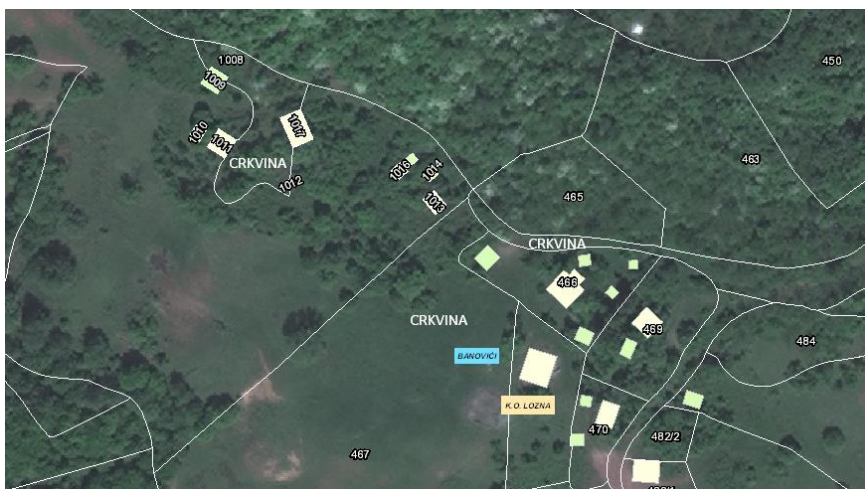

Topografska karta 1:25000 (topografskakarta.com)

O postojanju drugih nekrepola imamo nekoliko podataka u dokumentaciji Muzeja istočne Bosne, dok na terenu nisu primjećeni, svakako ne treba isključiti mogućnost da su mnogi od njih iskorišteni kao građevinski materijal. S druge strane dosta zaseoka na ovom prostoru je napušteno u periodu rata 1992.-1995., tako da se može pretpostaviti da pojedini stećci postoje ali su na nepristupačnoj lokaciji, te lokalno stanovništvo nije upoznato o njihovom postojanju, s obzirom da se rijetko zalazi na mjesta gdje su napuštene kuće.³⁷

³⁷ Informacije sam dobila od Bahrudina Husagića (1977.) koji je po pričama čuo da možda postoje 2 stećka u Borovcima (zaseok Demonjići vjerovatno nekadašnji zaseok Crkvina), te da je lokalitet Mramor kod Delića nepoznat lokalnom stanovništvu. Također je naglasio da ako su i postojali da su bili u zaseocima gdje je bilo većinsko pravoslavno stanovništvo koje je većinom izbjeglo sa ovog prostora, te da su sva mjesta gdje su živjeli skroz napuštena, te da lokalno stanovništvo ne zalazi u te krajeve. Ista situacija je sa već pomenutom Gradinom kod pravoslavnog groblja koje je napušteno, u neposrednoj blizini je također bilo nekoliko kuća koje su napuštene, međutim sav taj prostor je vremenom uništen i zarastao u šikaru, te skoro izgleda kao da nikad nije bilo ni naseljeno. Datum uzimanja izjave 14.3.2021.

U dokumentaciji Muzeja istočne Bosne pominje se da je u zaseoku Crkvina, selo Borovci-Lozna, pored jedne kuće bio oboren sljemenjak sa postoljem. Na vidljivoj krovnoj plohi je plastično predstavljen polumjesec, dok je orijentacija sljemenjaka zapad-istok. Dimenzije stećka su: visina 0,85 m, dužina 1,5 m; visina postolja 0,30 m, dužina 1,75 m; visina krovne plohe 0,50 m. Pored stećka su otkrivene kosti prilikom gradnje kuće.³⁸

Lokalitet Crkvina k.č 1008 (katastar.ba)

Drugi podatak koji se nalazi u pomenutoj dokumentaciji je lokalitet Mramor prostor Duga Kosa; mjesto Lozna Delići (općina Seona). Ovaj lokalitet nalazi se na seoskom putu koji vodi od Banovića prema Seoni i Orahovici. Pretpostavlja se da je u pitanju srednjovjekovni lokalitet, te je na osnovu toga unijet u dokumentaciju. Precizniji opis lokaliteta jeste šumovita uzvisina nad rječicom Maleševac, a lokalitet nije nikada ispitan.³⁹

³⁸ Dokumentacija Muzeja istočne Bosne; AO Srednji vijek-Banovići; rekognosciranje obavili Veljko Milić viši kustos i Aleksandra Popović, kustos 7.10. 1989. godine.

³⁹ Dokumentacija Muzeja istočne Bosne; AO Srednji vijek-Banovići; br. Kartona 5RVIII; Nada Miletić; 27.8.1973. godina.

Prikaz lokaliteta Mramor (katastar.ba)

Kvrga (Pocijelovo)

Kvrga se nalazi na koti 648, na brdskoj gredi Pocijelovo koja je duga nekih 5 km, a proteže se od prevoja Ravne, pa do pomenute kote. Ona je linija razdvajanja zeničko-dobojskog i tuzlanskog kantona u području Ozrena, i padinama dolinama rijeka Krivaje i Rujnice. Preko brdske grede Podsjelovo prolazio je i tzv. *Put soli*. Kota 648, na kojoj se nalazi nekropola stećaka danas je tromeđa općina Banovići, Zavidovići i Lukavac. Ovo područje je također prirodna vododijelnica.⁴⁰

O nekropoli je pisalo nekoliko autora, pa tako dr. Semir Hadžimusić u svom radu *Stećci na području općine Lukavac* navodi da se nekropola na Kvrghi nalazi između sela Seona i Brijesnica Gornja, te da lokalitet treba detaljno istražiti, ali i da je teren neprohodan zbog mina, što ne dozvoljava uvid u sadašnje stanje.⁴¹ Munisa Kovačević također pominje ovaj lokalitet u svom radu *Stare nekropole na području općine Banovići*.⁴² Nekropola je također unešena u registar dobara kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići.⁴³

⁴⁰ Halid Šibonjić; neobjavljeni materijal za knjigu o historijatu Zavidovića

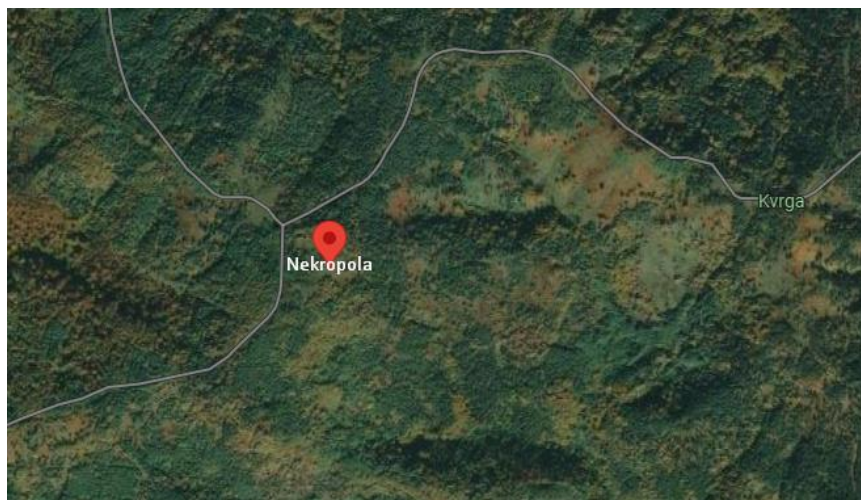
⁴¹ Hadžimusić 2016, 71;

⁴² Kovačević, 2009, 141.

⁴³ Registar Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK

Prilikom istraživanja i rekognosciranja terena, na koordinatama 44.469664 18.327957 utvrđeno je postojanje nekropole, koja svojim opisom položaja odgovara onom pomenutom na Kvrghi. Ovde se sada postavlja pitanje zašto je uopšte nekropola navedena kao Kvrgha, a udaljena je od ove kote barem dva kilometra, s druge strane ova kota dijeli samo dvije općine a ne tri kako je navedeno. Moguće da se ovde radi o pogrešnoj interpretaciji koja je nekom nepažnjom u određeno vrijeme objavljena i kao takva postala referenca pojedinih radova. Po navedenim koordinatama nekropola je najbliže koti 706, a puno adekvatniji naziv jeste Pocijelovo. Drugo bitno pitanje jeste čijoj teritoriji ova nekropola pripada, s obzirom da je različiti autori kako je pisano na početku pripajaju svojoj općini.

Navedenim koordinatama nekropola se nalazi u Banovićima, međutim za bilo kakva dalja istraživanja potreban je izlazak geodeta na teren.

Koordinate nekropole na Pocijelovu 44.469664 18.327957

Bitno je naglasiti da je Pocijelovo bilo jedno od najznačajnijih vojnih kota 1995. godine, gdje su se vodile operacije za oslobođenje Vozuće i kompletnog Ozrena, te tako opasnost od mina na ovom prostoru postoji. Kada je u pitanju nekropola ona je relativno pristupačna, ali je jako bitno da se u obilazak iste ide s nekim ko dobro poznaje teren s obzirom da jeste u neposrednoj blizini minskih polja.

Na nekropoli se nalazi 38 stećaka orijentisanih istok-zapad. Stećci su većinom utonuli u zemlju, ali nekropola je u relativno dobrom stanju. S ciljem detaljne analize i obrade potrebno je izvršiti arheološka istraživanja, te sanaciju nekropole kako bi se dobio stvarni uvid u stanje i

brojnost stećaka na nekropoli. Od pomenutih 38 stećaka 7 je sljemenjaka, 16 ploča, 3 sanduka, te 9 amorfnih stećaka, i 3 kamena vijenca.

Nekropola na Pocijelovu (foto. Majda Šutić2020 god.)

Grobovi sa kamenim vijencom javljaju se na širem području jugoistočne Evrope, a za njih se nauka počela zanimati tek nakon Drugog svjetskog rata, kada su o njima počeli pisati pojedini arheolozi pripisujući ih srednjovjekovnim grobovima. Ovakve grobove spominjao je Benac u svom radu o Radimlji. Najznačajnija nekropola sa ovakvom vrstom ukopa jeste Gvozno kod Kalinovika, a slični ukopi zabilježeni su na području Žepe-Rogatica, Brigovi kod Travnika, Brezik kod Varoši, Kupres, Duvanjsko polje, Prebilovci kod Čapljine, Bjelovići kod Stoca, Gornji Borač kod Mostara, Blidinje. Ovakva vrsta ukopa veže se za siromašno stanovništvo, dok su veće ploče, stele i stećci namjenjeni bogatima.⁴⁵

⁴⁵ Gavazzi 1965, 187-195.

Nekropola na Pocijelovu (foto Majda Šutić 2020.)

3. Historiografski prikaz istraživanja na prostoru Lukavca

Naselje Lukavac je staro naselje, sa istim nazivom još od srednjeg vijeka. Lukavac se nalazio u sastavu srednjovjekovne župe Smoluća, koja je zauzimala prostor oko srednjeg toka rijeke Spreče zajedno sa naseljima Puračić, Devetak, Smoluća, Gnojnica, Kruševica, Dobošnica i Miričina. Tada je u slivu istoimene rječice, desne pritoke Spreče postojalo naselje Donji i Gornji Lukavac.⁴⁶

Na lukavačkoj općini vršena su samo dva arheološka istraživanja, na gradini u Stuparima u periodu od 1971.-1975. kada je Muzej istočne Bosne vršio iskopavanja u dolini rijeke Spreče. Istraživanje je predstavljeno u radu Milice Kosorić, *Prahistorijska naselja na području Spreče*.⁴⁷ Drugo istraživanje vršeno je 1951. godine kada je u naselju Bokavići pronađena ostava iz brončanog doba, a o njoj je pisao Borivoj Čović u radu *Praistorijski depo iz Lukavca* u Glasniku Zemaljskog Muzeja.⁴⁸

O stećcima na području lukavačke općine pisao je Šefik Bešlić, on je zabilježio dva lokaliteta, jedan je Mramor u Babicama Gornjim, te Mramor u Brijesnici Gornjoj.⁴⁹

U *Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine*, imamo podatke o pomenutoj nekropoli u Brijesnici Gornjoj, a također su zabilježeni lokaliteti Stupari, te ostava iz brončanog doba u Bokavićima.⁵⁰

O lukavačkoj općini pisao je i Adem Handžić u djelu *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, gdje donosi podatke o Zvorničkom sandžaku u čijem sastavu je bilo i područje današnje općine Lukavac.⁵¹

⁴⁶ Djedović 2015, 108.

⁴⁷ Kosorić 1980, 103-116.

⁴⁸ Čović 1955, 91-102.

⁴⁹ Bešlić 1971, 197.

⁵⁰ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom II 1988.

⁵¹ Handžić 1975.

Milenko S. Filipović u svom radu *Ozrenjaci ili Maglajci-etnološki prikaz* donio je prikaz etnološke slike predjela Ozrena. Ovo djelo je rezultat opširnog etnološkog istraživanja na prostoru jugoistočnog dijela planine Ozren.⁵²

Ambrozije Benković koji je bio na službi u Župi Sv. Ante Padovanskog u Lukavcu u svom istraživačkom radu *Tuzlansko područje negda i sada*, zabilježio je nekoliko podataka o širem području Lukavca.⁵³ On donosi podatke o lokalitetima na Ozrenu, gradini i grčkom groblju u Jaruškama i crkvištu na Crvenom Brdu.

Od novije literature najviše informacija imamo u zborniku radova *Kulturno historijsko i prirodno naslijeđe općine Lukavac*, koji je rezultat istoimene konferencije održane u Lukavcu 2015. godine. U ovom zborniku u 37 radova su objedinjena sva istraživanja vršena na općini Lukavac.

3.1. Lukavac u arheološkom kontekstu

Okolina Lukavca je geografski raznolik i zanimljiv prostor. Dominiraju niži brdski tereni, koji obuhvataju jugozapadne padine i kose planine Ratiš, jugoistočni dio planine Ozren. Rijeke Spreča, Jala i Turija čine okosnicu hidrografske mreže, dok se cjelokupan kraj odlikuje dosta plodnim tlom te umjerenom klimom. Svi ovi faktori uvjetovali su bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta, što je ovaj prostor činilo izuzetno povoljnim za naseljavanjem ljudi.⁵⁴

Ipak na lukavačkoj općini nije mnogo toga otkriveno niti rekognoscirano. U *Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine* zabilježena su svega četiri lokaliteta. Od toga dvije nekropole stećaka, te dva nalazišta. Neke podatke o potencijalnim nalazištima imamo kod Ambrozija Benkovića, amaterskog istraživača. U skorije vrijeme o arheološkoj slici Lukavca pisao je Edin Šaković, gdje iznosi niz potencijalnih lokaliteta na osnovu toponima i geografskog položaja.⁵⁵

⁵² Filipović 1952, 2-41.

⁵³ Benković 1971.

⁵⁴ Šaković 2016, 87.

⁵⁵ Isto

Od istraženih lokaliteta ističe se ostava iz kasnog brončanog doba pronađena 1951. godine u zaseoku Čajići u Bokavićima. U svom izvještaju Zemaljskom muzeju dr. Stanko Sielski je opisao ovaj lokalitet. On između ostalog navodi da je ostavu slučajno pronašao Meho Čajić, te da su u prvi mah pronađene nalaze koji su bili u zemljanom loncu uzela djeca, dok su po koji bolje očuvan komad uzeli i odrasli. Zahvaljujući prof. Hodžić Šabanu koji je preko ljeta živio u Bokaviću skoro svi predmeti su sačuvani.⁵⁶ Borivoj Čović je pregledao i stručno obradio ovu ostavu, te objavio rad pod nazivom Praistorijski *depo Lukavac* 1955. godine u Glasniku Zemaljskog muzeja.⁵⁷

Od predmeta se ističu keltovi, brončani srpovi, fragmentirani krivi nožić, sjekira sa krilcima, ogrlice i narukvice te jedna lučna fibula, ostaci bronzane ukrašene posude i dr.⁵⁸ Pored ovih nalaza u skorije vrijeme pronađen je i jedan nožić-dlijeto, dužine oko 7 cm na području Zajednice, podno Baričkog brda. Nalaz nikad nije stručno obrađen, a u posjedu je jednog mještanina sela Modrac.⁵⁹

3.2. Crkvišta

Sam naziv Crkvište ili Crkvina označava lokalitet na kojima su se uočavali ili se uočavaju ostaci zidina, a po narodnom uvjerenju ostaci crkvi. Arheološka ispitivanja na velikom broju ovakvih lokaliteta pokazuju da ove predaje nemaju historijsku vrijednost, često se radi o zgradama iz antičkog doba, iako ima slučajeva da su zaista otkriveni tragovi srednjovjekovnih ili ranohrišćanskih bogomolja.⁶⁰

⁵⁶ Šaković 2016, 88-89.

⁵⁷ Čović 1955, 91-102.

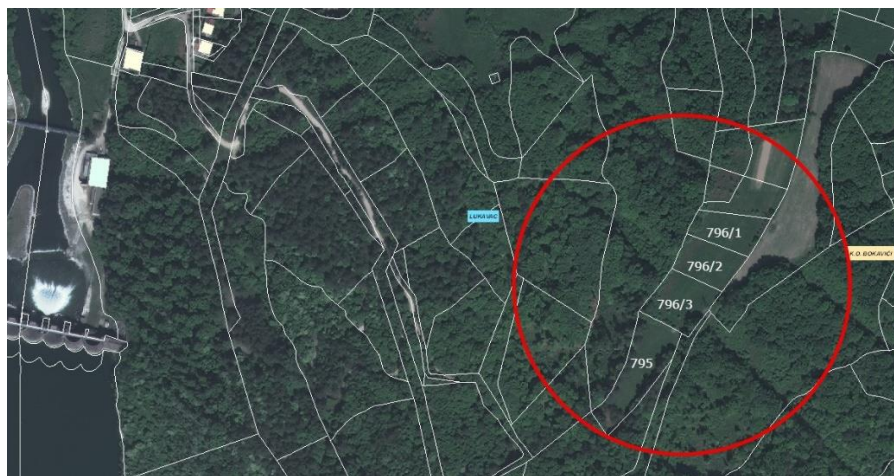
⁵⁸ Isto;

⁵⁹ Šaković 2016, 95-96.

⁶⁰ Šaković 2016, 95-96.

Crkvište u Bokavićima

Nekadašnji lukavački župnik Ambrozije Benković bio je zainteresovan za lokalitete Crkvišta, te ih je obilazio i pravio zabilješke. Jedan od takvih lokaliteta nalazi se u Bokavićima i to nedaleko od mjesta gdje je pronađena ostava iz brončanog doba. Lokalitet je opisao dr. Stanko Sielski, kada je opisivao mjesto pronalaska ostave. On navodi da ostava leži ispod jednog brda koje nema imena, ali „samo na vrhu ima mjesto koje se zove *Crkvište*“⁶¹ U svom obilasku Bokavićkog brda Ambrozije Benković nije uspio ništa drugo zabilježiti osim pomenutog toponima. Jedino što je zabilježio jeste da je na zaravni *Kruške* stojao veliki kamen koji je razbijen, te da je sličan bio i u podnožju brda na mjestu koje je kasnije potopljeno vodom.⁶² Može se samo pretpostaviti da se radilo o stećcima.

Prikaz parcela Selište (katastar.ba)

⁶¹ Isto, 88.

⁶² Benković 1971, 91.

Topografska karta 1:2500 (topografskakarta.com)

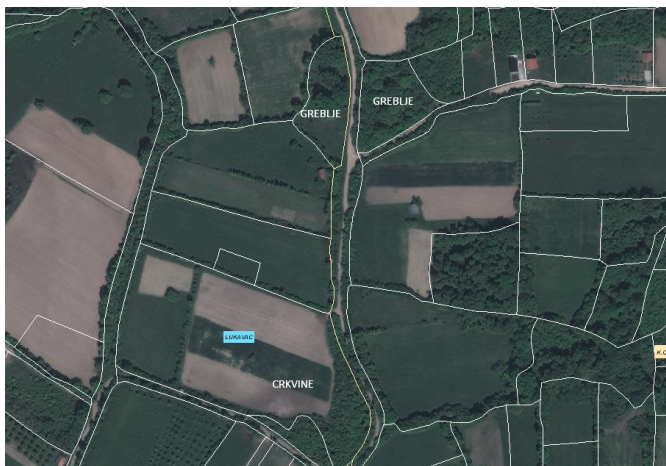
Po usmenoj predaji na parcelama k.č 796/3, 796/2 ili 795 su navodno bili ostaci crkve, a izgradili su je Mađari.⁶³ Međutim na samim lokacijama nema nikakvih površinskih tragova koji ukazuju na to da je ovde nekada bio objekat. Po navodima stanovništva crkva je bila od drveta, te je vremenom uništena i zbog toga se ne zna tačna lokacija. Ako se uzme u obzir podatak od Benkovića koji je ovaj prostor obilazio 60-ih godina, i nije našao nikakve materijalne ostatke, te je na osnovu toponima zabilježio lokalitet, mala je vjerovatnoća da je crkva i postojala, mada bez adekvatnog arheološkog istraživanja ne može se ništa sa sigurnošću tvrditi.

Crkvište u Crvenom Brdu

Lokalitet Crkvine nalazi se oko 3 km sjeverozapadno od Lukavca, te južno od naselja Crveno Brdo. U pitanju je široki zaravnjeni plato na katastarskoj parceli k.č.3192., iako se naziv

⁶³ Ovaj podatak je poznat većini stanovnika naselja Bokavici, a ja sam ga dobila od Ervina Ibiševića (1996. godište), on je ovaj podatak dobio od starijih mještana naselja koji tvrde da su na tom prostoru živjeli Mađari koji su sebi izgradili crkvu, ali su se zbog oštih zima odselili, te je crkva vremenom srušena. Geografski ovaj prostor je interesantan, ali bez ikakvih indikacija o arheološkom lokalitetu. Sam ovaj lokalitet više se pominjao kao toponim kada se spomene prahistorijski depo Bokavici, kojeg je obradio Borivoj Čović, a sama ostava nalazila se 10-ak metara od lokaliteta sa nazivom Crkvina.

Crkvine odnosi na puno širi prostor. Lokalitet je na južnom dijelu zarastao u šikaru, dok je veliki dio parcele pretvoren u obradivo zemljište. ⁶⁴

Prikaz parcele Crkvina k.č 3192 (katastar.ba)

Ovaj prostor je obišao i Ambrozije Benković, vođen narodnom predajom da se ovde nalazila crkva iz predosmanskog perioda. Ambrozije u svom djelu *Tuzlansko područje negda i sada*, navodi da je za crkvište čuo od lokalnog stanovništva, a da mu je to potvrdio i lukavački kadija Redžep ef. Muminhodžić. On navodi da crkvište leži na račvanju dva puta, te da su do njega dva muslimanska groblja. ⁶⁵

Na njivi je istaknut brežuljčić oko 2 metra viši od istočnog i južnog dijela njive, te se tako opazio pravac nekadašnjih zidova. Benković navodi da je od čovjeka koji je orao njivu čuo da se brežuljak ne može obrađivati zbog kamena koji je ostao u zemlji. Na lokalitetu su se ranije nekad uočavale kamene ploče, te dosta krupnog kamena koji je vremenom raznesen po okolini. ⁶⁶

Po Benkoviću navedene ploče su navodno iskorištene prilikom gradnje mjesne džamije, s obzirom da je njiva na kojoj se lokalitet nalazi bila u vakufskom vlasništvu. Također je zabilježio predanje da se crkva gradila kamenom sa Konjuha. ⁶⁷ Drugo predanje koje je zabilježio Salih

⁶⁴ Šaković 2016, 93-94.

⁶⁵ Benković 1971, 92.

⁶⁶ Isto, 91.

⁶⁷ Isto;

Kulenović jeste da se sama crkva urušavala noću, pa se od njene gradnje nakon trećeg puta odustalo, dok se kamen prenosio sa Ozrena.⁶⁸

Obilaskom terena uočeno je da se na njegovom jugoistočnom kraju i danas zapaža uzvišeniji dio, dok je na površini dosta rasutog šuta, maltera, komada sedre, ulomaka opeke i kamena. Teško je ustanoviti da li se ovde radi zaista o ostacima prvobitne građevine, ili je u pitanju savremeni građevinski otpad. Kako Šaković navodi ako je riječ o prvoj opciji, fragmenti opeke mogu ukazivati i na antičko nalazište.⁶⁹

Danas je skoro cijeli lokalitet iskorišten kao obradivo zemljište, osim dijela za koji se pretpostavlja da je bila crkva, tačnije dio koji je zarastao u šikaru i nisko drveće. Međutim najviše kamena, šuta, maltera i sedre se može primjetiti uz sami rub oranica prema dijelu koji je zarastao, dok je ostali dio relativno čist ili sa skroz malom količinom kamena. Prvo rekognosciranje terena izvršeno je 2014. godine, dok je drugo rekognosciranje vršeno 2022. godine.

Crkvina (Foto Majda Šutić 2014. god)

⁶⁸ Kulenović 1991, 42.

⁶⁹ Šaković 2016, 94.

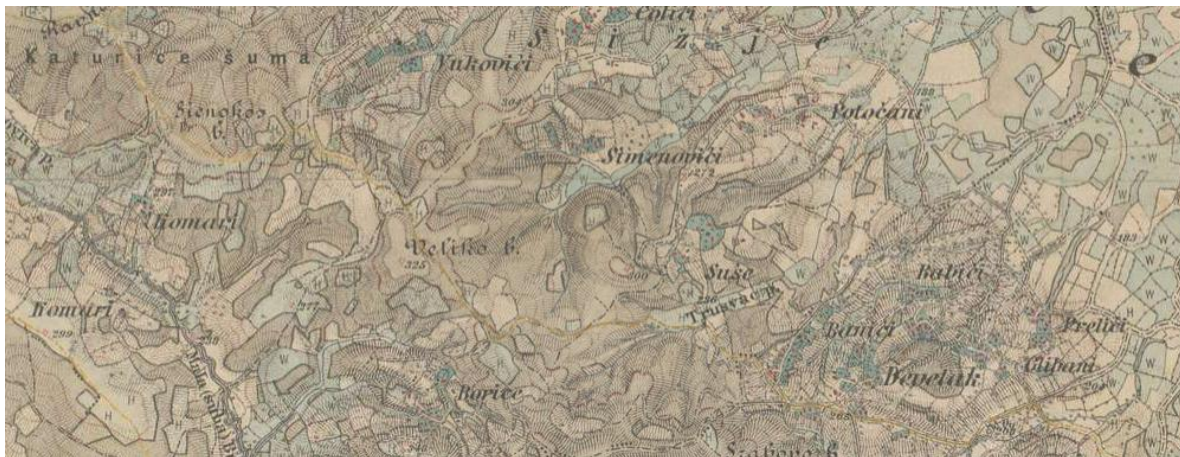
Crkvina (Foto Majda Šutić 2022.)

3.3. Gradine

Toponim gradina ukazuje na uzvišenja na kojima se zapažaju ili su se zapažali tragovi utvrđenja. Najčešće su u pitanju utvrde iz prahistorijskog doba, ali ne rijetko i antike i srednjeg vijeka. Na lukavačkoj općini postoji nekoliko ovakvih uzvišenja, koja samo nazivom asociraju na utvrđenje, mada su na nekima zabilježeni i primjećeni ostaci fortifikacija.

U radu Edina Šakovića *Arheološka slika lukavačkog područja*, spominju se nazivi *Gradić* i *Varadin* koji su ucrtani još na starim austrougarskim katastarskim planovima (1882-1885). Prvi od pomenutih nalazi se u naselju Borice, tromeđa Milinog Sela, Sižja i Devetaka, dok je Varadin (mađ. riječ *var* = grad, utvrda) zaravnjeno brdo u zaseoku Suše u Sižju. Ove podatke pružio je mr.

sc. Rusmir Djedović iz Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona.⁷⁰

Topografska karta iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

U literaturi se se često spominje lokalitet Baričko brdo, kao potencijalno srednjovjekovno utvrđenje, sa nekropolom stećaka, međutim na ovom prostoru nikad nisu primijećeni ostaci srednjovjekovne fortifikacije niti stećci. Na padini prema putu koji vodi za Tabake postojalo je mezarje, ali je ono godinama već uništeno.

Gradina Stupari

Gradina u Stuparima je drugi evidentirani lokalitet u stručnoj literaturi. Informacije o ovom lokalitetu imamo i u *Arheološkom leksikonu BiH*. Ovaj lokalitet prvi put su evidentirali Milenko S. Filipović i Đoko Mazalić u svojoj studiji *Manastir Ozren*.⁷¹

Arheološka iskopavanja na ovom lokalitetu poduzela je Milica Kosorić iz Muzeja istočne Bosne. Rezultate istraživanja imamo u njenom radu *Prahistorijska naselja na području Spreče*.

⁷⁰ Šaković 2016, 96.

⁷¹ Filipović-Mazalić 1951, 91.

Istraživanja su vršena u periodu od 1971-1975. godine, kada su izvedena iskopavanja i rekognosciranja na više lokaliteta. Lokalitet Gradina nalazi se između naselja Vasiljevci, Rovine i Stupari, na jugoistočnim obroncima Ozrena.⁷² Ističe se po jako dominantnom kupolastom vrhu na svojoj južnoj strani, ispod kojeg se prostire manji plato sa vidljivim ostacima bedema.⁷³ Sa jugozapadne strane teče potok Lukavac, dok je sa suprotne strane manji Crkveni potok. U samom podnožju gradine nalazi se staro pravoslavno groblje Spasovište koje je i danas aktivno.

Prikaz Gradine u Stuparima k.č. 1129 (katastar.ba)

Gradina Stupari (foto. Majda Šutić 2021.)

⁷² Šaković 2016, 96.

⁷³ Kosorić 1980, 111.

Prilikom probnih radova na samom vrhu gradine otkriveni su ostaci zida koji je vezan krečnim malterom. Ostaci zida konstatovani su i na jugoistočnom dijelu platoa, i na njegovoj zapadnoj ivici. Također je ustanovljeno prisustvo keramike eneolitskog, brončanog i srednjovjekovnog doba. Srednjovjekovna keramika je većinom pronađena na površini platoa i oko ostataka zidova. S obzirom na karakter samog terena dolazilo je do spiranja slojeva, te je na padinama došlo do miješanja prahistorijskog i srednjovjekovnog materijala.⁷⁴

Foto dokumentacija Muzeja istočne Bosne

Lokalitet danas je obrastao šumom i šikarom, ali su i dalje primjetni ostaci zida te krečnog maltera, a na padinama se mogu naći brojni ulomci keramike različite fature.

Milenko S. Filipović i Đoko Mazalić u svom radu *Manastir Ozren* zabilježili su i predanja lokalnog stanovništva da se tu nekada nalazio „kaurski“ grad *Moćun*, dok se uz potok Lukavac prostirala „čaršija“ (podgrađe), te da je na mjestu pravoslavnog groblja stajala i crkva.⁷⁵ Ova predanja iako su veoma zanimljiva, sa historijskog stanovišta su jako upitna, s obzirom da na ovom prostoru imamo diskontinuitet u naseljenosti.⁷⁶

⁷⁴ Kosorić 1980, 111.

⁷⁵ Filipović-Mazalić 1951, 91.

⁷⁶ Šaković 2016, 96.

Ostaci zida na lokalitetu Stupari (Foto Majda Šutić 2022. god)

Pojedini lokaliteti u Vasiljevcima također ukazuju na srednjovjekovna naselja, poput *Kaurskog guvna*, a jugoistočno od Gradine je i lokalitet karakterističnog naziva *Džinov kamen*. Ovde su evidentirana dva stećka: sljemenjak i sanduk.⁷⁷ Rekognosciranjem terena stećci nisu primjećeni, a lokalno stanovništvo koje živi uz samo pravoslavno groblje tvrdi da nikada nisu čuli za te stećke.⁷⁸

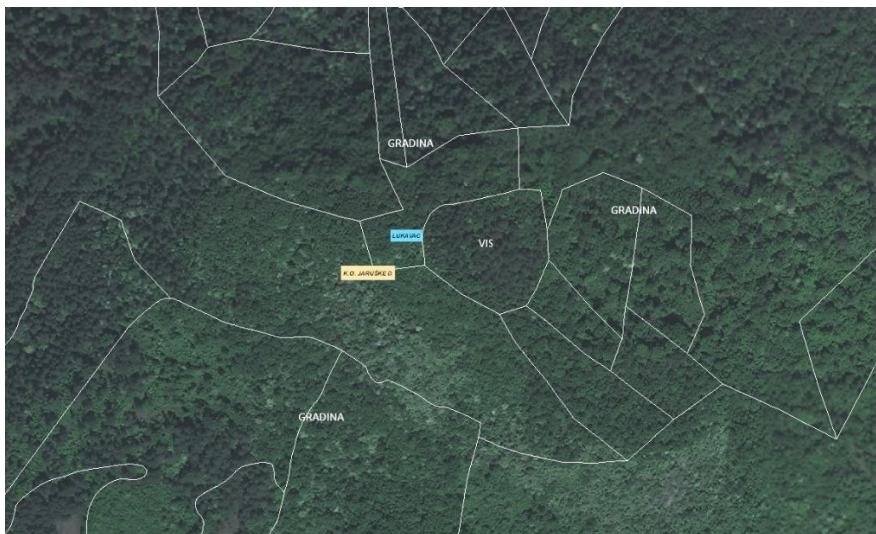
Gradina Vis Jaruške

Iznad rječice Strojne, blizu njenog utoka u Turiju, nalazi se dominantno uzvišenje sa strmim, teško pristupačnim padinama. Teren je samo pristupačan sa sjeverne strane gdje se veže za susjedni brdski greben.⁷⁹

⁷⁷ Filipović-Mazalić 1951, 91.

⁷⁸ Gradina danas pripada naselju Stupari, a ovaj prostor je slabo naseljen. Stanovništvo se pretežno odselilo u periodu rata 92-95. godina, te je na tom prostoru svega par kuća. Prostor oko Gradine je relativno nepristupačan, zarastao u šikaru, tako da postoji mogućnost da su stećci i dalje tu ali da se do njih ne može doći.

⁷⁹ Šaković 2016, 97.

Prikaz lokaliteta Gradina k.č. 850 (katastar.ba)

O lokalitetu Gradina nema nikakvih podataka, a rekognosciranje terena je nemoguće jer je prostor miniran. U razgovoru sa Vesnom Kadrić dobila sam informacije da su na ovom mjestu primjećeni ostaci zida.⁸⁰ Na grebenu sjeveroistočno od Gradine nalazi se vrh Mramor, na kojem je evidentiran usamljeni stećak. Ovaj stećak je zabilježio Šefik Bešlagić.⁸¹ Također postoje indicacije da je na lokalnom mezarju bilo stećaka, o kojima je čak pisao Ambrozije Benković, koji navodi da se u Jaruškama nalazilo grčko groblje.⁸²

3.4 Nekropole

Novija literatura bilježi da se na lukavačkoj općini nalazi oko 12 nekropola stećaka, međutim stvarna situacija je u potpunosti drugačija. Na pojedinim lokacijama nikada nisu ni evidentirani stećci, dok su na nekima bili ali su vremenom uništeni.

⁸⁰ Vesna Kadrić (1987.), po priči svoga oca tvrdi da se na ovom lokalitetu nalazi ostatak zida, te da je oduvijek bio tu. Međutim hodanje po ovom prostoru nije preporučljivo s obzirom da je miniran veliki dio lokaliteta. Izjava uzeta 24.4.2021.

⁸¹ Bešlagić 1971, 97.

⁸² Benković 1971, 109.

U Gornjim Jaruškama, Ambrozije Benković je zabilježio postojanje *grčkog groblja*.⁸³ Rekognosciranjem terena stećci nisu primjećeni, mada na mezarju ima amorfnih kamenih blokova koji su skroz utonuli u zemlju, te ih je jako teško identificirati. Mihret Alibašić, prof. historije iz Jarušaka tvrdi da je zaista nekada postojala nekropola, ali da su stećci uništeni izgradnjom novog puta, ali i klizištem.⁸⁴

Na lokalitetima Baričko brdo i Smrekovac-Selište u Puračiću navodi se da su nekada postojale nekropole stećaka. Informacije o ovim nekropolama dao je prof. historije iz Puračića, Mihađ Sakić, koji navodi da se na Baričkom brdu nalazila nekropola sa 10 stećaka, ali i da su se na lokalitetu Smrekovac-Selišta nekada nalazili stećci.⁸⁵

Smrekovac-Selište, ulomak nišana (Foto. Majda Šutić 2020. god)

Na sjevernoistočnoj padini Baričkog brda nalazilo se staro mezarje, a pojedinci tvrde da je tu bilo i jevrejsko groblje, ali tragova stećaka nema. Prof. Sakić je po predanjima starosjedioca zabilježio tu nekropolu koja je navodno vremenom uništena, i iskorištena u sekundarne svrhe. Obilaskom lokaliteta nije postojao niti jedan indikator da je ovde nekada bila nekropola.

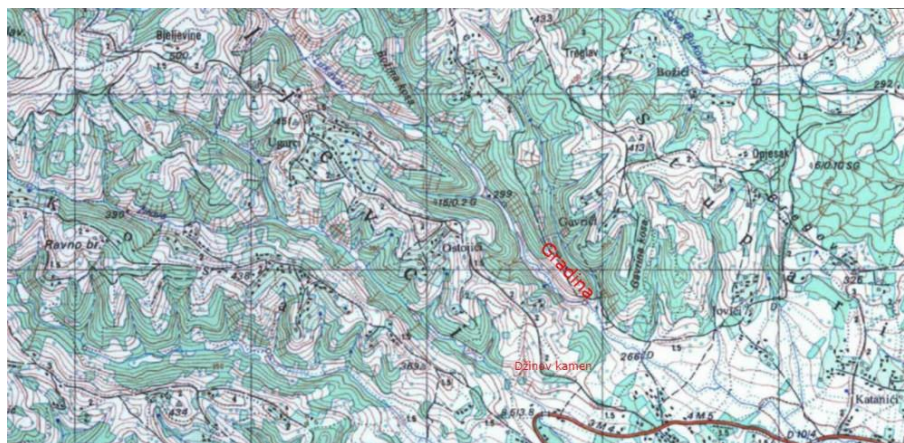
⁸³ Isto,

⁸⁴ Izjava uzeta 24.4.2021.

⁸⁵ Hadžimusić 2014, 68.

O stećcima na prostoru Šikulja i Prlina pisao je Salih Kulenović. Prilikom rekognosciranja terena evidentirao je dva lokaliteta sa stećcima. Na lokalitetu Glib, bilo je nekoliko "kamenova" u obliku sanduka, a jedan stećak se nalazio u neposrednoj blizini ovog lokaliteta, na njivi zvanj Kamen.⁸⁶ Oba ova lokaliteta su u blizini puta koji od Oštrog brda ide prema Prlinama, a ovaj prostor je danas zahvaćen širenjem površinskog kopa. Kulenović također spominje stećak u neposrednoj blizini osnovne škole u Prlinama. Na ovoj lokaciji na jednom uzvišenju nalazio se polomljen sanduk, bez natpisa i ukrasa.⁸⁷ Godine 2015. terenskim obilaskom lokaliteta Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK, od jednog mještanina je dobio informaciju da se na lokalitetu Kamen nalazio stećak, po obliku sanduk, dužine oko 2 m, 1m širine, i oko 40 cm visine. Po navodima stećak je bio djelomično oštećen, te je u periodu rata 1992.-1995. premješten.⁸⁸

Milenko S. Filipović i Đ. Mazalić u svom radu *Manastir Ozren*, evidentirali su dva stećka nedaleko jugozapadno od Gradine u Stuparima. Jedan stećak je bio u obliku sljemenjaka, drugi u obliku sanduka, bez natpisa i ukrasa. U narodu je ovaj lokalitet prozvan *Džinov kamen*.⁸⁹ Obilaskom terena i u razgovoru sa lokalnim stanovništvom nisam dobila informacije o postojanju stećaka. Može se pretpostaviti da su vremenom uništeni.

Lokalitet Džinov kamen (topografskakarta.com)

⁸⁶ Kulenović 1991, 38.

⁸⁷ Isto

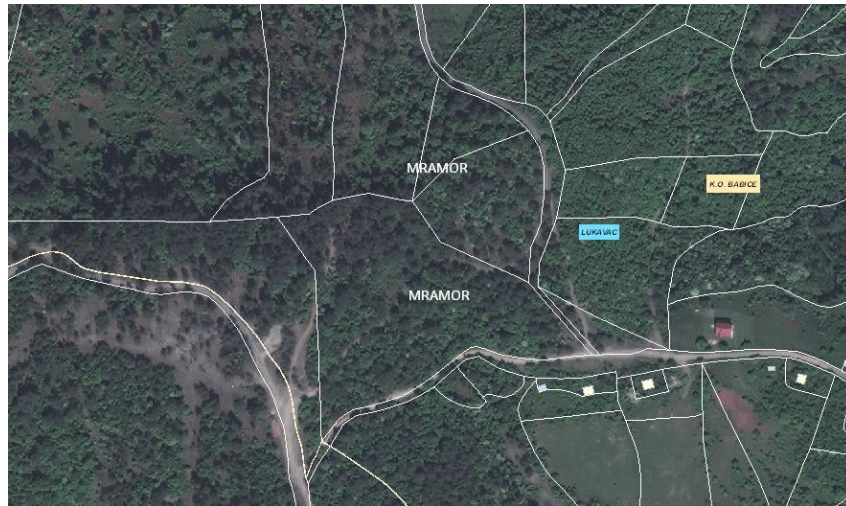
⁸⁸ Hadžimusić 2014, 68.

⁸⁹ Filipović-Mazalić 1951, 91.

Mramor Babice

Na grebenu koji se pruža sjeveroistočno od Gradine u Jaruškama, nalazi se vrh Mramor, evidentirani lokalitet na području općine Lukavac. Na ovom lokalitetu nalazi se osamljeni stećak kojeg je zabilježio Šefik Bešlić. On ističe da se tu nalazi stećak u obliku stuba, te da bliži podaci nisu poznati, a informacije koje je zabilježio dobio je od mještana.⁹⁰

Godine 2015. Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je dao više informacija o ovom lokalitetu. Radi se o stećku u obliku stuba sa postoljem ukupne visine 1,5 m, orijentacije Z-I. U narodu je ovaj stećak poznat kao djevojački kamen.⁹¹ Stećak je u relativno lošem stanju, oštećen i bez provedenih ikakvih mjera zaštite.

Topografski prikaz lokaliteta Mramor k.č. 2077 (katastar.ba)

⁹⁰ Bešlić 1971, 197.

⁹¹ Hadžimusić 2014, 69-70.

Stećak na lok. Mramor (Foto: Semir Hadžimusić)

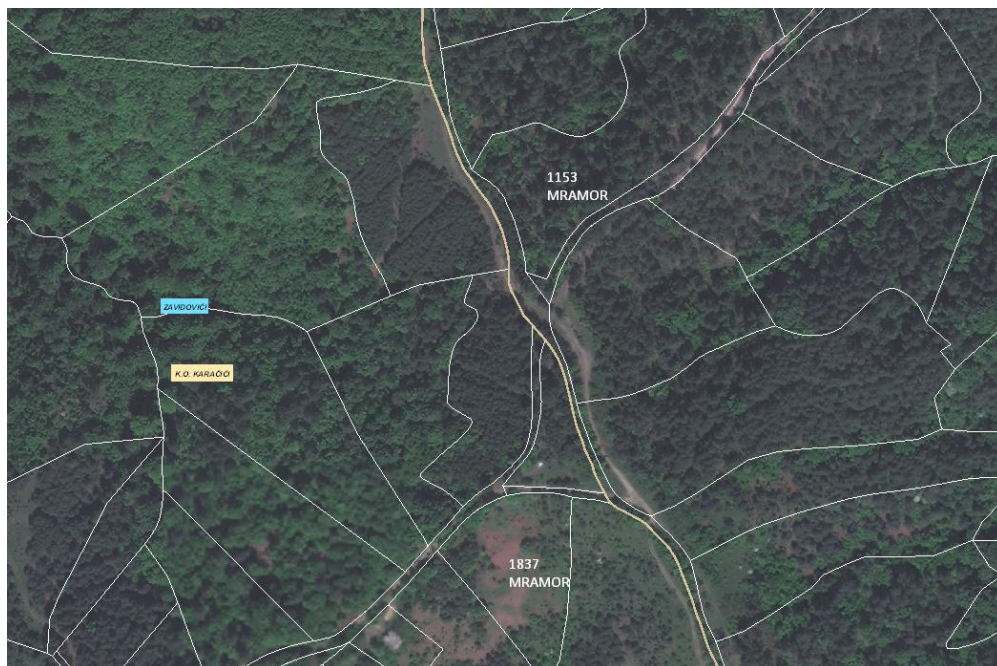
Mramor Brijesnica Gornja

Ovaj lokalitet već je zabilježen i u stručnoj literaturi, a podatke o njemu imamo kod Šefika Bešlagića, koji je od mještana dobio informaciju da se na ovom području nalazi 15 stećaka, i to 14 u obliku sanduka i jedan u obliku stuba.⁹² Iste informacije zabilježene su i u Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine⁹³

⁹²Bešlagić 1971, 197.

⁹³ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine tom II, Sarajevo 1988.

Od ove nekropole ostalo je svega nekoliko stećaka in situ, a par njih je prenešeno kod lovačke kuće Perovići. Razlog premještanja stećaka bio je zbog izgradnje puta na lokalitetu Mramor, te su lovci na vlastitu inicijativu premjestili stećke kod pomenute lovačke kuće.

Prikaz lok. Mramor k.č 1153, k.č 1834 (katastar.ba)

Stećci ispred lovačke kuće Perovići prenešeni sa lok. Mramor

Nekropola stećaka u Dobošnici

U decembru 2020. godine u zaseoku Cibrići, naselje Dobošnica, uz stari put koji je iz doline Spreče preko Ratiša vodio za Posavinu pronađena su dva stećka, koja je dokumentovao Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK. Ovaj put također razdvaja dva naselja, Donju Dobošnicu i Šikulje. Stećci su oštećeni, a sam lokalitet je nepristupačan zbog rastinja. Oba stećka su u obliku sanduka, bez ukrasa.⁹⁴

Dimenzije stećaka: stećak 1: dužina: 183 cm; širina: 88 cm; visina 63 cm; orijentacija J-S; stećak 2: dužina: 173 cm; širina 82 cm; visina 50 cm; orijentacija Z-I

Nedaleko od ove parcele nalazi se parcela Kamenje (k.č 9, K.O. Šikulje), po kazivanju mještana nalazilo se još nekoliko stećaka.

Lokaliteti Podovi k.č. 310; Utrine k.č 2538; (katastar.ba)

Rekognosciranjem terena primjete se dijelovi kamena koji bi eventualno mogli pripadati stećku. Po usmenoj predaji na ovom prostoru nalazi se još stećaka, a znatan broj je prenešen u selo i iskorišten u sekundarne svrhe kao temelji kuća i drugih objekata. Zbog nepreglednosti terena trenutno je teško utvrditi da li ima i koliko bi moglo bit stećaka na lokalitetu.

⁹⁴ Registracijski obrazac JU Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe TK, (dr.Semir Hadžimusić, 1.12.2020.)

Stećak na lok. Podovi (Foto. Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK)

Treći nedokumentovani stećak nalazi se u neposrednoj blizini izvora Bukva u zaseoku Cibrići, na parceli k.č. 431. Stećak je oštećen, a navodno je prenešen sa lokaliteta Podovi, te iskorišten za gradnju kuće. S obzirom da se radilo o staroj kući koja je srušena, stećak je izmješten kraj puta. Širina stećka je 50 cm, a dužina 150 cm.

Također na parceli k.č 381 nalaze se brojni dijelovi kamena koji su navodno donešeni sa lokaliteta Podovi, međutim na izgled je jako teško utvrditi da li se ovdje radilo o stećcima ili ne.

Stećak na seoskom groblju Krtova

U svom radu *Manastir Ozren* Milenko S. Filipović i Đoko Mazalić, zabilježili su jedan stećak u naselju Krtova, a u radu se navodi sljedeće: „*Na seoskom groblju dugačak kamen bez ikakva znaka.*“⁹⁵

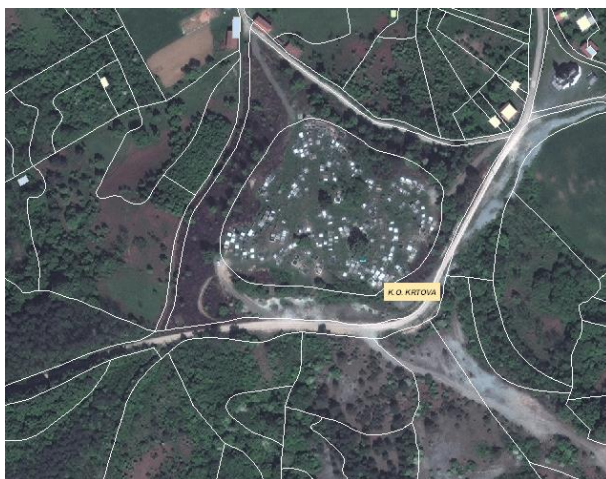
Stećak je u obliku sanduka, ali je oštećen i utonuo je zemlju.

Dimenzije stećka: dužina 170 cm, širina 40 cm, visina 40 cm.

⁹⁵Filipović- Mazalić 1951, 91.

Stećak na groblju Barice-Krtova (foto. Majda Šutić 2022)

Groblje Barice k.č. 1804 (katastar.ba)

Stećak ispred Centra za kulturu Lukavac

U parku ispred Centra za kulturu Lukavac 2010. godine prenešen je stećak iz Šikulja, tačnije lokaliteta u blizini vode Lještak u Prlinama. Stećak je bio ugrožen širenjem rudnika u Šikuljama. Stećak je oblikom sljemenjak sa postoljem, i znatno je oštećen s jedne strane.

Dimenzije stećka su sljedeće: dužina stećka 100 - 110 cm, visina 50, a širina 54 cm, dužina postolja 125 cm, visina postolja 22 - 25 cm. Dužina desne i lijeve ivice krovnog svoda iznosi po 30 cm.⁹⁶

Stećak ispred Centra za kulturu(foto Majda Šutić, 2022.)

⁹⁶Hadžimusić 2014, 71.

4. Historiografski prikaz istraživanja na prostoru Gračanice

Historiografske podatke o gračaničkom kraju imamo kod pojedinih historičara iz druge polovine XIX i s početka XX stoljeća kao što su Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekit, Vjekoslav Klaić, Muhamed Enveri Kadić, LajósThalloczy, međutim nijedan nije posvetio rad isključivo gračaničkom kraju. Krajem XIX stoljeća Ibrahim Sarajlić, te Miloš Krestić napravili su zabilješke o historiji gračaničkog kraja te su te informacije dostavili Zemaljskom muzeju.⁹⁷ Veliku zaslugu za lokalnu historiju Gračanice imao je Šefik Bešlagić, koji je zabilježio usmeno narodno predanje o Ahmed-paši Budimliji koji je izgradio glavnu gradsku džamiju, sahat kulu, javne banje te druge objekte u čaršiji, a sve ove podatke dostavio je Hamdiji Kreševljakoviću.⁹⁸

Intenzivnije izučavanje historije Gračanice počinje tek nakon Drugog svjetskog rata, naročito tokom 1950-ih godina, kada su objavljena još dva značajna rada Hamdije Kreševljakovića. Jedan od tih radova je *Stari bosanski gradovi*, objavljen u časopisu *Naše starine* 1953. godine gdje donosi podatke o srednjovjekovnom gradu Sokolu.⁹⁹ Podatke o pomenutom gradu imamo i kod Đoke Mazalića u radu *Kraći članci i rasprave. Gdje je ležao grad Glaž?*, koji je objavljen u Glasniku zemaljskog muzeja 1950. godine,¹⁰⁰ Marka Vege *Naselja bosanske srednjovjekovne države* 1957. godina,¹⁰¹ Đure Baslera, *Stari gradovi u Majevidi i Trebovcu (Sokol, Srebrenik, Teočak)* objavljenog u časopisu *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 1972. godine.¹⁰²

Godine 1975. objavljena je studija *Tuzla i njena okolina u XVI stoljeću*, Adema Handžića koji donosi do tada nepoznate podatke o gračaničkom kraju.¹⁰³ Par godina kasnije objavljen je drugi dio knjige *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, Mehmeda Mujezinovića u kojoj je dosta pisano o Gračanici.¹⁰⁴ U istom periodu objavljen je rad Saliha Kulenovića *Etnografska*

⁹⁷ Šaković 2018, 8-9.

⁹⁸ Isto 11.

⁹⁹ Kreševljaković 1953, 22.

¹⁰⁰ Mazalić 1950, 230-231.

¹⁰¹ Vego 1957, 105 i 42.

¹⁰² Basler 1972, 57-64.

¹⁰³ Handžić 1975.

¹⁰⁴ Mujezinović, 1978.

istraživanja u selu Sokolu kod Gračanice, u časopisu Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne.¹⁰⁵

U novije vrijeme svakako najviše istraživanja o prostoru Gračanice i gračaničkog kraja objavljeno je u Gračaničkom glasniku, čiji je prvi broj objavljen 1996. godine.¹⁰⁶ Godine 2012. objavljena je monografija o Gornjoj Orahovici¹⁰⁷ koju su pisali Omer Hamzić i Edin Šaković. Isti autori 2018. godine pisali su monografiju o Malešićima kod Gračanice.¹⁰⁸

4.1. Gračanica u arheološkom kontekstu

Blaga podbrđa, riječne terase, pogodni klimatski uvjeti samo su neke od karakteristika zbog kojih je gračanički kraj bio naseljen još od najranijih vremena. O tome svjedoči veliki broj arheoloških nalazišta, od kojih je tek mali broj istražen, međutim slučajni površinski nalazi nisu rijetkost. Najviše evidentiranih lokaliteta u stručnoj literaturi je zapravo na osnovu površinskih nalaza te svjesnosti pojedinaca o njihovoj važnosti.

Još u 19. stoljeću Mitar Popović, pravoslavni svećenik i pahor iz Boljanića, u više navrata obilazio je lokalitete na području Sprečkog polja, te sjevernim obroncima Ozrena, gdje su se uočavale ruševine objekata, a koje je on smatrao ostacima pravoslavnih bogomolja iz vremena srpskih srednjovjekovnih vladara.¹⁰⁹ Negovi radovi su u nekoliko navrata objavljeni u srpsko-pravoslavnom listu *Bosansko-hercegovački istočnik*. Jedan od radova bio je pod naslovom *Nekoliko starina u gračaničkom kotaru*, gdje je Popović opisivao crkvine, i to u Boljanićima, Stjepan Polju, Karanovcu, Brijesnici, lokalitet Kamen između Stjepan Polja i Malešića.¹¹⁰ U arheološkom smislu najveća vrijednost Popovićevih radova su zapravo opisi ruševina na pomenutim lokalitetima, koji su danas većinom nestali prirodnim procesom ili korištenjem ostataka kao građevinski materijal.

¹⁰⁵ Kulenović 1975, 87-107.

¹⁰⁶ <https://gracanickiglasnik.ba/>

¹⁰⁷ Hamzić-Šaković 2012.

¹⁰⁸ Hamzić-Šaković 2018.

¹⁰⁹ Šaković 2007, 64.

¹¹⁰ Bosansko-hercegovački Istočnik 1896, 36-39.

Njegove radove svakako treba uzeti sa rezervom s obzirom da je artefakte i nalaze tumačio po vlastitom nahođenju, osim toga redakcija pomenutog časopisa nikad nije objavljivala njegove radove u originalu, nego su uvijek prerađeni na osnovu poslanih opisa.¹¹¹

Gračaničko područje prvi put se pominje u stručnoj arheološkoj literaturi 1907. godine u *Glasniku zemaljskog muzeja*, u radu Ćire Truhelke, gdje je opisao dvije eneolitske sjekire iz ostave u Donjoj Lohinji.¹¹²

U periodu nakon Drugog svjetskog rata kada dolazi do ubrzanog razvoja svih naučnih oblasti u BiH, samim time i arheologije, novim istraživanjima zabilježeni su i novi lokaliteti na gračaničkom području. Godine 1946., u Miričini je pronađena ostava rimskog novca. Ostavu je spomenuo Esad Pašalić u svom radu *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, on navodi da je u ostavi bilo nekoliko primjeraka novca iz perioda Republike, te dva srebrenjaka cara Hadrijana (117. -138.).¹¹³

Najviše zabilježenih slučajnih pronalazaka bilo je pedesetih godina prošlog stoljeća, a najzaslužnija osoba za njihovu evidenciju bio je Asim Dževdetbegović, dugogodišnji predsjednik gračaničkog sreza, odnosno općine. On je u toku svoje službe prikupljao od mještana informacije o arheološkim nalazištima, slučajne nalaze, te o tome obavještavao nadležne institucije.¹¹⁴

Borivoj Čović u svom radu *Nekoliko manjih preistorijskih nalaza iz BiH* koji je objavljen u *Glasniku Zemaljskog muzeja*, pisao je o sjekirama iz veće ostave pronađene u Vranovićima 1952. godine.¹¹⁵ Tačan broj predmeta iz ostave nije poznat, ali je sačuvano 16 sjekira, od čega su dvije dospjele u Zemaljski muzej, a njih pet u Muzej istočne Bosne, ali u dva navrata.¹¹⁶

Po navodima Edina Šakovića pored ostava u Lohinji i Vranovićima, otkrivena je ostava i u Grabovcu, ali ona nije evidentirana niti poznata u arheološkoj literaturi. Informaciju o nalazima pronađenim na ovom lokalitetu pronašao je u bilješkama Milice Kosorić, gdje se pominju dvije bakrene sjekire.¹¹⁷

¹¹¹ Šaković 2007, 65.

¹¹² Truhelka 1907, 61-62.

¹¹³ Pašalić 1960, 45.

¹¹⁴ Šaković 2007, 67.

¹¹⁵ Čović 1957, 245 i 247.

¹¹⁶ Šaković 2007, 67.

¹¹⁷ Isto.

Godine 1953. zemljoradnik obrađujući zemlju pronašao je ostavu rimskog novca u Gornjoj Orahovici, a o njoj je pisao Branko Vajić u *Delegatskom biltenu* 1980.god. Ovaj lokalitet je evidentiran kao *Bilalovo brdo, Arnautovo ili Arnautsko brdo*. U pomenutoj ostavi navodno se nalazilo nekoliko kilograma srebrnog i bakarnog novca, moguće oko 1500 primjeraka.¹¹⁸ Od čitave ostave Asim Dževdetbegović uspio je sačuvati pet primjeraka koji su bili izloženi u Gračanici u OŠ „Mitar Trifunović Učo“, ali su i oni vremenom nestali. Iste godine u Gornjoj Orahovici na lokalitetu Barice, otkriveno je još jedno arheološko nalazište. Prilikom kopanja temelja za kuću, vlasnik je pronašao zemljanu posudu sa ostacima pepela i ljudskih kostiji. O ovom nalazu obavješten je dr. Stanko Sielski koji je informacije prosljedio Zemaljskom muzeju. Alojz Benac i Borivoj Čović tokom obilaska šireg područja sjeveroistočne Bosne obišli su i lokalitet Barice gdje su izvršili probno iskopavanje, kojim je utvrđeno da se radi o brončanodopskoj nekropoli. Lokalitet je sistematski istražen 1956. godine pod vodstvom Borivoja Čovića, kada je istraženo 38 grobova. Na osnovu specifičnog ritusa ukopa definisana je posebna kulturna grupa Barice-Gređani.¹¹⁹ Na istom lokalitetu pronađen je i jedan mlađepaleolitski artefakt kojeg spominje Đuro Basler u *Prahistoriji jugoslovenskih zemalja*, knjiga I - *Nalazišta paleolitskog i mezolitičkog doba u BiH*.

Sredinom pedesetih godina na lokalitetu Sklop i Pašalići pronađeno je nekoliko fragmenata bronzne, fragmenti posude i kosti, a sačuvani su zahvaljujući Asimu Dževdetbegoviću, dok je njihovu analizu izvršio Borivoj Čović. Pomenuti artefakti pripadaju mlađoj fazi kulture žarnih polja.¹²⁰ Dvije ostave halštatskog perioda otkrivene su 1957. godine u selu Boljanići, te na uzvišenju Monj iznad Doborovaca. Na lokalitetu Lipik u selu Boljanici slučajno je pronađena zemljana posuda sa sa 104 brončana predmeta, među nalazima se posebno istične keramička perla te brončana figurica patke.¹²¹ Na padini uzvišenja Monj iste godine pronađena je brončanodopska ostava, u kojoj su se nalazila dva kelta, koplje listolikog oblika, bronzani srp sa drškom, 32 narukvice, od čega je jedna spiralnog oblika sa pet namotaja, te dvije ogrlice. Obje ostave su

¹¹⁸ Šaković 2007, 68.

¹¹⁹ Čović 1958, 77-96.

¹²⁰ Čović 1957, 249-251.

¹²¹ Barska ptica predstavlja simbol Sunca; astralni kult Sunca bio je dosta raširen u Bosni, posebno u sjevernim dijelovima.

sačuvane zahvaljujući Asimu Dževdetbegoviću koji ih je dostavio muzeju u Tuzli. Analizu ostava izvršila je kustosica Radmila Jovanović, a obje ostave pripadaju kulturi žarnih polja.¹²²

Gračaničko područje obilazio je i već pomenuti Ambrozije Benković, on je opisao i zabilježio neke lokalitete u Stjepan Polju i Brijesnici. Godine 1962. u Muzej istočne Bosne za kustosa-arheologa dolazi Milica Kosorić koja je u više navrata posjećivala gračanički kraj, te je 60-ih godina evidentirala potencijalna arheološka nalazišta.¹²³

Sedamdesetih godina ponovo se intenziviraju arheološka istraživanja na području Gračanice, tada je rekognoscirano više lokaliteta, te su vršena probna sondiranja. Za ova istraživanja velikim dijelom je zaslužan Branko Vajić, tadašnji direktor OŠ. „Mitar Trifunović Učo“. On je godinama obilazio lokalitete, te skupljao informacije od mještana, čak vršio i probna iskopavanja, a zatim obavještavao muzejske stručnjake.¹²⁴

Prilikom iskopavanja temelja za jedan objekat 1971. godine na Korića Hanu u podnožju Čolakova brda, radnici preduzeća Jadrina pronašli su keramički materijal te o tome obavijestili Vajića, o čemu je on informisao Muzej istočne Bosne. Iste godine nakon što je Vajić uspio obezbjediti finansijska sredstva, na Korića Hanu počela su probna istraživanja. Rekognosciranjem terena utvrđeno je da se radi o ostacima neolitskog tella, a otvorena je probna sonda 3x2,5 m, dok je iskopavanje vršeno do dubine od 3 m.¹²⁵

Milica Kosorić je 1973. godine vršila i istraživanja na prahistorijskog gradini na brdu Vuknić. Ovom prilikom je postavljeno pet probnih sondi, a pronađen je materijal iz kasnog brončanog doba, te keramika latenske kulture, ostaci kućnog lijepa te dijelovi bedema od suhozida. U narednih par godina nastavljeno je istraživanje na Korića Hanu, brdu Bučica iznad Potok Mahale, zaštitni radovi u mahali Riječka gdje su pronađeni ostaci peći, rekognosciranja u selu Kakmuž, rekognosciranje na lokalitetu Crkvina u Stjepan Polju, na brdu Samarić u Boljaniću, probna sondiranja na brdu Češljug.¹²⁶

¹²² Jovanović 1958, 23-55.

¹²³ Šaković 2007, 69-70.

¹²⁴ Isto

¹²⁵ Kosorić 1972, 5-7.

¹²⁶ Šaković 2007, 73-75.

Prilikom izgradnje puta Tuzla-Doboj, u Maloj Brijesnici, na lokalitetu Krčevine pronađen je paleolitski kameni alat, a tipološku analizu izvršio je Đuro Basler o čemu je pisao u svom radu *Paleolitska stanica Krčevine u Maloj Brijesnici kod Gračanice*, rad je objavljen u časopisu Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, 1979. godine.

Branko Vajić odlaskom u penziju krajem sedamdesetih godina potpuno se posvetio amaterskim istraživačkim poduhvatima, te je uskoro imenovan za predsjednika odbora za formiranje zavičajne muzejske zbirke u Gračanici, a nešto kasnije za rukovodioca zbirke u nastajanju. U tom periodu u Donjem Skipovcu na lokalitetu Brijeg pronađeno je nekoliko fragmenata keramičke posude, a Milica Kosorić je konstatovala da se radi o brončanodopskoj keramici, te da se na pomenutom lokalitetu nalazilo naselje gradinskog tipa. Nešto kasnije obišli su lokalitet Osoje također u Donjem Skipovcu, gdje je pronađena brončanodopska keramika.¹²⁷

Na padinama brda Grič tokom sedamdesetih godina prikupljena je manja količina keramike, a pretpostavljalo se da se radi o ranosrednjovjekovnoj keramici, te je Vajić kontaktirao Irmu Čremošnik koja je 1979. godine došla u Gračanicu kako bi analizirala keramiku. Čremošnik je zaključila da keramika nije starija od XII stoljeća, ali je predložila da se skupi još fragmenata, te je 1981. godine izrazila želju da izađe i sama na teren, s obzirom da je vjerovala da postoji mogućnost da keramika pripada nekoj od ranoslavenskih kultura, na žalost ova ideja nikada nije realizirana zbog nedostatka finansijskih sredstava.¹²⁸

Vajić se također interesovao za lokalitet Crkvina u Stjepan Polju, lokalitet Vina u Lendićima, te ostatke zagonetnih rudarskih jama u Sočkovcu, za koje je smatrao da su ostaci srednjovjekovnog rudnika, 1987. godine, uzorke drvenog materijala iz unutrašnjosti jame poslao je na analizu u institut Ruđer Bošković u Zagrebu, gdje je utvrđeno da se radi o starosti 180 +/- 120 godina. Tri godine kasnije uspio je u saradnju sa Muzejom istočne Bosne da organizuje istraživanje stare džamije u Sokolu za koju je postojalo predanje da se radilo o srednjovjekovnoj crkvi. Istraživanja je vodio Veljko Milić, koji je zbog nedostatka apside odbacio mogućnost da je u pitanju bila crkva, ali je pretpostavljao da se radilo o adaptiranom srednjovjekovnom vlastelinskom dvoru.¹²⁹ Bilješke koje je iza sebe ostavio Vajić nalaze se u Zavičajnoj zbirci u

¹²⁷ Šaković 2007, 73-75.

¹²⁸ Isto 77.

¹²⁹ Isto 78.

Gračanici. U Arheološkom leksikonu sa područja Gračanice zabilježeno je 15 prahistorijskih lokaliteta, te jedan srednjovjekovni lokalitet.¹³⁰

Srednjovjekovni nalazi u Zavičajnoj Zbirci Gračanica

Zavičajna muzejska postavka Gračanice bogata je nalazima od prahistorijskog do savremenog perioda. Većina izloženog materijala su zapravo slučajno pronađeni nalazi, koji su poklonjeni u Zavičajnu zbirku. U ovoj zbirci se čuvaju i dijelovi srednjovjekovnog oklopa, a u pitanju su četiri dijela oklopa za potkoljenice. Podaci o pronalasku materijala su nepotpuni, a navodi se da potječu iz klisure Sklop u Pašalićima. Ovaj lokalitet je nekadašnji kamenolom u kome je do prije pedesetak godina trajala eksploatacija krečnjaka.¹³¹ U Muzeju istočne Bosne, sačuvana je zabilješka 1963. godine u kojoj se navodi sljedeće: *“Radom kamenoloma 1955. g., a prema podacima tadašnjeg poslovođe kamenoloma Jusufa Salihefendića na dubini oko 2 m. nađene su neke limene knemide, komad bronzne okruglog oblika i fragmenat posude. Takođe, nađene su i kosti. Bliži podaci nedostaju.”* Ovaj podatak zabilježio je E. Šaković u svom radu *„O nekim novim i neobjavljenim arheološkim nalazima s užeg područja Gračanice“*.

U Zavičajnoj zbirci također su izloženi i primjerci srednjovjekovnog oružja, i to tri koplja i šest vršaka strijela. Jedno od ova tri koplja je pronađeno u koritu Sokoluše, za jedno se pretpostavlja da je sa Vuknića, dok za treće nema podataka o pronalasku. Što se tiče vrhova strijela, podataka o mjestu pronalaska nema, ali se zna da su predmeti sa područja Gračanice.¹³²

Pored pomenutog oružja, u zbirci se nalazi i nekoliko alatki koje su također slučajni nalaz.

Po odlikama se mogu datirati u kasni srednji vijek ili rano osmansko doba, a u pitanju su dva noža, te dvije poljoprivredne alatke, te kovani željezni kosir za obrađivanje vinove loze.¹³³

¹³⁰ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine tom II, Sarajevo 1988.

¹³¹ Šaković 2021, 110.

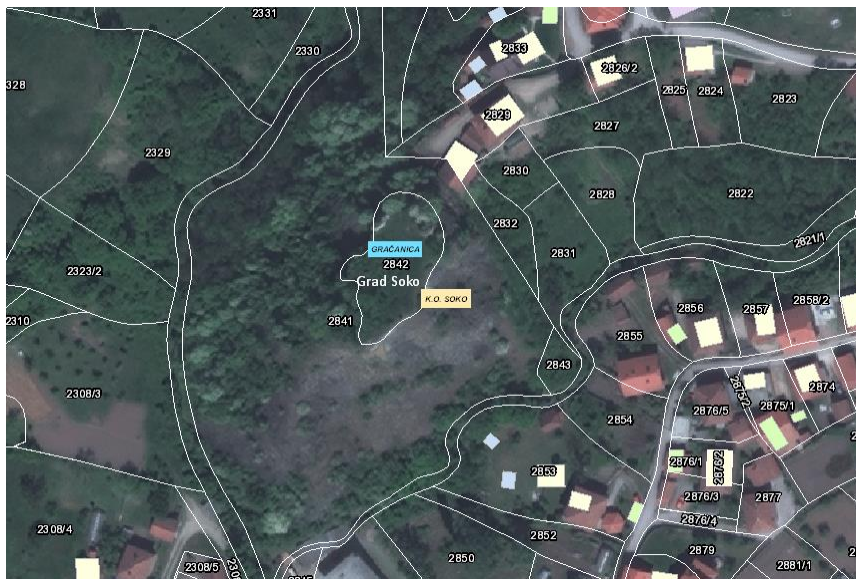
¹³² Isto 111.

¹³³ Isto

4.2. Srednjovjekovni grad Soko

Marko Vego u svom djelu *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, navodi da se grad prvi put pominje u ugovoru kralja Sigismunda i despota Stefana Lazarevića 1426. godine, međutim u historijskoj nauci su postojale nedoumice oko toga, te su se brojni autori složili da se u pomenutom historijskom izvoru zapravo radi o nekom drugom gradu Sokolu.¹³⁴

U historijskim izvorima grad Soko prvi put se spominje 1429. godine. Nalazio se u župi Usori kao posjed Kotromanića, a njime je gospodario knez Radivoj sin kralja Ostoje. Grad se drugi put pominje 2.6.1449. godine prilikom vjenčanja Radivoja sa Katarinom, kćerkom Nikole od Velike u Požeškoj županiji.¹³⁵ Po navodima Kreševljakovića grad je pao pod osmansku vlast 1512. god., dok Marko Vego navodi 1520-u godinu. Bio je i u sastavu gradačačke kapetanije. Obnovljen je 1777. godine, a napušten 1838. godine.¹³⁶

Srednjovjekovni grad Soko k.č. 2842 (katastar.ba)

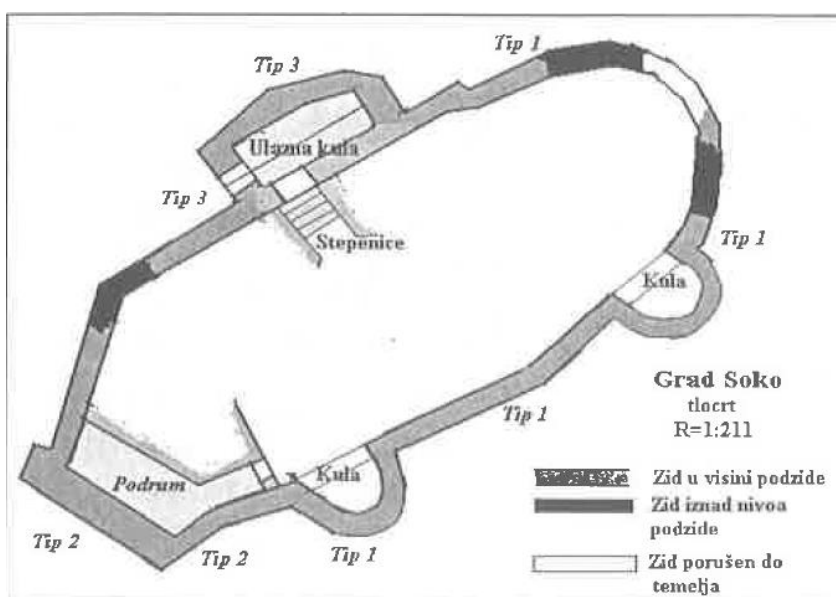
¹³⁴ Vego 1957, 105. ; Jaliman 2001, 65.

¹³⁵ Handžić 2001, 68.

¹³⁶ Isto

Ovaj mali srednjovjekovni grad nalazi se na kamenitom brežuljku sjeverno od Gračanice, u naselju Soko koje je smješteno iznad rječice Sokoluše. Južna i jugoistočna strana brežuljka su vrlo strme i kamenite, dok je sjeverna i sjeverozapadna strana obrasla drvećem i grmljem, a sam grad je znatno niži od uzvišenja koja ga okružuju, te je samim tim sakriven od pogleda iz daljine.¹³⁷

Osnova grada je ovalnog oblika dužine 37 metara, a širine 18 metara. Zbog niveliranja tla, neki dijelovi zida su služili kao podzide koje nisu iste visine, te je jugozapadni dio znatno izdignutiji nego jugoistočni.¹³⁸

Tlocrt grada Sokola (E.Šaković, *Oblik i arhitektura starog grada Sokola*)

Prilikom izgradnje grada korištena su tri načina zidanja. Veći dio grada zidan je od lomljenog i grubo tesanog kamena nepravilnog oblika, a na mjestima je primjetno i oblo riječno kamenje. Krupni kamen korišten je samo za vanjski i unutarnji dio zida, dok je između ta dva reda korišten sitniji kamen, a sve je povezano krečnim malterom. Na ovaj način se izbjegavalo pucanje zida prilikom slijeganja tla. Debljina zida je oko 90-110 cm.¹³⁹

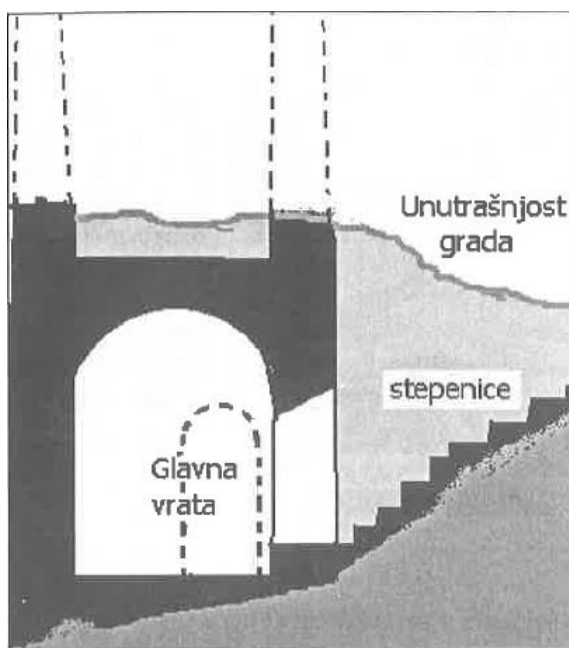
¹³⁷ Šaković 2001, 69.

¹³⁸ Basler 1972, 57.; Šaković 2001, 69.

¹³⁹ Šaković 2001, 70.

Na dijelovima jugoistočnog i jugozapadnog zida primjetan je drugi tip gradnje, od ljepše tesanih duguljastih komada kamena, pravilno složenog u slojeve. Isti ovaj princip gradnje korišten je na nekim objektima u starom gradu Srebrenik, a karakterističan je za osmansku tehniku izgradnje u prvoj polovini XVIII stoljeća.¹⁴⁰ U prvom i u drugom tipu gradnje korišteni su i drveni elementi.

Ulazna kula, i sjeverozapadni dio zida građeni su od ljepše tesanih, te pravilnije oblikovanih četvrtastih blokova koji su slagani u redove, što predstavlja treći tip gradnje. Na ulaznoj kuli prvih šest redova kamena nešto su grublji te iste boje kao i ostatak grada, dok je ostali kamen drugačiji, tj. svjetlije boje. Može se pretpostaviti da je prvobitna građevina propala, te je na temelju iste podignuta nova.¹⁴¹ Na jugoistočnoj strani nalazile su se dvije polukružne kule, širine oko tri metra, koje su služile kao stražarnice, dok je na sjeverozapadnoj strani ulazna kula, koja izgleda kao da je dograđena na već postojeći zid. Ulazna vrata sjeverozapadne kule široka su 110 cm, a visoka oko 2 m. Jugozapadni dio grada bio je pregrađen zidom, te pretvoren u zgradu koja je služila kao spremište ili stan, međutim od te zgrade sačuvan je samo podrum.¹⁴²

Ulazna kula (E.Šaković, *Oblik i arhitektura starog grada Sokola*)

¹⁴⁰ Šaković 2001, 70.

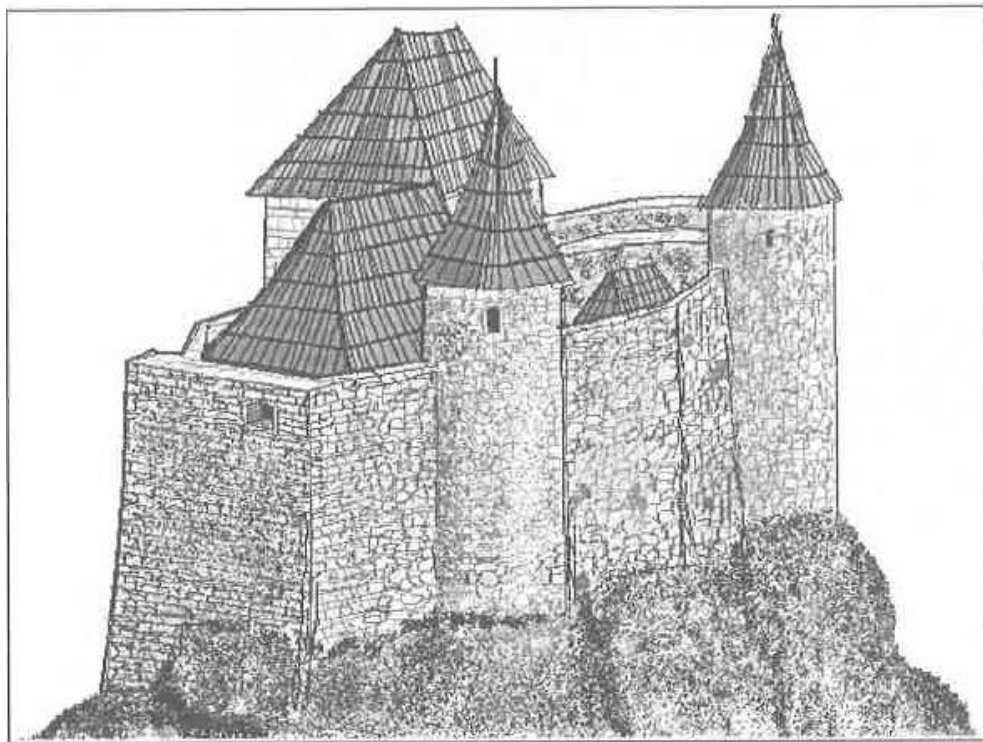
¹⁴¹ Isto

¹⁴² Isto

Na osnovu karakteristika gradnje može se zaključiti da je grad podignut u vrijeme bosanske prevlasti u ovim krajevima. Ovalni oblik, zaobljene i uske kule, visoki tanki zidovi su odlike gotičke fortifikacije karakteristične za 14. stoljeće.¹⁴³

Godine 1905. Adolf Walny Soko pominje kao dobro očuvani razvaljeni zamak, dok se 1910. god. u dopisu koji je poslat Zemaljskom muzeju predlaže konzervacija nekoliko bosanskih gradova, a među njima i Sokola.¹⁴⁴

Grad je danas u poprilično lošem stanju, gotovo u potpunosti porušen, a sačuvane su samo podzide, te dio zida na sjevernom kraju. Uništavanje grada trajalo je dugi niz godina i od samih mještana koji su kamen iz gradskih zidina koristili za gradnju vlastitih kuća.

Likovna rekonstrukcija grada (E.Šaković, *Oblik i arhitektura starog grada Sokola*)

¹⁴³ Šaković 2001, 73.

¹⁴⁴ Isto, 74.

4.3. Crkvine

Već pomenuti Mitar Popović, pravoslavni paroh iz Boljanića, krajem XIX stoljeća obilazio je neke lokalitete na kojima su se uočavale ruševine objekata smatrajući ih ostacima pravoslavnih crkvi iz doba srpskih srednjovjekovnih vladara. Na pojedinim lokalitetima je vršio iskopavanje te uzimao artefakte koje je smatrao ostacima crkvenog namještaja te ih prenosio u svoju crkvu.¹⁴⁵

Popović je pisao o crkvinama na par lokaliteta, i to na jednom brdu iznad Boljanića, iznad Karanovca, Stjepan Polju i Brijesnici. Ovi podaci objavljeni su u religijskom časopisu *Bosansko-hercegovački istočnik*, koji je izlazio u Sarajevu, međutim svi radovi koje je Popović slao redakcija je redigovala pa tek onda objavljivala, s obzirom da sam autor nije bio baš pismen.¹⁴⁶

Prema svim opisima koje je Popović priredio treba biti veoma kritičan i oprezan, s obzirom da je autor bio obični seoski svećenik, slabo obrazovan, te je neke artefakte tumačio potpuno krivo, zatim njegovi radovi nisu objavljeni u originalu već su prepravljani od strane redakcije. Možda je najvažnija činjenica ta da su radovi pisani u nacionalno-romantičarskom zanosu, a sami opisi su često praćeni narodnim predajama i legendama.¹⁴⁷

U radu objavljenom 1896. godine u pomenutom časopisu Popović spominje lokalitet na Karanovcu, za koji je smatrao da je crkva, pa navodi: „*U razvalinama starodrevne crkve u Karanovcu nađen je stub od časne trapeze. Kao sveštenik sam sam promišljao da tu mora biti i časna trapeza. Jednom putujući radi moje sveštenečke dužnosti u Sočkovac ponesem sobom i gvozdenu šipku i s ovom počnem probadati oklo mjesta, đe se našao stub trapezin. Odjednom potrešim u kamen koji je bio zemljom zasut za jedan pedalj, raskopam zemlju i zbiljam ukaže se lijepa bijela kamena ploča...*“¹⁴⁸

¹⁴⁵ Šaković 2007, 65.

¹⁴⁶ Popović je rad završio molbom da „slavno uredništvo“ primi njegov rad, a kao odgovor je dobio da će rad rado primiti ali sa molbom „da ne moramo prerađivati neka vam ko vještiji piše a vi kazujete“ (iz rada Šaković 2007, 77.)

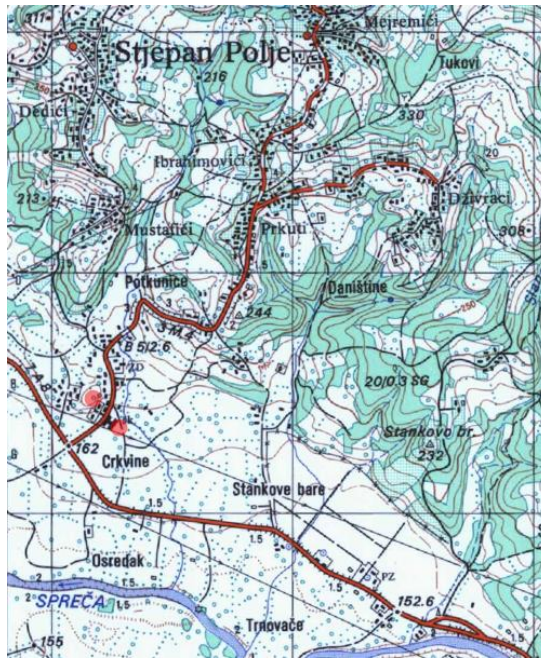
¹⁴⁷ Isto

¹⁴⁸ Popović 1896, 377-379.

Crkvina u Stjepan Polju

Ovu crkvinu prvi je pomenuo Popović u radu *Nekoliko starina u gračaničkom kotaru*, u časopisu *Istočnik*, 1896. godine. On navodi da se crkva nalazila „*pod selom, na ravnom i širokom brežuljku*“, te da je od nje na ovom mjestu ostao samo jedan nadgrobni kamen, a da su kamen od crkve „*odnijeli turci za kuće*“, pored toga pominje i „*prag, lijepo otesan na četiri ugla*“, te da se na razvalinama primjeti dosta sedre.¹⁴⁹

Na ovom lokalitetu pronašao je i ulomke reljefa sa sakralnim motivima, ali ih je protumačio u skadu sa pravoslavnom ikonografijom. Za ovaj lokalitet interesovao se i Branko Vajić, te je na ovom lokalitetu metal detektorom pronašao jedan primjerak novca ugarskog kralja Matijaša Korvina. Šta se desilo sa ovim nalazom nije poznato.¹⁵⁰

Prikaz lokaliteta Crkvina na topografskoj karti (topografskakarta.com)

¹⁴⁹ Popović 1896, 38.

¹⁵⁰ Šaković 2007, 77.

U svom djelu *Tuzlansko područje negda i sada* Ambrozije Benković navodi da su se u Stjepan Polju po kazivanju mještana nalazile dvije crkve. Prva crkva nalazila se na brežuljku dugom oko 30 m, a širokom oko 10 m, u neposrednoj blizini prvih kuća u selu, sa lijeve strane seoskog puta, na parceli Huse Softića, a sa ovog uzvišenja pružao se pogled na sprečko polje te crkvu u Boljaniću. Na ovom mjestu uočeno je dosta kamena, a veliko kamenje je povučeno 1949. godine, te upotrijebljeno za gradnju škole, te drugih objekata. Prilikom kopanja temelja za školu naišlo se na par ljudskih kostura, te više rasutih kostiju. Što se tiče drugog crkvišta Benković o njemu nije imao nikakve informacije, osim toponima.¹⁵¹

Parcela k.č 1852 koja je bila u vlasništvu Huse Softića (katastar.ba)

Na ovom lokalitetu su vršena arheološka iskopavanja 1976. godine, koja je provodio Muzej istočne Bosne na čelu sa Milicom Kosorić u okviru projekta *Arheološka istraživanja dijela Spreče*. U izvještaju se navodi da lokalitet leži sa desne strane puta Gračanica-Doboj, te da se na lokalitetu zapažaju kamen i šut od ostataka zida, gdje je nekada postojala srednjovjekovna crkva, čiji je kamen vremenom izvađen. Na jugoistočnom dijelu lokaliteta postavljena je probna sonda dimenzija 3x1,5 m. U prvom sloju debljine oko 5 cm nailazi se na kremen. Skidanjem prvog otkopnog sloja na dubini od 15 cm u sloju mrke zemlje pronađeno je nekoliko kremenih nožića i odbitaka. Ovaj sloj ide u dubinu do 35 cm kada se javlja žuta glina, koja je na dubini od 50 cm bez nalaza.¹⁵²

¹⁵¹ Benković 1971, 94-95.

¹⁵² Dokumentacija Muzeja istočne Bosne, *Dnevnik-radova na rekognosciranju i sondažnom probnom iskopavanju na području OS Gračanice, u okviru rada po temi Arheološka istraživanja dela Spreče u vremenu od 23. do 29.VII 1976. godine.*

4.4. Nekropole

O stećcima na prostoru gračaničkog područja do skora se nije znalo gotovo ništa. Niti jedan lokalitet sa stećcima nije zabilježen u najpoznatijem kataloškom pregledu stećaka Šefika Bešlagića, niti u Arheološkom leksikonu. Pojedini istraživači i entuzijasti su navodili pojedina mjesta, na kojima je bilo ili ima stećaka, ali bez i jednog detalja o istima. U Zavičajnoj zbirci se nalaze bilješke i neobjavljeni članci Branka Vajića u kojima se pominju pojedini lokaliteti sa stećcima. Godine 2001. Edin Šaković je objavio rad u Gračaničkom glasniku, pod nazivom *Stećci u okolini Gračanice*, u kojem su opisani postojeći lokaliteti sa nekropolama, lokaliteti na kojima je vjerovatno bili stećaka, ali i oni na kojima su u međuvremenu stećci uništeni, i to u Četoviji, Malešićima (Šakići), Gornjoj Orahovici, Stjepan Polju i Sokolu. Lokaliteti za koje postoje indicacije da su na njima bili stećci su Malešići (Hodžići, Golaći, Ahmići), te Donji Skipovac.¹⁵³ Prema podacima iz Prostornog plana općine Gračanica 1985. godina, stećaka je bilo i na prostoru Piskavice, ali tačan lokalitet nije utvrđen. Pored nekropola, zabilježeni su i grobovi sa kamenim vijencom.¹⁵⁴

Grob označen kamenim vijencom u Gornjoj Orahovici (foto: Edin Šaković)

¹⁵³ Šaković 2001, 10.

¹⁵⁴ Isto.

Na lokalitetu Četovije koji se nalazi između Gornjeg Skipovca, Škahovice i Prijekog Brda na putu koji vodi iz Škahovice u Četovije nalazila se nekropola od tri do četiri stećka u obliku sanduka. Stećci su uništeni i iskorišteni za gradnju seoskog puta.¹⁵⁵

U Gornjoj Orahovici su također postojali stećci, a o njima je pisao Salih Kulenović, te je naveo da se na lokalitetu Greblje nalazilo oko 30 kamenih ploča dimenzija 200 x 100 cm, koje je pred drugi svjetski rat uništio vlasnik parcele.¹⁵⁶

U šumi Bijednica u blizini Lendića, nalazilo se dosta grobova sa kamenim vijencem, a sličnih je bilo i u Gornjoj Orahovici, tu su se također nalazile i grobne humke, a navodno su pronađene i ljudske kosti. Sav kamen sa ove nekropole je odnešen i uništen, te više nema tragova o postojanju iste.¹⁵⁷

Na području Skipovca se nalazilo nekoliko srednjovjekovnih nekropola koje je zabilježio Salih Kulenović. U šumi Raminac nalazila se nekropola sa tri stećka u obliku sanduka, te na lokalitetu Kamenovi jedan stećak. Pominju se stećci i na lokalitetima Kužno groblje, dok se sjeverno od Skipovca nalazi brdo Mramorje koje svakako upućuje na stećke.¹⁵⁸ Na području Sokola također je bilo stećaka koji su vremenom uništeni, pa se tako pominje masivni obelisk koji se nalazio na tromeđi Sokola, Piskavice i Vranovića. U centru sela na mjestu gdje je izgrađena nova seoska džamija se navodno nalazio obelisk visine oko 190 cm, a na njega se ostavljala sadaka. Ispod ovog stećka je pronađen skelet.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Šaković 2001, 10.

¹⁵⁶ Kulenović 1997, 63.

¹⁵⁷ Šaković 2001, 13.

¹⁵⁸ Kulenović 1984, 105.

¹⁵⁹ Šaković 2001, 14-15.

Prikaz lokaliteta sa stećcima (Edin Šaković, *Stećci u okolini Gračanice*-Gračanički Glasnik 2001.)

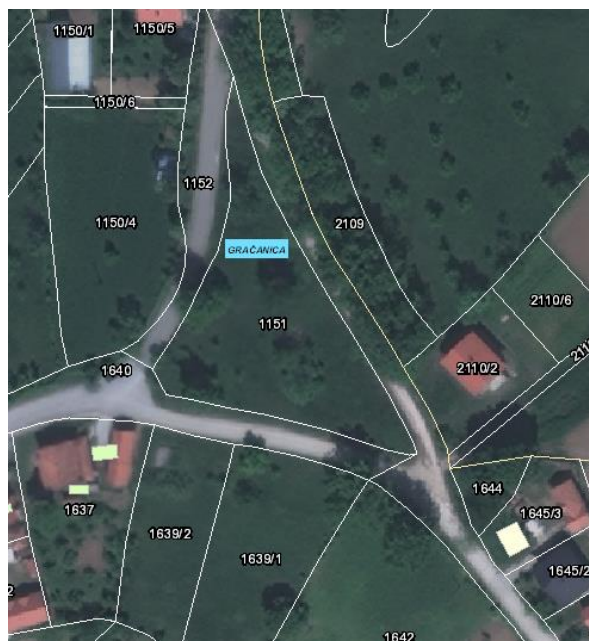
Babići

Iznad zaseoka Babići na starom muslimanskom groblju, na raskrsnici koja odvaja Babiće od puta za Pluževine nalaze se dva stećka. Oba stećka su vremenom oštećena, te djelomično utonula u zemlju. Jedan od njih je sljemenjak visine 72 cm, dimenzija 180 x 85 cm, izrađen od krečnjaka. Drugi stećak je monilitan sa postoljem, dimenzija 180 x 110 cm, dok su dimenzije postolja 192 x 138 cm. S obzirom da je drugi stećak znatno oštećeniji nego prvi teško je utvrditi da li se radi o sljemenjaku ili sanduku. Dok su na prvom stećku oštećenja većinom zbog klimatskih i atmosferskih promjena, na drugom je sasvim druga situacija. S jedne strane je stećak potkopavan, te mu je gornji dio odbijen. Stećci su orijentisani u pravcu istok-zapad.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Šaković 2001, 14-15.

Babići-Pluženive (foto: Edin Šaković)

Babići-Pluženive k.č. 1151 (Babići groblje)-katastar.ba

Škahovica

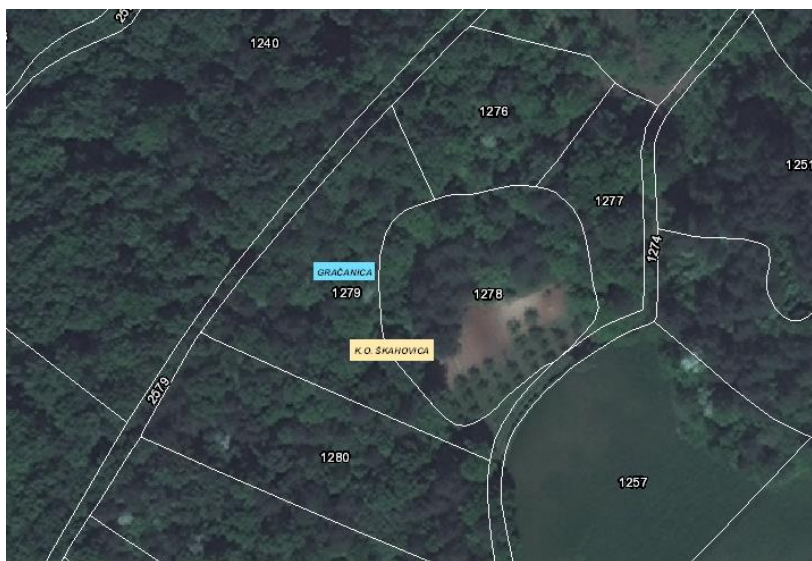
Na brdu Borik, na jednom humku, sa desne strane šumskog puta, nedaleko od muslimanskog groblja nalaze se tri stećka, te veći broj fragmenata, što upućuje na to da je na ovom prostoru vjerovatno bila veća nekropola.

Jedan od stećaka je izvaljen i prevrnut, a na mjestu gdje se nalazio iskopana je rupa, stećak je u obliku sljemenjaka, te je dosta oštećen. Stećak je bio orijentisan pravcem istok-zapad, a njegove dimenzije su 190 x 95 cm. Drugi stećak je u obliku sljemenjaka dimenzija 190 x 85 cm, te je veoma oštećen. Treći stećak je također u obliku sljemenjaka, dimenzija 185 x 65 cm.¹⁶¹

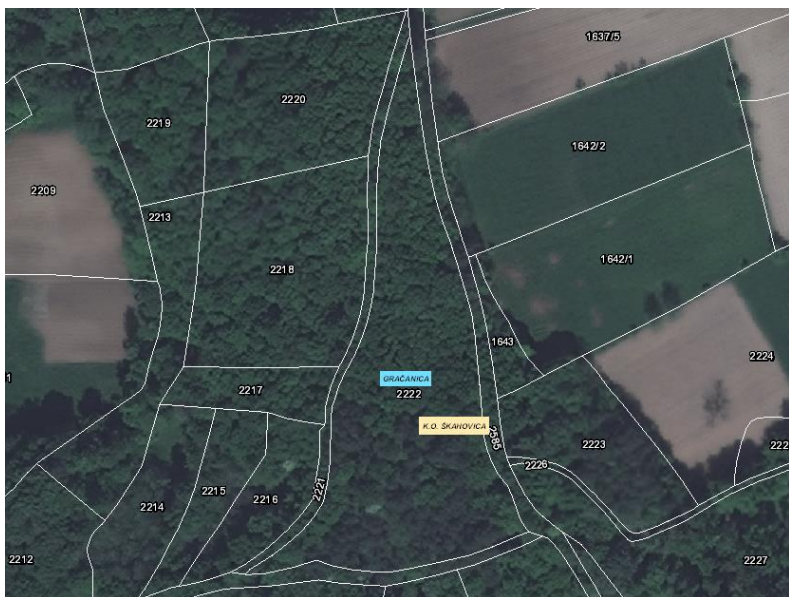
Lokalitet Borik (foto: Edin Šaković)

¹⁶¹ Šaković 2021, 111-113.

Lokalitet Borik k.č. 1279 (katastar.ba)

Druga nekropola u Škahovici nalazi se na prostoru Prestenića, u šumi Veresike, a o njoj je pisao Rusmir Djedović. Na ovoj lokaciji nalazilo se pet stećaka, od kojih su dva očuvana, od dva stećka su ostali fragmenti, dok je jedan u potpunosti uklonjen. Orijentisani su u pravcu istok-zapad. Na južnom djelu lokaliteta nalazi se sljemenjak bez postolja, dimenzija 200x130x70 cm, on je s jedne strane djelomično oštećen.¹⁶²

Lokalitet Veresike k.č. 2222 (katastar.ba)

¹⁶² Djedović-Spahić 2006, 49.

Stećak na lokalitetu Veresika (Foto: Majda Šutić 2021.)

Džakule

Prilikom radova na proširenju mjesnog puta koji vodi iz Gornjih Džakula u pravcu zaseoka Kulovići, pronađen je stećak. Po informacijama mještana koje je zabilježio Šaković stećak je prvobitno bio u padini iznad puta, te utonuo u zemlju. S obzirom na oštećenja na stećku teško je bilo utvrditi da li se radi o sljemenjaku ili sanduku. Dimenzije stećka su 175 x 70 x 50 cm.

U padini u kojoj je stajao navedeni stećak uočen je još jedan kamen pravilnog oblika, međutim skoro u potpunosti utonuo u zemlju, te je moguće da se i ovde radi o prevrnutom stećku.¹⁶³ Pronađeni stećak danas se nalazi ispred OŠ u Džakulama.¹⁶⁴

¹⁶³ Šaković 2021, 111-113.

¹⁶⁴ Na inicijativu Edina Šakovića, kako bi se stećak sačuvao prenešen je ispred OŠ u Džakulama

Stećak sa lokaliteta Samovine (Foto Edin Šaković)

Lokalitet Luka na kojem je pronađen stećak (katastar.ba)

Malešići

Na prostoru Malešića stećci su se nalazili na više lokacija, međutim skoro su svi uništeni. U Hodžićima su do prije pedesetak godina na njivi zvanj Hanjak bila dva sanduka dimenzija 150 x 50 do 100 cm, a po predanju su ovo bili grobovi šehida, mada se vjerovatno radilo o stećcima. U zaseoku Šakići sačuvano je kameno korito koje je izrađeno od stećka sljemenjaka.¹⁶⁵

Korito isklesano od stećka (O.Hamzić i E. Šaković, *Malešići*)

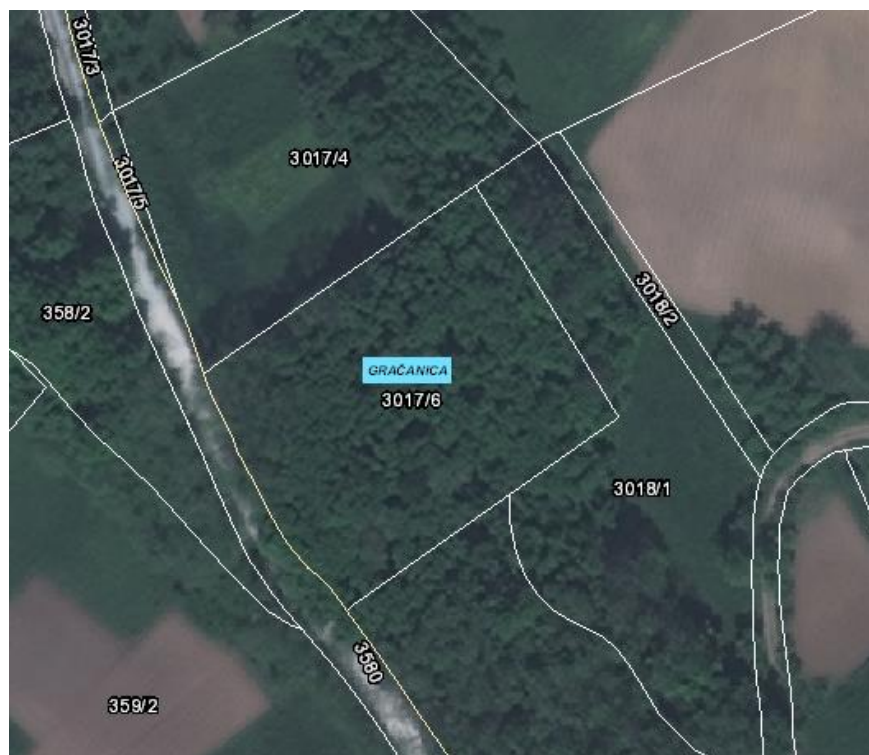
Jedan od preostalih stećaka nalazi se u šumi Brezik, iznad Ahmića, a nalazi se s desne strane puta koji povezuje Stjepan Polje preko Brezika sa zaseokom Golaći. Stećak je oštećen i prevrnut, te izgledom podsjeća na sljemenjak.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Hamzić-Šaković 2018, 28-30.

¹⁶⁶ Isto

Stećak u šumi Brezik (O.Hamzić i E. Šaković, *Malešići*)

Lokalitet Brezik k.č. 3017/6 (katastar.ba)

Nedaleko od ovog stećka, tačnije par kilometara sjevernije u samim Golaćima nalazi se lokalitet Kamen, gdje je na betonskom platou u sekundarnom položaju sačuvan stećak dimenzija 145 x 75 x 75 cm. Ovaj stećak je prenešen sa njive Kamen gdje se prvobitno nalazio, a pored njega je bio još jedan kamen „okruglog“ amorfnog oblika, navodno je na ovoj lokaciji bilo i grobova sa kamenim vijencom.¹⁶⁷

Stećak sa lokaliteta Kamen (O.Hamzić i E. Šaković, *Malešić*)

¹⁶⁷ Hamzić-Šaković 2018, 28-30.

Doborovci

U naselju Doborovci sa lijeve strane puta koji iz Gračanice vodi za Srebrenik u skorije vrijeme pronađen je stećak u obliku sanduka. Stećak je pronašao Ago Mujkanović prilikom rekognosciranja terena. Izrađen je od krečnjaka, a njegove dimenzije su: dužina 175 cm, visina 50 cm i širina 75 cm.

Stećak iz Doborovaca (foto: Ago Mujkanović)

Lokalitet Pištalja k.č2806/1 (katastar.ba)

Duje

Lokalitet Duje od ranije je u literaturi poznat po dva srednjovjekovna stećka. Jedan od njih nalazi se sa lijeve strane ceste Lukavica-Klokotnica, na raskrsnici koja vodi prema Prihvatnom centru. Dok se drugi stećak nalazi oko 120 m niže na desnoj strani puta prema Klokotnici.

Oba stećka su u obliku sanduka dužine oko 2 metra, širine 1 metar i debljine 0,5 metara, napravljeni su od pješčara, a nalaze se u sekundarnom položaju.¹⁶⁸

Stećak Duje (foto: Edin Šaković)

¹⁶⁸ Šaković 2015, 44.

5. Historiografski prikaz istraživanja na području Doboja Istoka

Općina Doboja Istok formirana je 1992. godine od naselja Brijesnica Mala, Brijesnica Velika, Stanić Rijeka, Lukavica Rijeka i Klokočnica. Reljef ove općine je brdovito-nizijski, sa velikim dijelom aluvijalnih ravni u Sprečanskom polju. Povoljna klima, obradive površine činile su ovaj prostor povoljnim za život još od prahistorijskog perioda.¹⁶⁹

Na lokalitetu Krčevina u Brijesnici Maloj 1974. godine prilikom izgradnje puta Doboja Tuzla pronađeno je paleolitsko stanište i jedna kamena alatka-strugalica koju je stručno obradio Đ. Basler, te 1974. u časopisu Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne objavio rad *Paleolitsko nalazište na Krčevini u Maloj Brijesnici kod Gračanice*.¹⁷⁰ O ovom području pisao je i Milenko S. Filipović u već pomenutom djelu *Prilozi o etnološkom poznavanju sjeveroistočne Bosne*. U skorije vrijeme Osman Hadžić, penzionisani profesor historije iz Doboja Istoka napisao je kraću monografiju o ovom kraju pod nazivom *Područje općine Doboja Istok kroz historiju*,¹⁷¹ objavljenu 2003. godine, a 2007. godine objavio je i monografiju *Klokočnica*.¹⁷²

Godine 2014. JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno historijskog i prirodnog naslijeđa TK organizovao je naučni skup *Naslijeđe Doboja i okoline*, povodom čega je objavljen i zbornik radova.¹⁷³ Godine 2015. u Gračaničkom Glasniku su objavljena dva rada jedan E. Šakovića *Arheološko nalazište na lokalitetu Duje (općina Doboja Istok)*¹⁷⁴, te rad *Stećci na lokalitetu Krčevine u Stanić Rijeci kod Doboja*, Age Mujkanovića.¹⁷⁵

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK u svom registru dobara kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Doboja Istok navodi tri lokaliteta kao arheološko dobro, te dvije nekropole stećaka kao spomeničko dobro, od ukupno 10 dobara koja su kulturno-historijsko naslijeđe ove općine.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Hadžić 2003, 13-14.

¹⁷⁰ Basler 1974, 5-7.

¹⁷¹ Hadžić 2003.

¹⁷² Hadžić 2007.

¹⁷³ Naslijeđe Doboja i okoline 2014.

¹⁷⁴ Šaković 2015, 44-53.

¹⁷⁵ Mujkanović 2015, 54-58.

¹⁷⁶ <https://bastina.ba/>

5.1. Nekropole

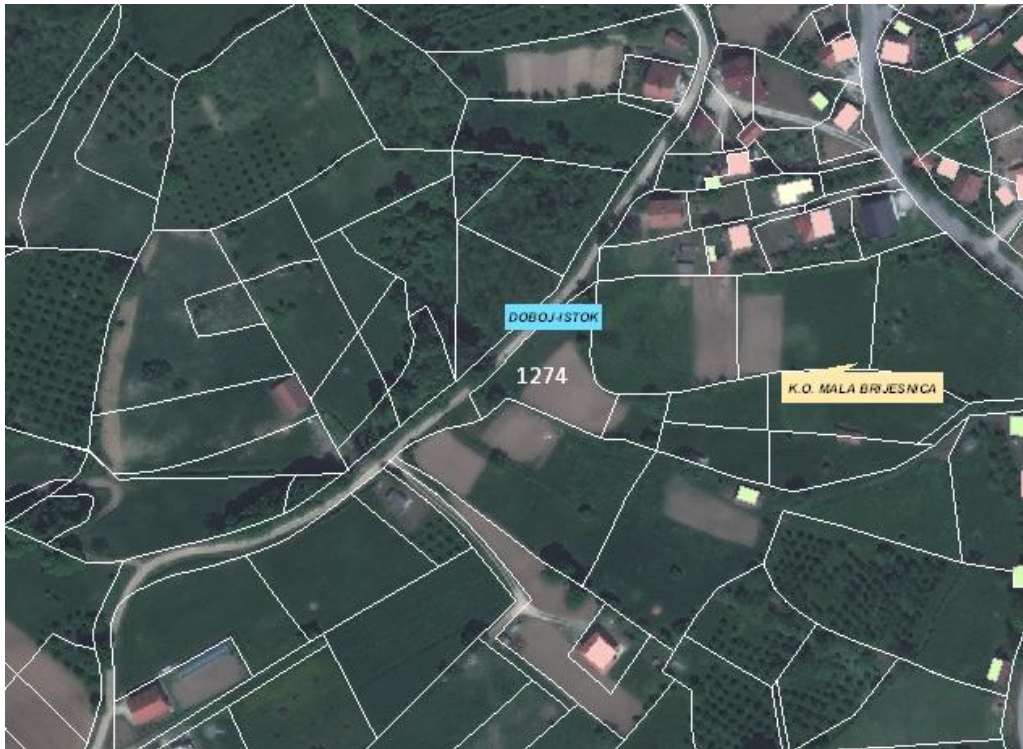
Na području Doboj Istoka nalazi se nekoliko nekropola sa stećcima i to u Dujama, Klokotnici na parceli *Grabovi*, stećak u Brijesnici Maloj i dvije nekropole stećaka u Stanić Rijeci.

Stećak u Brijesnici Maloj

Na parceli koja se zove Nikolovača u blizini magistralnog puta Doboj-Tuzla nalazi se jedan stećak, djelomično oštećen. Na ovom prostoru je vjerovatno bilo i više stećaka, s obzirom da se Brijesnica pominje i u prvim osmanskim popisima, što znači da je naselje postojalo i u doba bosanske samostalnosti.¹⁷⁷ O postojanju stećaka u Brijesnici imamo i informacije kod paroha iz Boljanjića, Mitra Popovića, koji je zabilježio da se krajem XIX stoljeća u polju između Velike i Male Brijesnice nalazila ruševina neke građevine, navodno u obliku križa, a pored nje se nalazilo i *groblje sa velikim kamenovima*. On također ističe da su ti kamenovi bez sumnje stećci dugi po tri metra, široki metar i po, te da su utonuli u zemlju i zaorani.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Mujkanović 2014:222

¹⁷⁸ Popović 1896:36-39

Parcela Nikoljača 1274 na kojoj se nalazi stećak (katastar.ba)

Nekropola u Klokočnici

U Dujama na prostoru između Klokočnice i Lukavice nalazi se jedan masivni stećak o kojem je pisao Milenko S. Filipović. Stećak je u obliku stele, visok 105 cm, debljine 55 cm, međutim danas je oboren, a bio je postavljen svojim širim stranama u pravcu istok-zapad.¹⁷⁹ Nedaleko od ovog stećka u Lukavici nalazi se još jedan stećak o kojem su podaci već navedeni.

Drugi stećak nalazio se na lokalitetu Greblje u blizini mahale Delići, ali je ovaj stećak po pričanju mještana uništen. O pomenutim stećcima pisao je Rusmir Djedović, koji je u istraživanjima sa Edinom Šakovićem zabilježio i pomenuti stećak u Dujama.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Mujkanović 2014, 227.

¹⁸⁰ Isto

Stećak pronađen u Dujama u Klokotnici (foto: Edin Šaković)

Stećak u Lukavici, i stećak u Klokotnici k.č.1151/1 (katastar.ba)

Nekropole u Stanić Rijeci

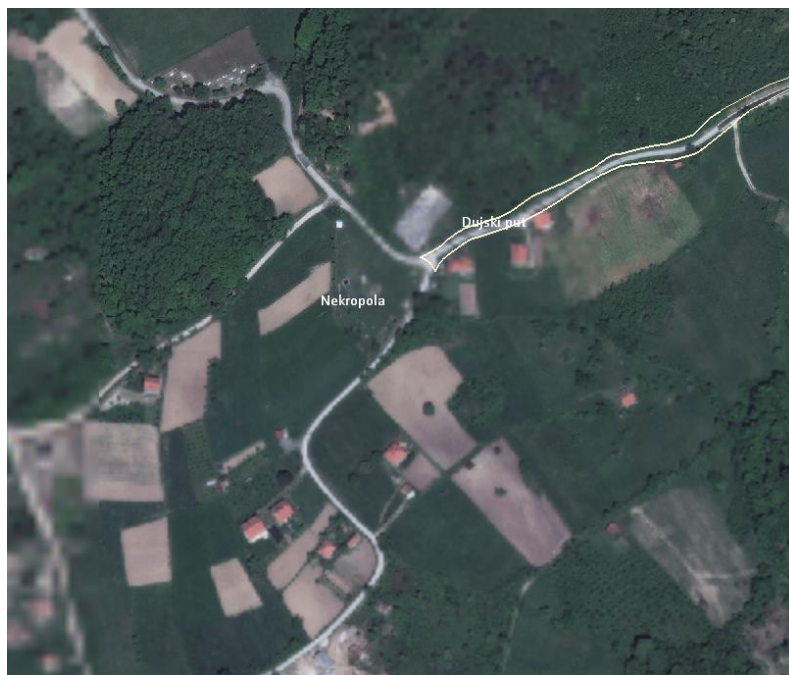
U svom djelu *Stećci*, Šefik Bešliagić je zabilježio jednu nekropolu u Stanić Rijeci, te navodi da se na pravoslavnom groblju nalazi nekropola sa 8 stećaka u obliku ploče.¹⁸¹ Istu nekropolu pominje i Osman Hadžić u djelu *Područje općine Doboj istok*¹⁸², ali bez detaljnijih podataka.

Stećak na pravoslavnom groblju (Foto: Ago Mujkanović)

¹⁸¹ Bešliagić 1971, 134.

¹⁸² Hadžić 2003, 27.

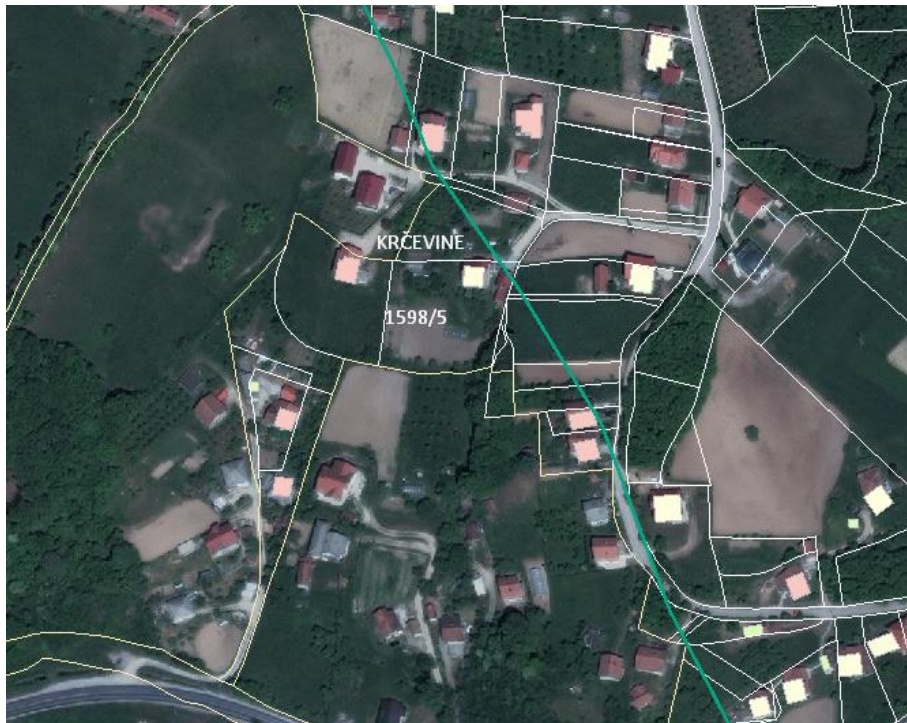
Groblje u Stanić Rijeci na raskrsnici Dujskog puta i puta za Svjetliču (katastar.ba)

Međutim danas su poznate dvije nekropole u Stanić Rijeci, jedna je u Krčevinama, a druga u Papratnici. Nekropolu u Krčevinama stručno je obradio Ago Mujkanović u svom radu *Stećci na lokalitetu Krčevine u Stanić Rijeci kod Doboja*, koji je objavljen u Gračaničkom Glasniku 2015. godine. On navodi da se na lokalitetu nalaze dva stećka, jedan u obliku sanduka, a drugi u obliku sljemenjaka. Oba ova stećka su u sekundarnom položaju, te su oštećeni devastacijom nekropole. Sanduk se nalazi u dvorištu jedne kuće, a pomjeran je zbog izgradnje kuće i garaže. Njegove dimenzije su: donji dio 170 x 90 cm, gornjeg 180 x 95 cm, a visina je 80 cm. Sljemenjak se nalazi s druge strane puta, desetak metara od sanduka, a njegove dimenzije su 103 x 72 x 60 cm.¹⁸³

Mještani tvrde da je na ovom lokalitetu bilo još stećaka ali da su uništeni još za vrijeme Austro-Ugarske, prilikom izgradnje puta. Na ovoj lokaciji postoje još dva stećka ali se nalaze na ratnoj liniji razgraničenja desetak metara od nekadašnjih rovova, te nisu zabilježeni zbog opasnosti od mina.¹⁸⁴

¹⁸³ Mujkanović 2015, 55.

¹⁸⁴ Isto

Lokalitet Krčevine k.č. 1598/5 (katastar.ba)

Stećak u obliku sanduka (Foto: Edin Šaković)

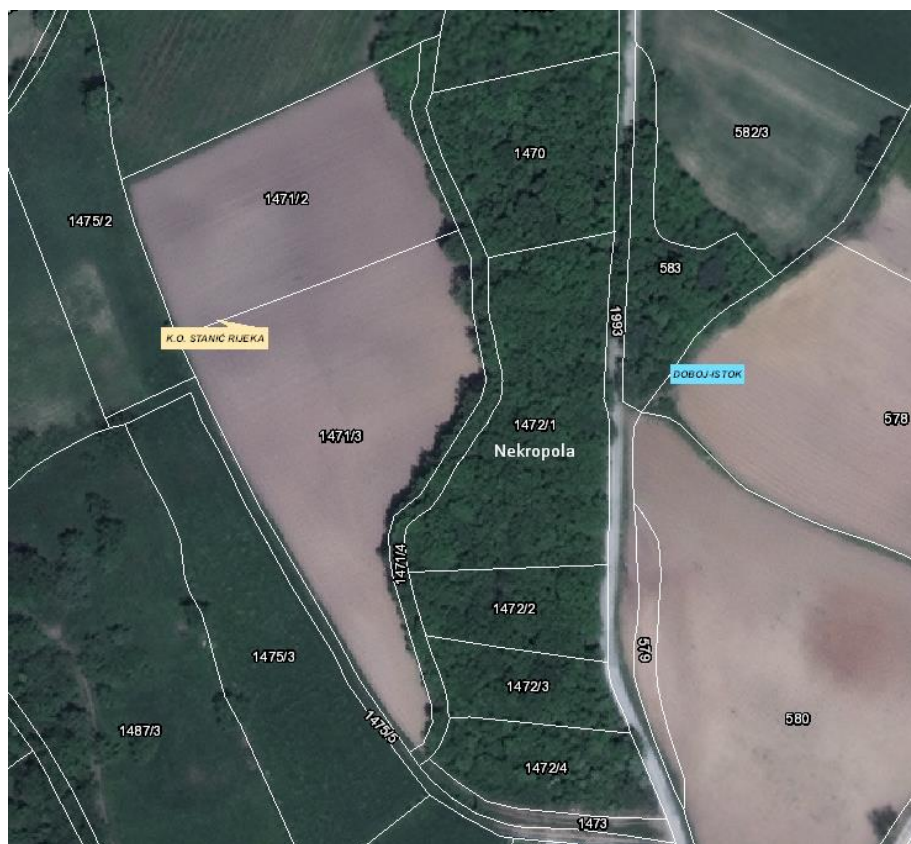

Prevrnuti sljemenjak (Foto: Edin Šaković)

Godine 2019. prilikom rekognosciranja terena Ago Mujkanović i Rusmir Djedović u šumi Papratnica u Stanić Rijeci pronašli su dva velika stećka i tri fragmenta. Ovo je za sada nedokumentirana nekropola. Jedan od stećaka je masivni sljemenjak dimenzija: dužina 196 cm, visina 110 cm i širina 90 cm, drugi stećak je sanduk visine 50 cm, dužine 120 cm i širine 83 cm. Sljemenjak je velikim dijelom utonuo u zemlju, dobro je klesan i na njemu nema većih oštećenja.

Sljemenjak na lok. Papratnica (foto: Ago Mujkanović)

Lokalitet Papratnica k.č. 1472/1 (katastar.ba)

6. Zaključna razmatranja:

Fokus ovog rada jeste rasprostranjenost srednjovjekovnih spomenika u donjem slivu rijeke Spreče, što se odnosi na prostor Banovića (Lozna i Seona), Lukavca, Gračanice i Doboj Istoka. Rad je podijeljen u osam poglavlja kroz koje su opisani postojeći lokaliteti u pomenutim općinama te prikazano njihovo trenutno stanje. Također se pominju i lokaliteti koji su već odavno uništeni ili se pretpostavlja da su nekada bili tu. Skora sva dostupna literatura je historijskog karaktera pisana od strane lokalnih istraživača i entuzijasta koji žele da daju neki doprinos u očuvanju bosanskohercegovačke baštine. Kao polazna tačka korišten je kataloško-topografski pregled *Stećci* Šefika Bešliagića kod kojeg se navode dvije nekropole u Lukavcu, i jedna nekropola u Stanić Rijeci. U *Arheološkom leksikonu* se pominju tri lokaliteta i to Soko u Gračanici, gradina u Stuparima i Mramor u Gornjoj Brijesnici (Lukavac). Na osnovu ovoga možemo zaključiti da je rad baziran pretežno na kasnijim istraživanjima i rekognosciranjima terena.

U radu je također korištena i dokumentacija Muzeja istočne Bosne i Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno historijskog i prirodnog naslijeđa TK. Muzejska dokumentacija je nažalost jako štura, sa ne toliko velikim brojem informacija o lokalitetima, pisana je većinom u kratkim crtama, i ne daje potpunu sliku o lokalitetu. Veći problem od toga jeste to što je veliki broj predmeta koji su došli u muzej, a pominju se u dokumentaciji, izgubljen vremenom, i to moguće zbog česte selidbe muzeja iz jedne zgrade u drugu.

Cilj rada bio je da se napravi jedan sumarni prikaz srednjovjekovnih spomenika, sa označenim lokacijama na kartama kako bi se olakšala buduća istraživanja istih. Prilikom obilaska i rekognosciranja lokaliteta primjetno je da je nivo zaštićenosti, te brige o spomenicima sveden na minimum. Najbolji primjer tome jeste tvrđava Soko u Gračanici koje skoro više i da nema, objekat je godinama uništavan od strane mještana koji su vadili kamen iz gradskih zidina te ga upotrebljavali za izgradnju vlastitih kuća i drugih objekata. Ista situacija je sa gradinom u Stuparima kod Lukavca, od nje su ostali samo obrisi nekadašnjeg zida, te rasut kamen i krečni malter po cijelom ovom lokalitetu. Situacija sa nekropolama je skoro pa identična, pojedine nekropole su skoro u potpunosti uništene, na pojedinim je ostao stećak ili dva većinom u lošem stanju, prevrnut i oštećen. Najbolje očuvana nekropola jeste ona na Kvirgama, gdje su oštećenja na stećcima nastala prirodnim putem i vremenskim uslovima.

Kada su u pitanju arheološka istraživanja na ovom prostoru, ona su skoro pa u potpunosti izostala. Sedamdesetih godina kustosica Muzeja istočne Bosne Milica Kosorić radila je niz istraživanja na prostoru Spreče, i tada je rađeno istraživanje i na gradini u Stuparima, crkvini u Stjepan Polju, a rezultati istraživanja objavljeni su u njenom radu *Praistorijska naselja na području Spreče*. Informacije koje su dostupne u ovom radu, ali i u njenim izvještajima sa iskopavanja su minimalne i nepotpune kako bi se dobila neka cjelovitija slika ovih lokaliteta. Svakako je potrebno vršiti nova istraživanja, ali i zaštitu svih navedenih lokaliteta kao i njihovo dokumentovanje, mapiranje i obilježavanje. Kada su u pitanju nekropole, arheološka istraživanja na pomenutom prostoru nikada nisu rađena.

S ciljem zaštite i očuvanja srednjovjekovnog naslijeđa na ovim prostorima svakako je potrebno vršiti nova istraživanja, i posvetiti veću pažnju zaštiti istih što bi trebao biti jedan od ciljeva nadležnih institucija. Potrebno je izvršiti sanaciju nekropola, i srednjovjekovnih utvrđenja i to najprije grada Sokola koji je nepravедno zapostavljen.

7. Summary:

The focus of this paper is the distribution of medieval monuments in the lower basin of the Spreča River, which refers to the area of Banovići (Lozna and Seona), Lukavac, Gračanica and Dobož East. The thesis is divided into eight chapters, through which the existing localities in the aforementioned municipalities are described and their current state is shown. There are also mentions of localities that have long since been destroyed or are assumed to have once been there. Almost all available literature is of a historical nature, written by local researchers and enthusiasts who want to contribute to the preservation of Bosnia and Herzegovina's heritage. As a starting point, the catalogue-topographic survey of Stećci (tomb) by Šefik Bešliagić was used, in which two necropolises in Lukavac and one necropolis in Stanić Rijeka is mentioned. Three localities are mentioned in the Archaeological Lexicon, namely Soko in Gračanica, the fortress in Stupari and Mramor in Gornja Brijesnica (Lukavac). Based on this, we can conclude that the work is based mainly on later research and reconnaissance of the terrain.

In the thesis the documentation of the Museum of Eastern Bosnia and the Institute for the Protection and Use of the Cultural Historical and Natural Heritage of Bosnia and Herzegovina is used. Unfortunately, the museum documentation is very limited with not a lot of information about the localities, it is written mostly in brief, and does not give a complete picture of the locality. A bigger problem than that is that a large number of objects that came to the museum, and are mentioned in the documentation, have been lost over time, possibly due to the frequent moving of the museum from one building to another.

The goal of the thesis was to create a summary of medieval monuments, with the marked locations on the maps to facilitate future research. During the tour and reconnaissance of the locality, it is noticeable that the level of protection and the care for the monuments is reduced to a minimum. The best example of this is the Soko fortress in Gračanica, which almost no longer exists, the building was destroyed over the years by locals who took stone from the city walls and used it to build their own houses and other buildings. The same situation happened with the hillfort in Stupari near Lukavac, only the outlines of the former wall remain, as well as scattered stone and lime plaster all over this locality. The situation with the necropolises is almost identical,

certain necropolises were almost completely destroyed, one or two tombs remained, mostly in bad condition, overturned and damaged. The best-preserved necropolis is the one on Kvrğa, where damage to the tombs was caused by natural means and weather conditions.

When it comes to archaeological research in this area, they were almost completely absent. In the 1970s, the curator of the Museum of Eastern Bosnia, Milica Kosorić, conducted a series of research in the area of Spreča, and at that time research was also carried out at the hillfort in Stupari, the church in Stjepan Polje, and the results of the research were published in her thesis Prehistoric settlements in the area of Spreča. The information available in this thesis as well as in her excavation reports, is minimal and incomplete in order to get a more complete picture of these sites. It is certainly necessary to carry out new research, but also to protect all of the mentioned localities, as well as their documentation, mapping and marking. When it comes to necropolises, archaeological research in the mentioned area has never been done.

With the aim of protecting and preserving the medieval heritage in these areas, it is certainly necessary to carry out new research, and to pay more attention to the protection of the same, which should be one of the goals of the authorized institutions. It is necessary to rehabilitate the necropolis and the medieval fortifications, first of all the town of Sokol, which has been unfairly neglected.

8. Literatura:

1. Knjige i članci:

- Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine tom II, Sarajevo 1988.
- Anđelić P., *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*, Prilozi instituta za istoriju, Sarajevo 1977.
- Basler Đ., *Stari gradovi u Majevidi i Trebovcu (Sokol, Srebrenik, Teočak)*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1972.
- Basler Đ., *Paleolitsko nalazište na Krčevini u Maloj Brijesnici kod Gračanice*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1974.
- Baum M., *Nekoliko interesantnih stećaka sa područja istočne Bosne*, Članci i građa za kulturnu historiju istočne Bosne, Tuzla 1958.
- Baum M., *Župa soli*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1957.
- Benković A., *Tuzlansko područje negda i sada s posebnim osvrtom na vjerske prilike; Županja-Đakovo*, 1971.
- Bešlagić Š., *Leksikon stećaka*, Sarajevo 2004
- Bešlagić Š., *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo 1971.
- Čović B., *Praistorijski depo iz Lukavca*, Glasnik Zemaljskog Muzeja, Sarajevo 1955.
- Čović B., *Nekoliko manjih preistorijskih nalaza iz BiH; Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo 1957.
- Čović B., *Barice-nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1958.
- Djedović R., *Historijsko-geografska i urbano-geografska istraživanja naselja Lukavac*, Kulturno historijsko i prirodno naslijeđe općine Lukavac, Lukavac 2015.
- Djedović R.-Spahić I., *Novootkriveni stećci u okolini Gračanice*, Gračanički Glasnik, Gračanica 2006.
- Filipović S.M., *Ozrenjaci ili Maglajci-etnološki prikaz*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1952.
- Filipović M.-Mazalić M., *Manastir Ozren*, Spomenik SAN, CI, Beograd 1951.

- Gavazzi M., *Stone-encircled Graves in Bosnia-Herzegovina (Grobovi sa vijencem od kamena u Bosni i Hercegovini)*, Godišnjak, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo 1965.
- Grupa autora *Banovići i okolina* Narodni odbor općine Banovići, Beograd 1961.
- Hadžić O., *Područje općine Doboj Istok kroz historiju*, Doboj Istok, 2003.
- Hadžić O., *Klokotnica*, Doboj Istok, 2007.
- Hamzić O.-Šaković E., *Gornja Orahovića-nekada i sada*, Gračanica 2012.
- Hamzić O.-Šaković E., *Malešići kod Gračanice-historijska monografija*; Gračanica 2018.
- Hadžimusić S., *Stećci na području općine Lukavac*, Baština sjeveroistočne Bosne VII, 2014.
- Handžić A., *Sokograd kod Gračanice*; Gračanički glasnik, Gračanica 2001.
- Handžić A., *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo 1975.
- Ivo, P., *O dualizmu u vjeri starih Slavena i o njegovom podrijetlu i značenju*, Zbornik za narodni život i običaje, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti 1931.
- Jaliman S., *Srednjovjekovni grad Sokol*; Gračanički glasnik, Gračanica 2001.
- Jovanović R., *Sve ostave iz sjeveroistočne Bosne*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla, 1958.
- Kosorić M., *Sondažno rekognosciranje lokaliteta Korića Han u Gračanici*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1972.
- Kosorić M., *Prahistorijska naselja napodručju Spreče*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1980.
- Kosorić M., *Prahistorijska naselja napodručju Spreče*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla, 1980.
- Kreševljaković H., *Stari bosanski gradovi*, Naše starine, Sarajevo 1953.
- Kulenović S., *Etnografska istraživanja u selu Sokolu kod Gračanice*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1975.
- Kulenović S., *Prilozi za etnološku monografiju Skipovca*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1984.
- Kulenović S., *Etnološka razmatranja stanovništva i naselja na prostoru površinskog kopa Šikulje*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla, 1991.

- Kulenović S., *Gornja Orahovica-različita etnološka građa s područja Gračanice*; Gračanički Glasnik, Gračanica 1997.
- Kulenović, S.- Hadžimustavić, E., *Stećci na prostoru općine Banovići kao kulturno-historijsko naslijeđe*, Zbornik radova, Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, Banovići 2010.
- Mazalić Đ., *Kraći članci i rasprave. Gdje je ležao grad Glaz?* Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1950.
- Mujezinović M., *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, II – Centralna i istočna Bosna*, Sarajevo, 1978.
- Mujkanović A., *Srednjovjekovne nekropole stećaka u okolini Doboja*, Zbornik radova sa naučnog skupa Naslijeđe Doboja i okoline, Tuzla 2014.
- Mujkanović A., *Stećci na lokalitetu Krčevine u Stanić Rijeci kod Doboja*, Gračanički Glasnik, Gračanica 2015.
- Mutapčić E. *Župa Dramešin u srednjem vijeku*, Zbornik radova Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići 2010.
- Mušanović S., *Starine naselja Seona*, Zbornik radova *Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići*, Banovići 2010. god
- Omerčević, B., *Gradina u Tulovićima kao kulturno-historijski spomenik*, Zbornik radova, Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, Banovići 2010.
- Pašalić E., *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*; Sarajevi 1960
- Popović M., *Jedan stari običaj i srpske starine*; Istočnik X, Sarajevo 1896.
- Šaković E., *Oblik i arhitektura starog grada Sokola*; Gračanički glasnik, Gračanica 2001.
- Šaković E., *Stećci u okolini Gračanice*, Gračanički glasnik, Gračanica 2001.
- Šaković E., *Povjesni pregled arheoloških istraživanja u okolini Gračanice*; Gračanički glasnik, Gračanica 2007.
- Šaković E., *Arheološka slika lukavačkog područja*, Kulturno historijsko i prirodno naslijeđe općine Lukavac, Lukavac 2016.
- Šaković E., *Gračanička lokalna historiografija i njeni korijeni*; Gračanički glasnik, Gračanica 2018.
- Šaković E., *O nekim novim i neobjavljenim arheološkim nalazima s užeg područja Gračanice*; Gračanički glasnik, Gračanica 2021.

- Šaković E., *Novootkriveni stećak sa lokaliteta Samovine u selu Džakule (grad Gračanica)*, Gračanički glasnik, Gračanica 2021.
- Truhelka Ć., *Prehistorijski nalazi u Bosni I Hercegovini*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1907.
- Truhelka, Ć., *Stari bosanski natpisi*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1895.
- Vego M., *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, knjiga IV, Sarajevo 1970.
- Vego M., *Naselja bosanske srednjvjekovne države*; Sarajevo, 1957.

2.Dokumentacija Muzeja istočne Bosne i Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK, neobjavljena građa:

1. Izvještaj po temi: arheološka istraživanja na području dijela Spreče,02/2-706-1/73; dr. Milica Kosorić; dokumentacija Muzeja istočne Bosne
2. Dokumentacija Muzeja istočne Bosne; AO Srednji vijek Banovići; Obradila Aleksandra Popović, kustos, 27.10.1989. god.
3. Dokumentacija Muzeja istočne Bosne; AO Srednji vijek-Banovići; br. Kartona 5RVIII; Nada Miletić; 27.8.1973. godina.
4. Dokumentacija Muzeja istočne Bosne, Dnevnik-radova na rekognosciranju i sondažnom probnom iskopavanju na području OS Gračanice, u okviru rada po temi Arheološka istraživanja dela Spreče u vremenu od 23. do 29.VII 1976. godine
5. Dnevnik radova na probnom iskopavanju lokaliteta gradina u selu Stuparima kod Vasiljevaca (OS Lukavac), od 4. do 7. aprila 1977. godine
6. Dnevnik radova na rekognosciranju i sondažnom i probnom iskopavanju na području OS Gračanica, u okviru rada po temi Arheološka istraživanja dela Spreče 7, u vremenu od 23. do 29. 7. 1976. godine.
7. Registracijski obrazac JU Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe TK (Dobošnica-nekropola)
8. Registar dobara Doboj Istok
9. Halid Šibonjić; neobjavljeni materijal za knjigu o historijatu Zavidovića

10. Edin Hadžimustafić *Analiza horizontalne i vertikalne disperzije nekropola stećaka na području Tulanskog kantona*, doktorska disertacija, Tuzla 2015.

LINKOVI:

<https://turizambanovici.ba/>

<https://gracanickiglasnik.ba/>

<https://bastina.ba/>

<https://maps.arcanum.com/>

<https://www.topografskakarta.com/>

<https://www.katastar.ba/geoportal/>

Katalog fotografija i topografski prikaz lokaliteta

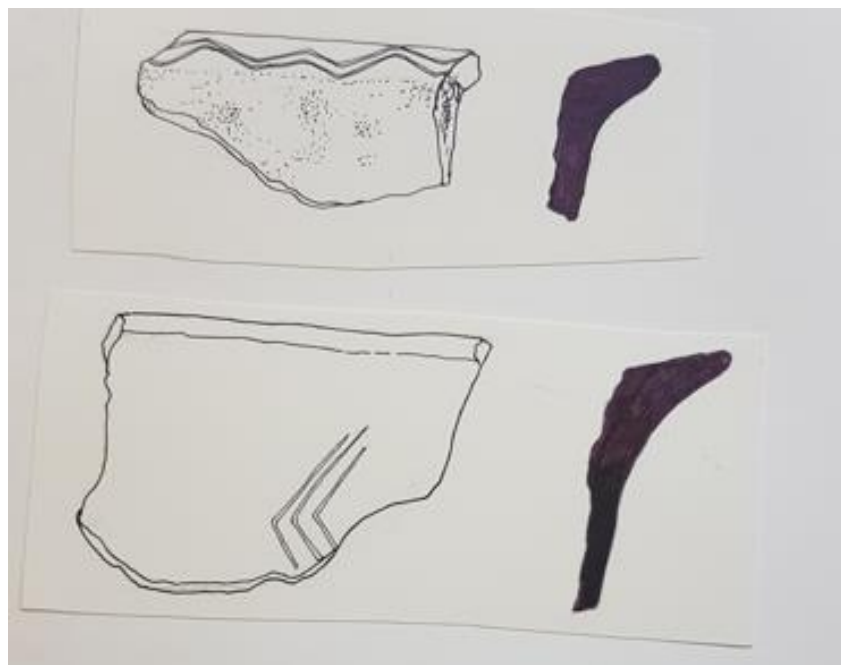
Karta srednjovjekovnih župa- izradio Rusmir Djedović

BANOVIĆI

Lokalitet Gradina-Tulovići

Tulovići na austrougarskoj topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Prikaz keramike sa gradine Tulovići (Dokumentacija Muzeja istočne Bosne)

Lokalitet Gradina-Seona

Prikaz Gradine na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

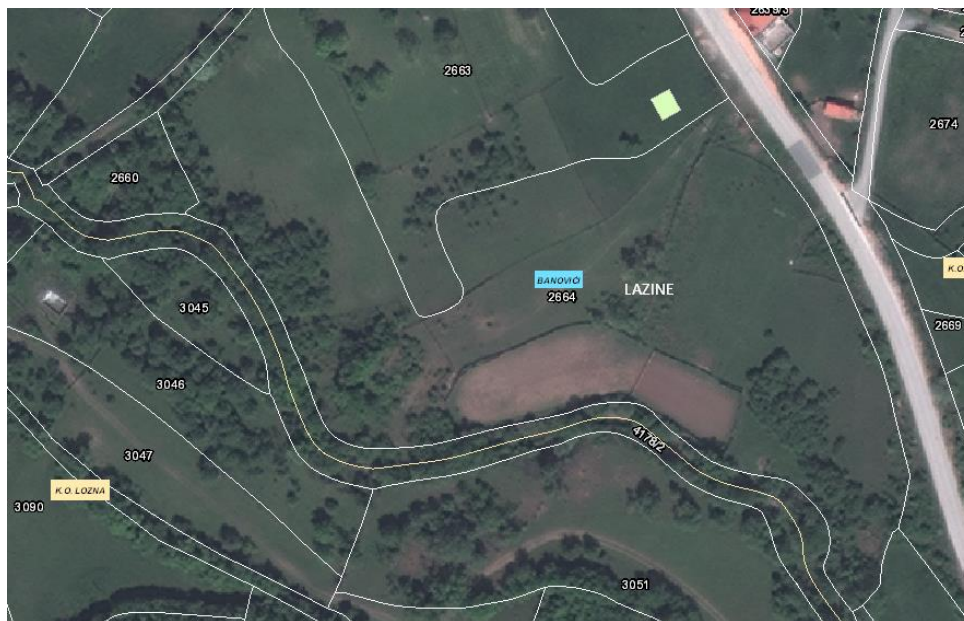
Foto: Majda Šutić 2021. god

Foto: Majda Šutić 2021. god

Lokalitet Lazine-Kamberovići

Lazine k.č. 2664 (katastar.ba)

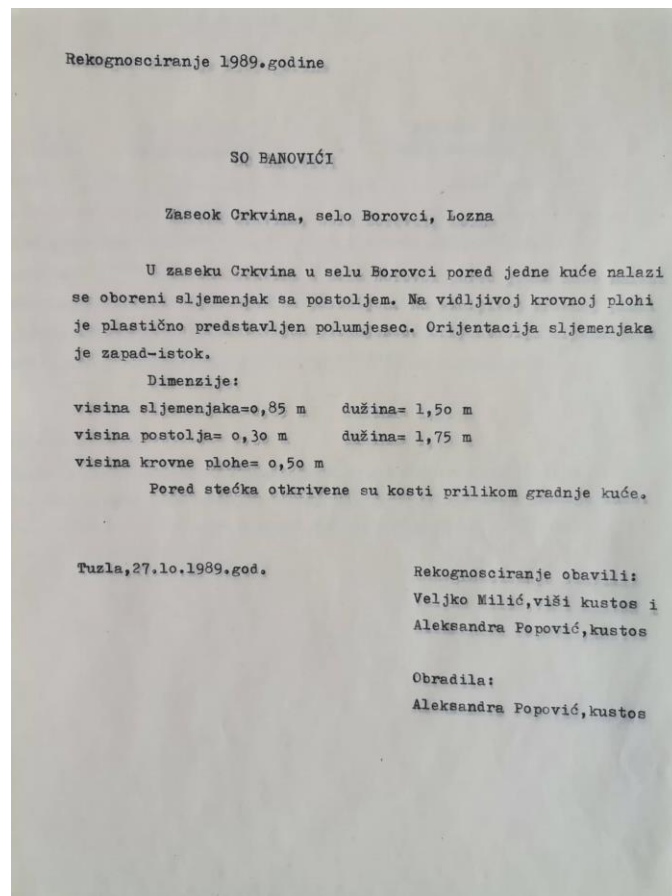

Zaseok Kamberovići na topografskoj karti iz XIX (maps.arcanum.com)

Lokalitet Crkvina-Borovci

Selo Borovci na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Dokumentacija Muzeja istočne Bosne (AO Srednji vijek-Banovići); 27.10. 1989. Aleksandra Popović-kustos

Lokalitet Mramor

Prikaz lok. Mramor na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Lokalitet Kvrge

Prikaz lok. Kvrge (648) na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Kameni vijenac (Foto: Majda Šutić 2020.)

Dužina: 158 cm

Visina: 20 cm

Širina: 70 cm

Foto: Majda Šutić 2020.

Dužina: 158 cm

Visina: 20 cm

Širina: 72 cm

Dužina: 150 cm

Visina: 20 cm

Širina: 70 cm

Foto: Majda Šutić 2020.

Dužina: 180 cm

Širina: 65 cm
Visina: 60 cm
Dužina: 150 cm

Foto: Majda Šutić 2020.

Dužina: 180 cm
Širina: 100 cm
Visina: 64 cm
Postolje: dužina: 180 cm
Širina 172 cm

Dužina: 155 cm

Visina: 50 cm

Širina: 75 cm

Foto: Majda Šutić 2020.

Visina: 65 cm

Širina: 75 cm

Dužina: 170 cm

Dužina: 168 cm

Širina: 88 cm

Foto: Majda Šutić 2020

Dužina: 178 cm

Širina: 80 cm

Foto: Majda Šutić 2020.

Foto: Majda Šutić 2020.

Foto: Majda Šutić 2020.

Foto: Majda Šutić 2020.

LUKAVAC

Crkvište u Bokavićima

Lokalitet Crkvina na austrougarskoj topografskoj karti XIX stoljeće (maps.arcanum.com)

Crkvište u Crvenom Brdu

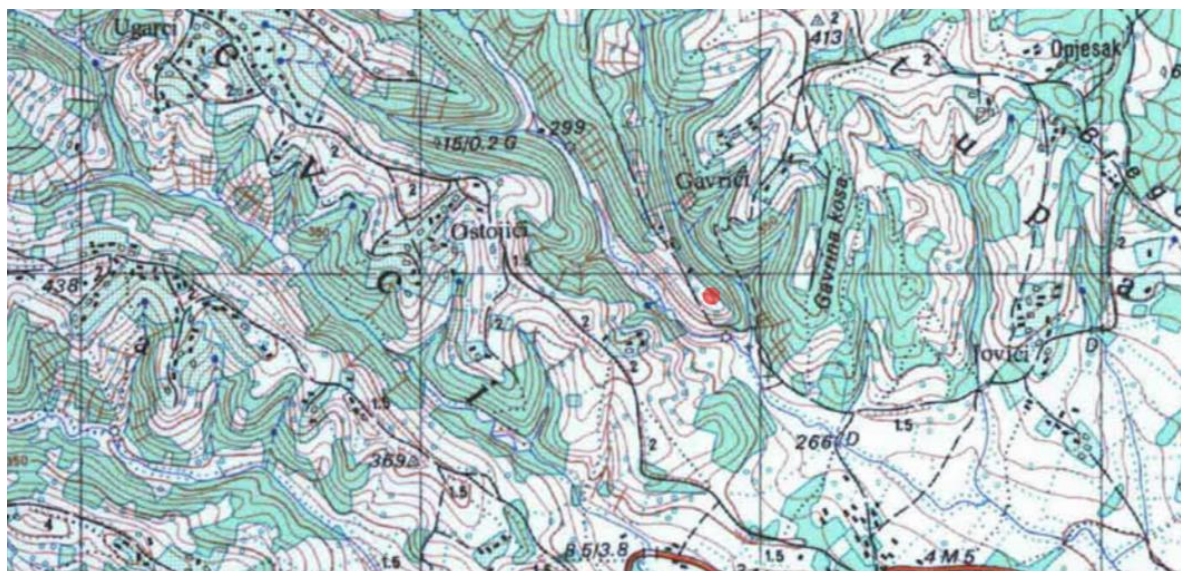

Prikaz lok. Crkvište (topografskakarta.com)

Lokalitet Crkvina na austrougarskoj topografskoj karti XIX stoljeće (maps.arcanum.com)

Gradina Stupari

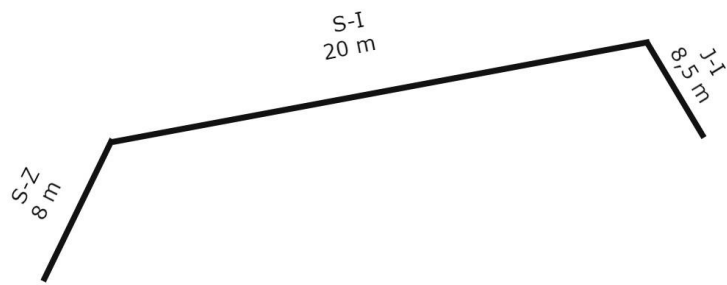
Prikaz lok. Gradina (topografskakarta.com)

Lokalitet Gradina na austrougarskoj karti XIX (topografskakarta.com)

Dijelovi zida sa lok. Gradina (foto Majda Šutić 2022)

Skica vidljivih ostataka zida na Gradini

Foto Majda Šutić 2021.

Površinski nalazi na lok. Gradina (Foto Majda Šutić 2022)

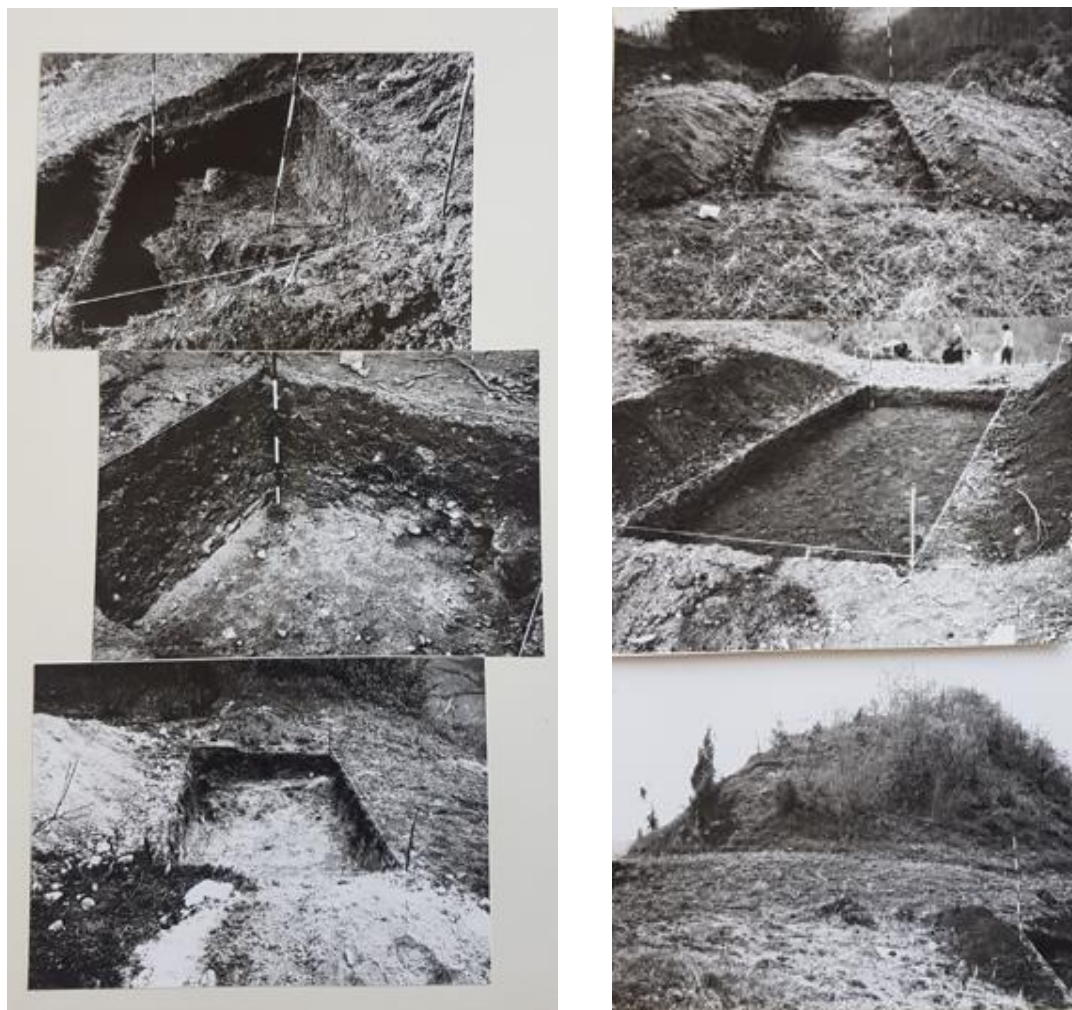

Foto dokumentacija Muzeja istočne Bosne,- fotografije sa terena Vasiljevci 1977. godina

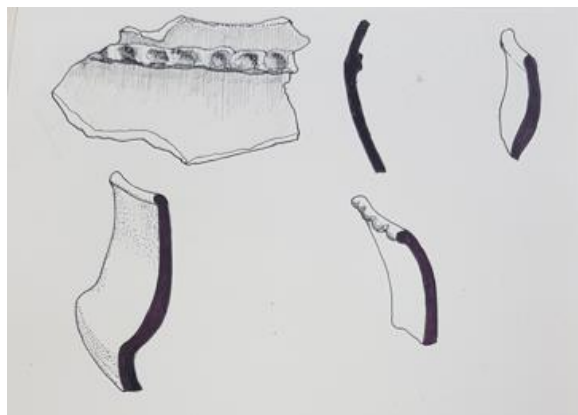
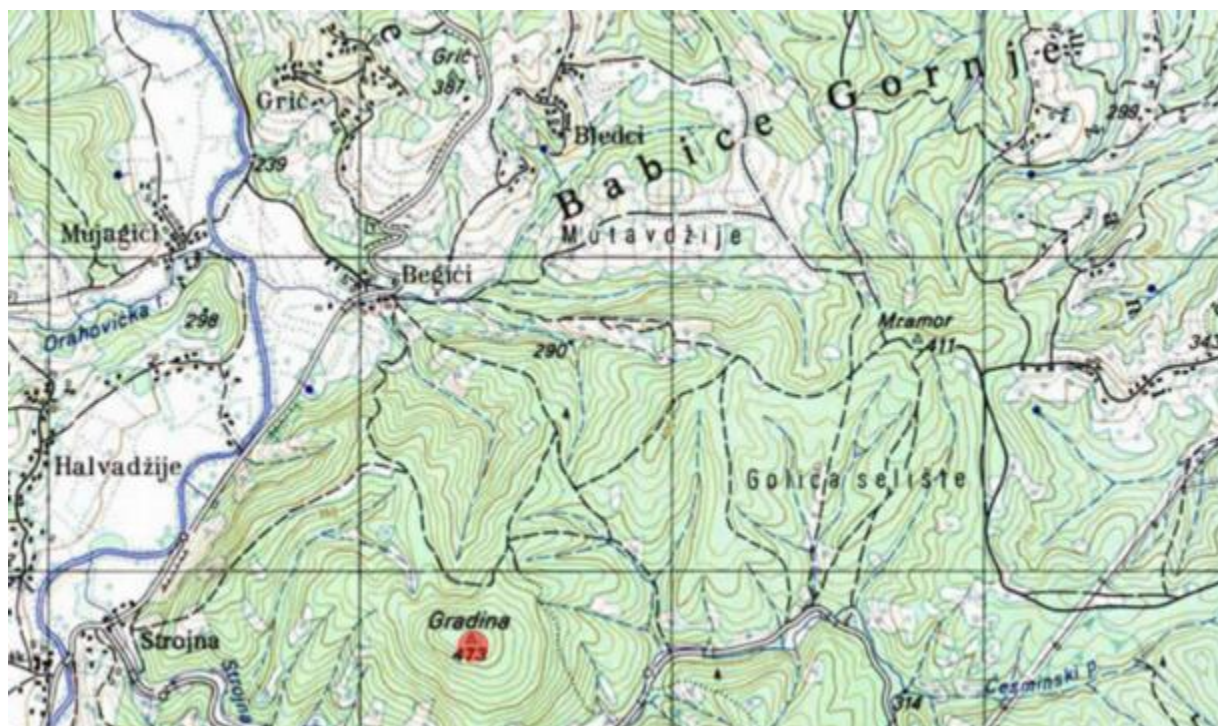
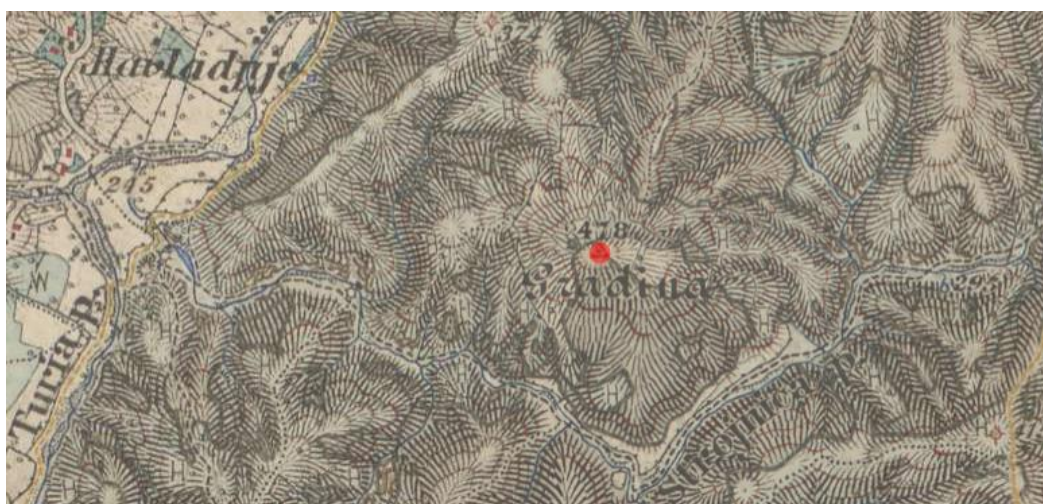

Foto dokumentacija Muzeja istočne Bosne

Gradina Vis Jaruške

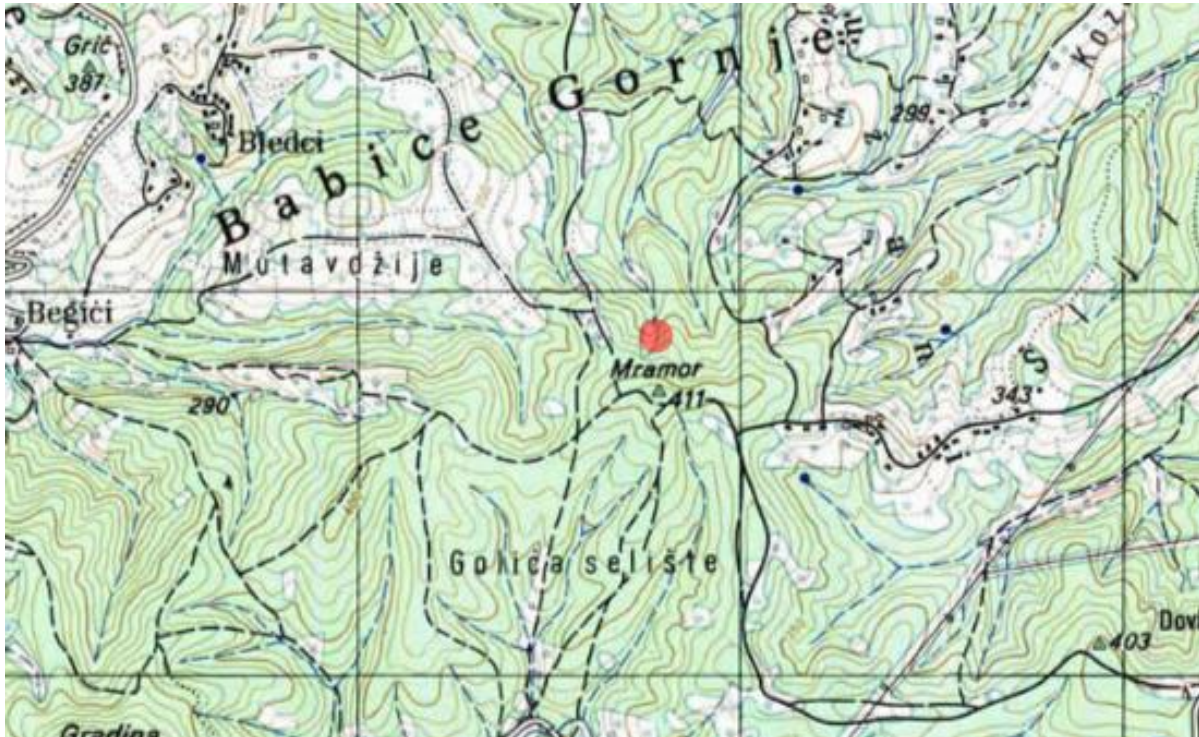

Prikaz lokaliteta Gradina (topografskakarta.com)

Prikaz Gradine na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Mramor Babice

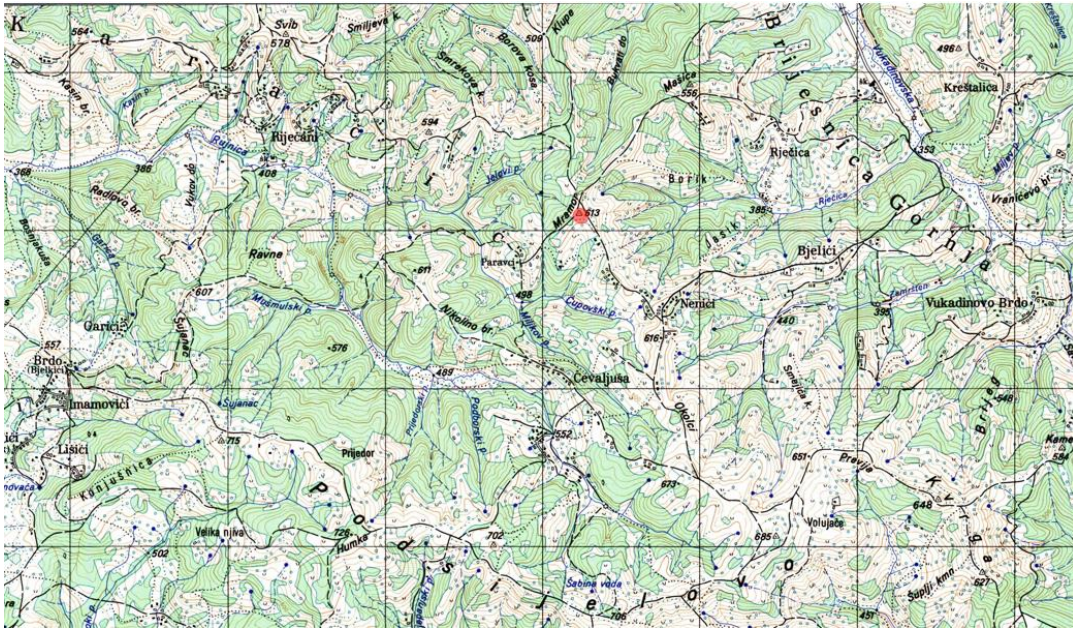

Prikaz lokaliteta Mramor (topografskakarta.com)

Mramor na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

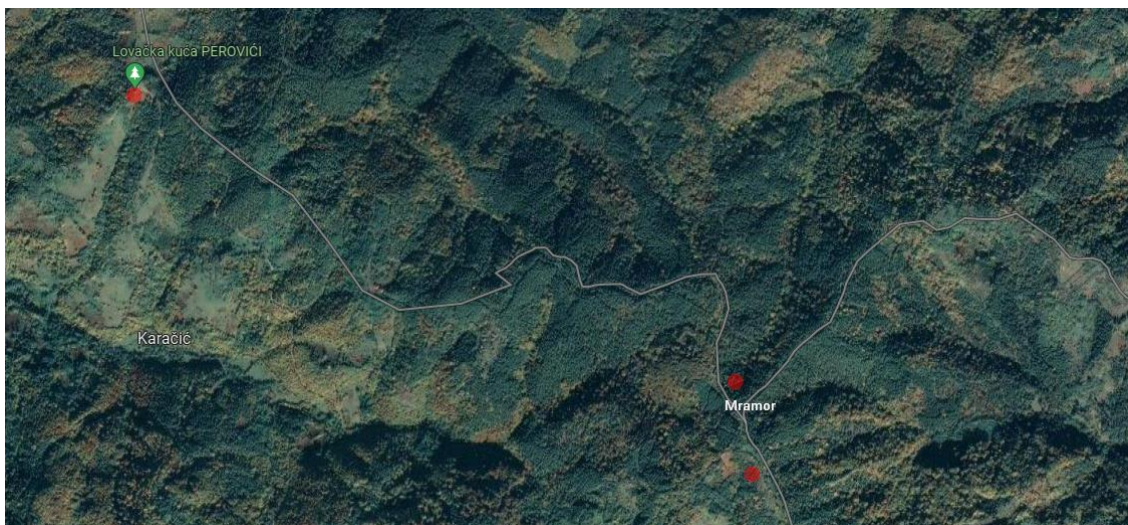
Mramor Brijesnica Gornja

Prikaz lokaliteta Mramor (topografskakarta.com)

Prikaz lok. Mramor na topografskoj karti XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

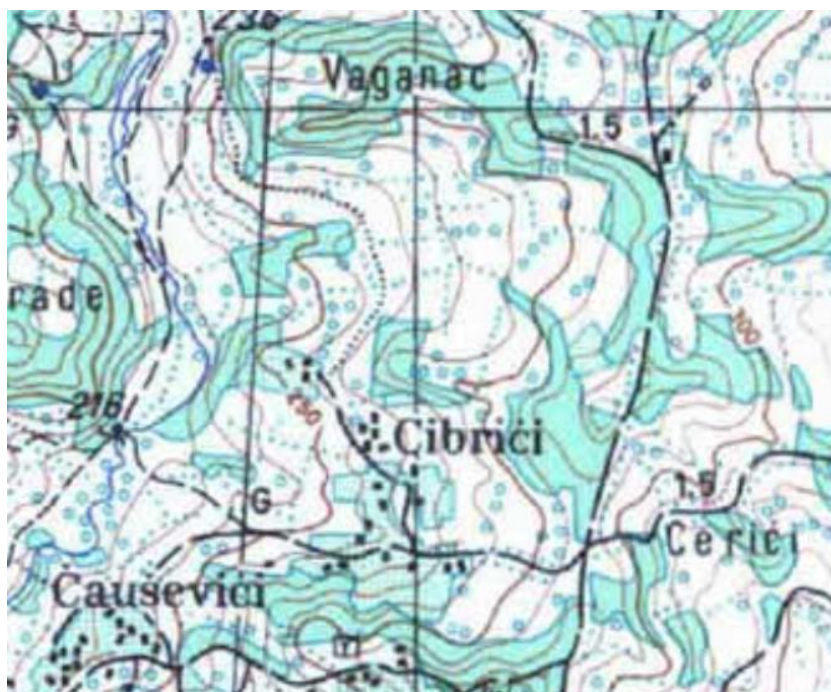

Lovačka kuća Perovići, ispred koje su prenešeni stećci sa lok. Mramor (googlmaps.com)

Stećci sa lokaliteta Mramor, prenešeni ispred lovačke kuće Perovići

Nekropola stećaka u Dobošnici

Zaseok Cibrići (topografskakarta.com)

Prikaz lokaliteta sa stećcima na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Dimenzije: Dužina 183 cm

Širina: 88 cm

Visina: 63 cm

Foto: Dokumentacija Zavoda za zaštitu i korištenje
kulturno historijskog i prirodnog naslijeđa TK

Dimenzije: Dužina 173 cm

Širina 82 cm

Visina 50 cm

Dimenzije: Dužina 150 cm

Širina 50 cm

Foto: Majda Šutić, 2022. godina

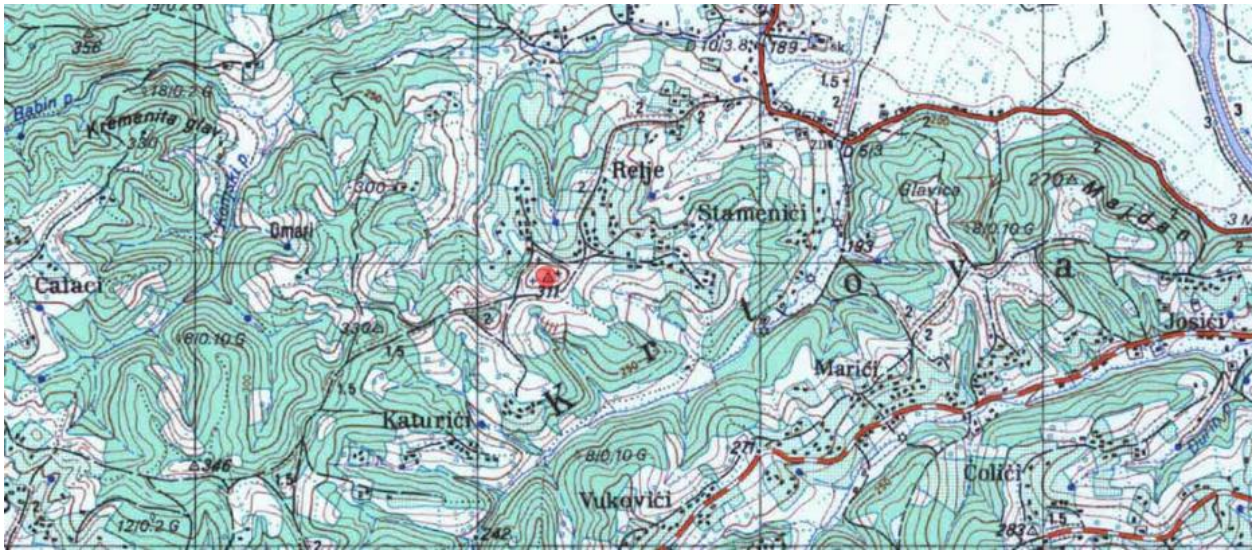
Prikaz parcele k.č.381, na kojoj se navodno nalaze dijelovi stećaka (katastar.ba)

Foto: Majda Šutić, 2022. godina

Stećak u Krtovi

Prikaz groblja Barice na topografskoj karti (topografskakarta.com)

Prikaz lokaliteta na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Dimenzije: Dužina 170 cm

Širina 40 cm

Visina 40 cm

Stećak ispred Centra za kulturu Lukavac

Dimenzije: Širina: 54 cm

Visina: 50 cm

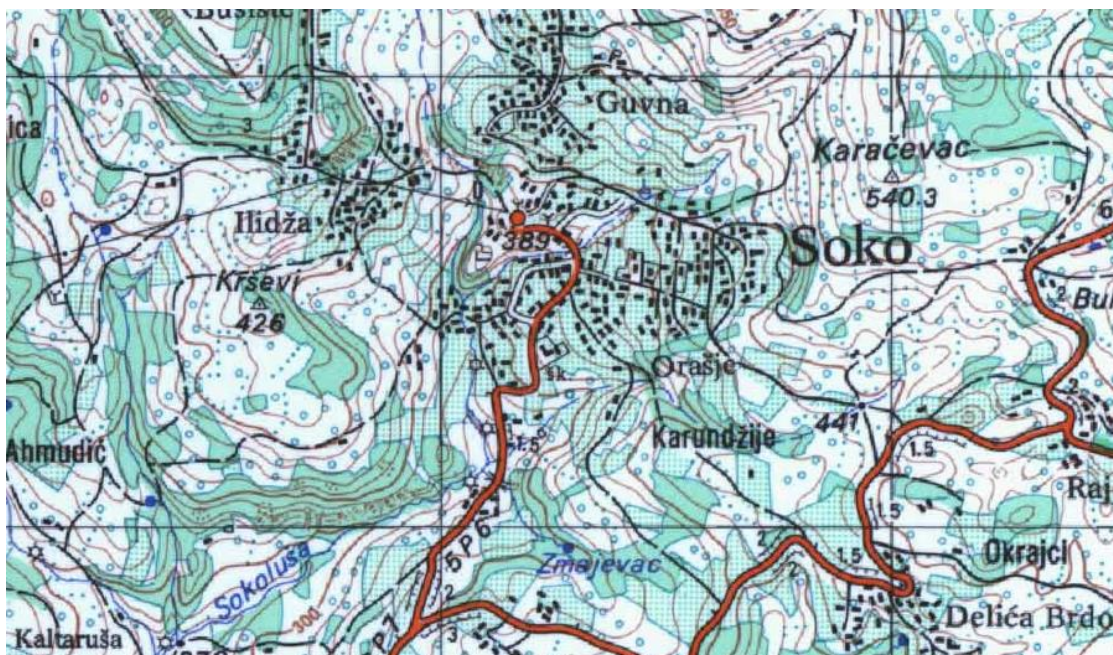
Dužina: 100-110 cm

Dužina postolja: 125 cm

Visina postolja: 20-25 cm

GRAČANICA

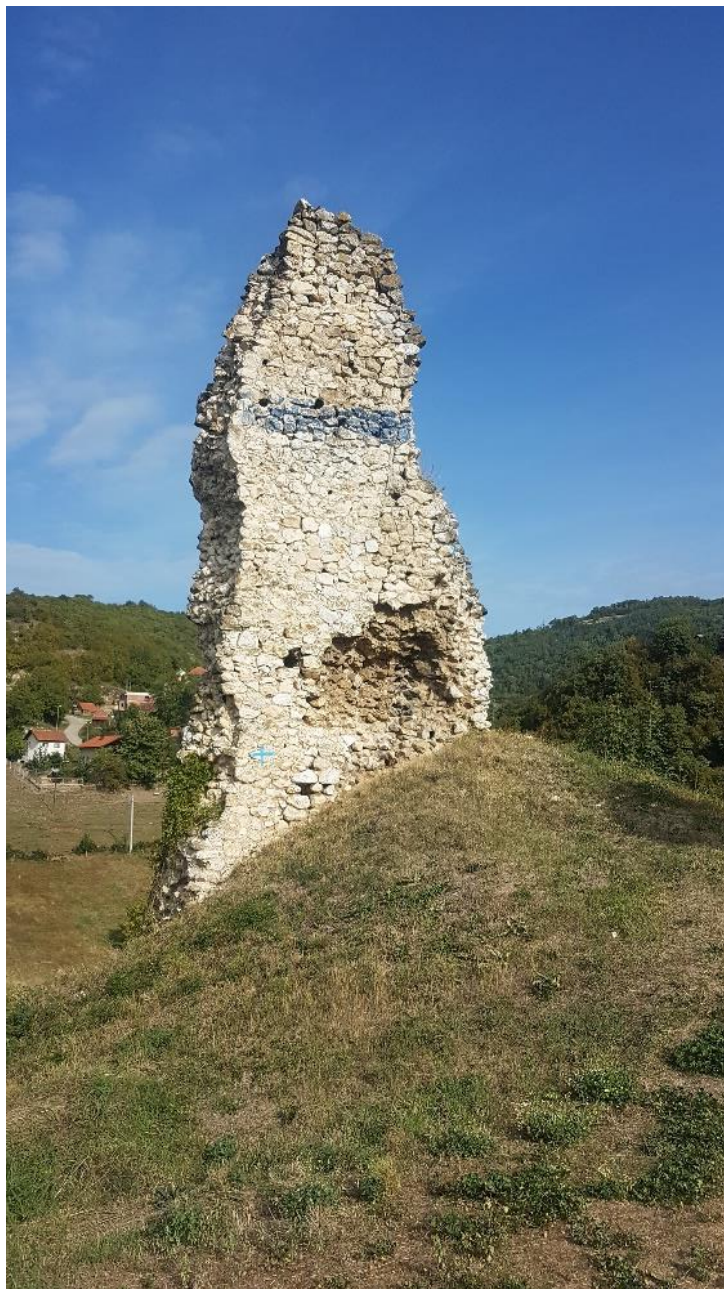
Srednjovjekovni grad Soko

Grad Soko na topografskoj karti (topografskakarta.com)

Grad Soko na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Ostaci zida srednjovjekovnog Sokola (foto: Majda Šutić 2021)

Srednjovjekovni Soko (Foto: Edin Šaković)

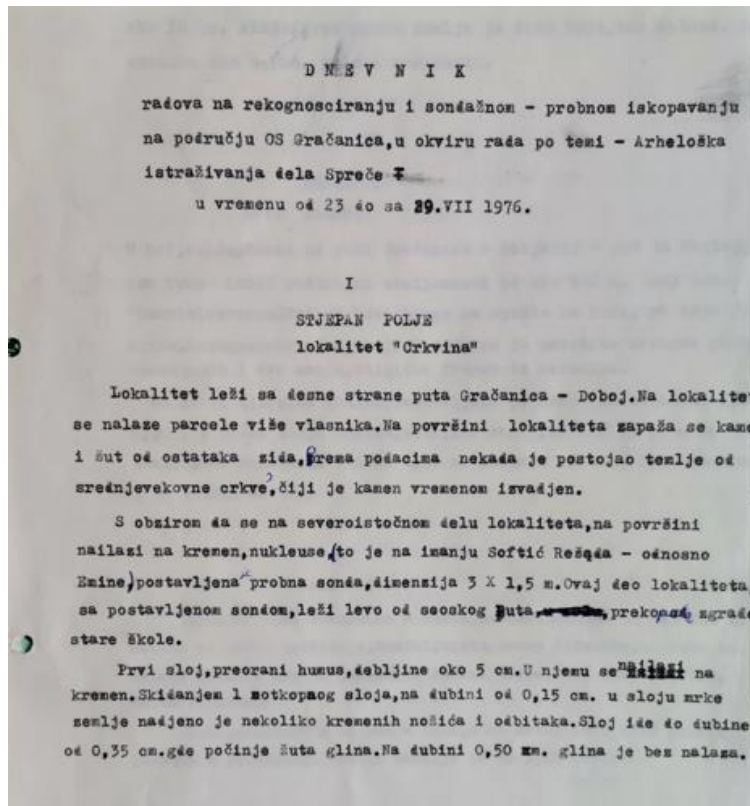
ž

Srednjovjekovni Soko (Foto: Edin Šaković)

Crkvina u Stjepan Polju

Crkvina u Stjepan Polju/topografska karta iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Dokumentacija Muzeja istočne Bosne, Stjepan Polje-lokalitet Crkvina

Nekropole

Prikaz lokaliteta sa stećcima (Edin Šaković, *Stećci u okolini Gračanice*-Gračanički Glasnik 2001.)

Babići

Groblje Babići-topografska karta iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Stećci u Babićima (Foto: Majda Šutić 2021)

Babići (Foto: Edin Šaković)

Dimenzije sljemenjaka: visina: 72 cm

Širina: 85 cm

Dužina: 180 cm

Dimenzije sanduka: postolje: dužina 192 cm

Širina: 138 cm

Stećak: dužina: 180 cm

širina: 110 cm

Škakovica

Borik

Lokalitet Borik na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Lokalitet Borik (Foto: Edin Šaković)

Lokalitet Borik (Foto: Edin Šaković)

Veresike

Lokalitet Veresika na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Stećak na lokalitetu Veresika (Foto: Majda Šutić 2021.)

Džakule

Lokalitet Luke na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Stećak sa lokaliteta Samovine (Foto Edin Šaković)

Dimenzije: dužina: 175 cm

širina: 70 cm

visina: 50 cm

Malešići

Lokalitet Brezik u Malešićima, topografska karta iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Stećak na lokalitetu Brezik (Foto: Edin Šaković)

Dobrovci

Lokalitet Pištalja na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Duje

Lokalitet Duje na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

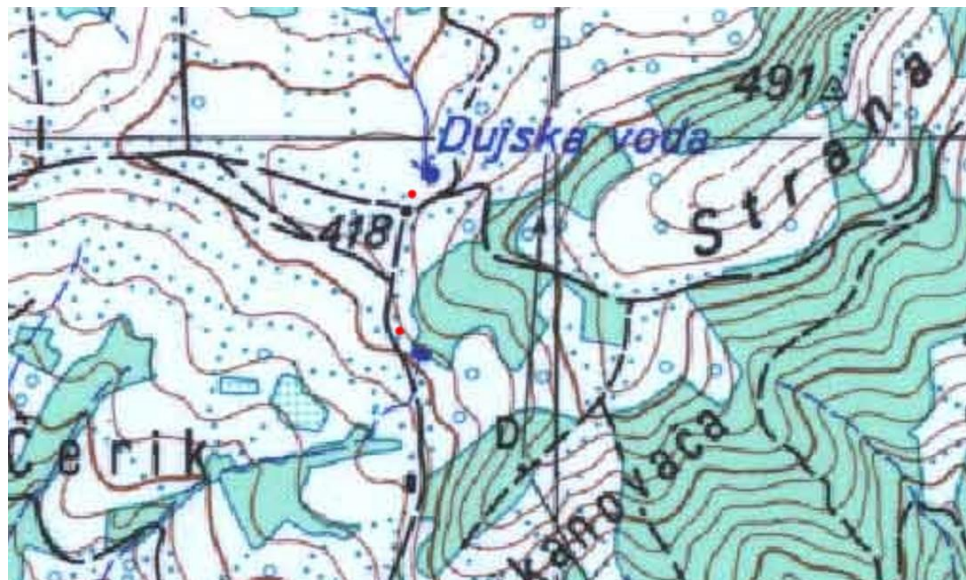
Stećak na lokalitetu Duje (Foto: Edin Šaković)

DOBOJ ISTOK

Klokotnica

Stećak na lokalitetu Greblje, prikaz na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

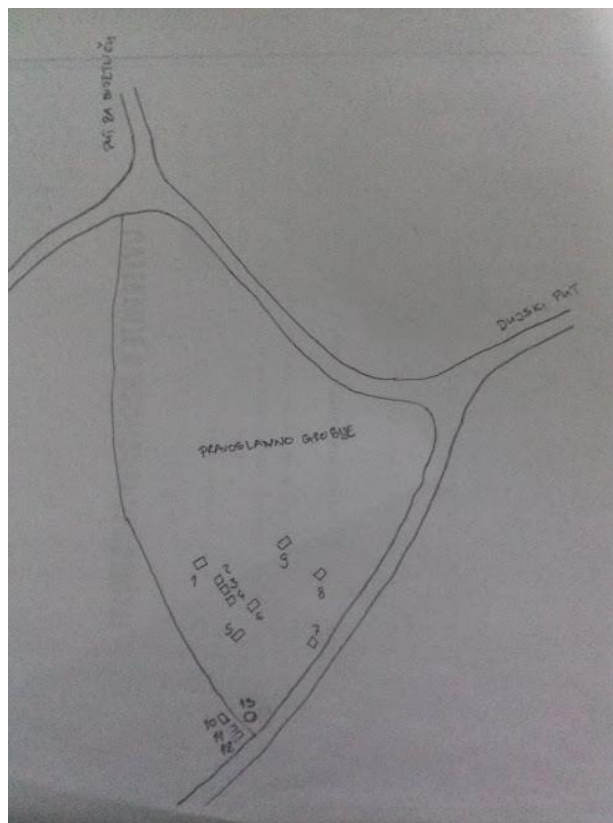

Lokaliteti Duje na topografskoj karti 1:25000 (topografskakarta.com)

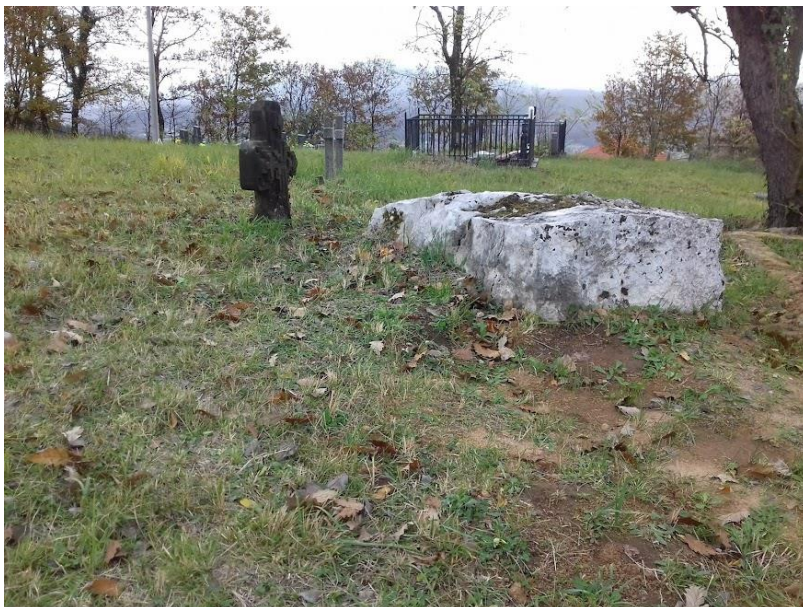
Stanić Rijeka

Groblje u Stanić Rijeci, prikaz na topografskoj karti XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Skica stećaka na pravoslavnom groblju (Ago Mujkanović)

Stećak na pravoslavnom groblju

Stećci na pravoslavnom groblju

Stećci na pravoslavnom groblju

Krčevine

Lokalitet Krčevina, prikaz na topografskoj karti iz XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Dimenzije:
donji dio: 170 x 90 cm
gornji dio: 180 x 95 cm
visina: 80 cm

Stećak u obliku sanduka (Foto: Edin Šaković)

Dimenzije:
dužina: 103 cm
širina: 72 cm
visina: 60 cm

Prevrnuti sljemenjak (Foto: Edin Šaković)

Papratnica

Stećci na lokalitetu Papratnica, prikaz na topografskoj karti z XIX stoljeća (maps.arcanum.com)

Dimenzije: dužina: 196 cm
visina: 110 cm
širina: 90 cm

Sljemenjak na lok. Papratnica (foto: Ago Mujkanović)

Dimenzije: dužina:120 cm

širina: 83 cm

visina: 50 cm

Sanduk (foto: Ago Mujkanović)

9. Biografija:

Majda Šutić rođena 1988. godine u Tuzli. Osnovnu i srednju školu završila je u Lukavcu. Godine 2007. upisuje Produkciju na Akademiji dramskih umjetnosti u Tuzli, a 2011. godine Historiju na Filozofskom fakultetu u Tuzli. Diplomu BA historije stekla je 2018. godine. Godine 2018. počinje sa radom u Zavodu za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK kao pripravnik, te u OŠ Lukavac Grad kao profesor historije. Iste godine upisuje master studij na Katedri za Arheologiju. Kao saradnik Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK učestvuje na brojnim projektima (Arheološka iskopavanja na lokalitetu Stare kuće-Nikolići-Breške, kao organizator projekta, Rekognosciranje i prospekcija mezaristana na području TK i dr.).

Tereni: 2019.-Stražba-Mrkotić Tešanj; 2021.-arheološka istraživanja na Starom gradu Tešanj, 2021.-arheološka istraživanja Gradina Tuzla, 2022.-prospekcija Putnikovo brdo-Medakovo,2022.-probna arheološka istraživanja Majdan Travnik, 2022.-sistematska arheološka istraživanja Nević Polje-Lašva, 2022.- probna arheološka istraživanja Baričko brdo-Lug Lukavac (organizacija terena, voditelj projekta), 2022.-prospekcija Medakovo-Ozimica;